

UNIVERZITA PALCKÉHO V OLOMOUCI

Právnická fakulta

Katedra teorie práva a právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PRÁVNÍ ASPEKTY KULTU OSOBNOSTI V SSSR

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Eduard Vlček, CSc.

Vypracovala: Lucie Pavelová

V Olomouci ruku 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Právní aspekty kultu osobnosti SSSR“ zpracovala samostatně a vyznačila prameny, z nichž jsem čerpala odpovídajícím způsobem, v závěru práce.

Tímto bych ráda poděkovala Prof. JUDr. Eduardu Vlčkovi, CSc. za cenné rady při zpracování této diplomové práce a za její odborné vedení.

V Olomouci dne 5. 5. 2010

.....

LUCIE PAVELOVÁ

Já, níže podepsaná Lucie Pavelová, autorka diplomové práce na téma „Právní aspekty kultu osobnosti v SSSR“, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) z.č. 101/2000 Sb. správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, Olomouc, 771 47, ČR

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogu, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění metod dálkového přístupu. Údaje mohou být zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého.

Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá KNIHOVNA UP.

Souhlas se poskytuje na dobu autorského díla podle z.č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

V Olomouci dne 5.5.2010

.....

LUCIE PAVELOVÁ

O b s a h :

1. Úvod.....	6
2. Josif Visarionovič Džugašvili – Stalin, spleťtá cesta vzhůru.....	11
2.1. Situace v Gruzii.....	12
2.2. Kobovo mládí.....	12
2.3. Mladým revolucionářem.....	15
3. Bouřlivý rok 1917.....	18
3.1. Únorová revoluce a její následky.....	20
3.2. Velká Říjnová Socialistická revoluce.....	22
4. Tvrdá léta Občanské války.....	26
5. Generálním tajemníkem.....	30
6. Poslední varování.....	31
7. „Boj o místo na slunci.....	35
7.1. Stalin versus Trockého Levá opozice.....	35
7.2. Zinověv, Kameněv, Nová opozice.....	37
7.3. Spojení opozičních sil.....	39
7.4. Pravá opozice.....	41
7.5. Po stopách Stalinova vítězství.....	44
8. Proces industrializace a kolektivizace.....	45
8.1. Osud kulaků.....	46
8.2. Samotný proces kolektivizace.....	49
9. Politické procesy 20. a 30. let.....	52
9.1. Generální čistka.....	52
9.2. Šachtinčina.....	53

10. Stalinova hrůzovláda.....	57
10.1. Předvečer smrti miláčka strany, sjezd vítězů.....	57
10.2. Kirovův konec.....	59
10.3. Legislativními změnami k legalizaci teroru.....	60
10.4. Velké stranické procesy.....	62
10.4.1. Definitivní pád politických dvojčat.....	62
10.4.2. Odstranění paralelního ústředí.....	64
10.4.3. Bucharin, Rykov, poslední leninovci.....	65
10.5. Armáda v ohrožení.....	68
11. Zmírnění teroru.....	70
12. Pochybný Stalinův triumf ve Druhé světové válce.....	73
13. Poslední Stalinovy hříchy.....	77
14. Právní nástroje kultu osobnosti.....	79
14.1. Ústavní základy.....	80
14.2. Stíhání nepřátel lidu.....	82
14.3. Zrůdné vyšetřovací metody.....	83
14.4. Soudní procesy.....	84
14.5. Trest smrti.....	85
14.6. Mimosoudní teror.....	86
14.7. Pracovní tábory.....	87
15. Konečné důsledky Stalinova kultu.....	88
16. Závěr.....	90
17. Resumé.....	92
18. Fotografická příloha, seznam použité literatury.....	93

1. Úvod

Teorie kultu osobnosti v SSSR je bezesporu tématem velmi oblíbeným, které v poslední době opět nabývá na aktuálnosti. Nelze ovšem obecně říci, že by tento jev byl pouze fenoménem Stalinova Sovětského svazu, jistou podobnost můžeme bezesporu zaznamenat například i u Stalinova současníka Adolfa Hitlera. Ačkoli na cestě k totalitarismu oba muži tvrdě, nekompromisně a krutě dosahovali svých cílů s pozlátkem toho, že „účel světí prostředky“, Hitler byl, zdá se, pod drobnohledem historiků podroben daleko negativnější kritice a téměř jednomyslně, až na výjimky, odsouzen jako masový vrah, nelítostný despota a vykořisťovatel, tyran, který má na svědomí smrt milionů lidí nejen na bojištích druhé světové války, nýbrž i v koncentračních táborech, hojně zřizovaných k „uklizení“ statisíců jemu nepohodlných lidí. Ve stínu tohoto jen málokdo dnes ještě ocení jeho snahu o ekonomický a průmyslový pokrok v Německu.

U Stalina odborníci vynášejí soudy poněkud obezřetněji, i když je neoddiskutovatelným faktem, že i on má své čestné místo mezi nejhoršími krutovládci našich dějin. Vždyť za dobu, kdy tento tyran s kamennou tváří stál v čele Sovětského svazu, zahynulo nejméně osm milionů jeho spoluobčanů a další miliony zemřely v důsledku politiky inspirované ideologií, kterou prosazoval. Byl to vůdce, který „*bojoval za práva mas a chystal jim masové hroby.*“¹

Ačkoliv je mým úmyslem zabývat se v této diplomové práci především politickým a veřejným životem Josifa Visarionoviče Džugašviliho, po celém světě notoricky známého jako Stalin, je pro alespoň částečné pochopení jeho motivů nezbytné zmínit i jeho život soukromý, jeho bezmeznou ctižádost a lstivost, s jakou se dokázal z nevzdělaného a neotesaného nevolnického synka, kterého nikdo z jeho spolupracovníků včetně Lenina nepovažoval za potencionální konkurenci, nenápadně „vyškrábat“ až na vrchol pomyslného sovětského ledovce a soustředit ve svých rukou veškerou moc nad největším státem světa.

Je všeobecně známo, že Stalin nebyl ani geniálním myslitelem a už vůbec ne řečníkem. Otázkou tedy je, v čem se skrývá tajemství jeho úspěchu? První stopy můžeme hledat už v neutěšené situaci ve státě, která v roce 1917 kulminovala v definitivní zánik carské monarchie. Tehdy se naděje na zlepšení sociální a ekonomické situace začaly upínat na vzniknuvší Prozatímní vládu, které se sice nedá upřít snaha o zbudování demokratického systému, nicméně měla příliš krátkého trvání na to, aby mohla cokoli změnit. Země byla vysávána potřebami světové války, nefungovalo téměř nic, lidé neměli čím topit nebo nakrmit své děti, byl zde patrný rozklad, zmar, nedostatky a beznaděj, hrozivá inflace, drahota i

---

¹ BLUNDELL, Nigel. *Hitler, Stalin – Život v obrazech*. Praha: Columbus s.r.o., 2006, str. 104

nezaměstnanost, a navíc korupce, úplatky, rozkrádání majetku a docela obyčejná nespravedlnost.² Není proto divu, že takováto situace tvořila ideální podhoubí pro rozvíjení radikálních myšlenek.

V této fázi se do hlubokého povědomí lidí dostává Vladimír Iljič Uljanov, známější coby Lenin, který se až do dubna roku 1917 projevoval vcelku neškodně převážně ze svého exilu v zahraničí. Po svém návratu do vlasti v dubnu téhož roku ovšem stanul v čele původně relativně bezvýznamné revoluční proticarské frakce ruské sociální demokracie - bolševiků, kde otevřeně hlásal pád Prozatímní vlády, potřebu očistění se od minulosti formou socialistické revoluce a nastolení diktatury proletariátu. Lenin, jakožto věrný obdivovatel marxismu chápal diktaturu proletariátu jako nezbytný prostředek k vytvoření nové socialistické společnosti v Rusku. Vše se mělo dít pod nekompromisním vedením bolševiků v čele s ním samotným. Mimo jiné se k věci vyjádřil takto: *„Tím, že vychovává dělnickou stranu, vychovává marxismus avantgardu proletariátu, která je s to uchopit moc a vést všechny lid k socialismu, řídit a organizovat nový řád, být učitelem, řídící silou a vůdkyní všech pracujících a vykořisťovaných při uspořádání jejich společenského života bez buržoazie a proti buržoazii.“*³

Na svém plánu o uskutečnění daných cílů Lenin a jeho spolupracovníci tvrdě pracovali. Nejenom, že za diskrétní, převážně finanční podpory německé vlády, upořádali několik ozbrojených demonstrací s cílem donutit Prozatímní vládu k demisi, veřejně také podněcovali lid k anarchii, což vedlo ke značné destabilizaci a oslabení jak postavení vlády, tak i k ještě většímu vysávání už tak trpící země. K posílení bolševiků pak přispěla ještě jedna důležitá událost, která ovlivnila budoucí vývoj. Na bolševické scéně se objevil další sociální demokrat – Trockij, vůdce frakce, která byla po dlouhou dobu názorově v rozporu s Leninem. Události v roce 1917 ho však přiměly své politické smýšlení přehodnotit, stal se Leninovým vášnivým příznivcem a po spojení své frakce mežrajonců s bolševiky se stal Leninovým zástupcem, místopředsedou strany. Spojením těchto dvou mužů na sebe výsledky nenechaly dlouho čekat a situace vyústila v takzvanou Velkou Říjnovou socialistickou revoluci, která pro nezaujatého pozorovatele byla zprvu takřka nepostřehnutelná. Rudé gardy, které měly za úkol prorazit případnou obranu postupovaly zcela hladce, nedošlo k žádným bojům ani prolévání krve. Veřejnost se dozvěděla až zpětně o nenápadných proměnách, které měly v budoucnu ovlivnit celý svět. Prozatímní vláda zanikla. Vznikla vláda nová, Prozatímní sovětská vláda dělníků a rolníků v jejímž čele nestanul nikdo jiný, než Lenin.

---

² VEBER, Václav. *Leninova vláda (Rusko 1917-1923)*. Praha: Triton, 2003, str. 12

³ LENIN, Vladimír Iljič. *Selected works*, 3 svazek. Moskva: 1970-71, str. 593

Od tohoto okamžiku již nic nebránilo tomu, aby bolševici nastolili svůj diktát. Myslet si ale, že měli na různých ustláno by byla chyba. Jedna věc byla moc získat, udržet si ji, ale bylo věci úplně jinou. Musíme si v první řadě uvědomit, že doposud stále ještě nevelká skupina revolucionářů v čele s Leninem převzala zemi, která byla na pokraji svých sil. Ač zde byl lidský potenciál veliký, téměř 80% obyvatel byli negramotní rolníci. Dělníků, kteří by byli schopni postavit socialismus na pevné základy bylo zoufale málo, asi jen něco kolem 2%. Nutno také podotknout, že praktické zkušenosti bolševiků s řízením státu byly takřka nulové. Zkušeností s destrukcí a rozséváním anarchie měli na rozdávání, pokud ale chtěli uspět, bylo za potřebí vzít situaci pevně do rukou.

Problém byl v tom, že ani Lenin neměl žádnou představu o vedení státu, tvorbou jakékoli koncepce se příliš nezabýval, jeho cílem bylo dostat se k moci a co se bude dít dál se uvidí. Jeho prvotní pokyny vedly k vytváření vlastních správních orgánů na nejnižší úrovni. K odvrácení stále se prohlubující hospodářské krize bylo nutno přistoupit k Leninem tolik nenáviděné politice NEPu (Nová ekonomická politika), která měla být řešením přísně dočasným, sloužícím pouze k odražení hospodářství země ode dna.

Lenin se od začátku netajil tím, že mu násilí a teror jako způsob vlády není zdaleka cizí. Zde se opět opřel o myšlenky marxismu, smýšlel o násilí jako o nezbytném prostředku společenského pokroku, prostředku k vytvoření nového socialistického člověka. Ač Leninova vláda netrvala ani celých pět let, přesto se mu i v takto krátké době povedlo změnit tvář Ruska k nepoznání. Jeho základním cílem bylo naprosté rozbití starého světa, soukromé vlastnictví hodlal zlikvidovat, osobnosti podřídil kolektivním přáním a z naprostého zmaru posléze vygenerovat nový svět. Jediným nástrojem k uskutečnění tohoto cíle byla Leninova bolševická strana a její ideologie a hlavní a jedinou metodou směřující k cíli násilí a diktatura.⁴

Lenin byl osobností, oplývající výjimečnou nemilosrdností a krutostí, která zvláště pak v posledních letech ve svých instrukcích, člancích a vzkazech svým věrným, nabádala k ničení, vraždění a bezohlednosti. Kramář ho ve své knize označuje za „*ztělesnění všech nejhorších vlastností*“⁵ Lenin však na veřejnosti velmi chytře uměl své pravé záměry skrývat za snahu o dosažení ideálu sociální spravedlnosti a boji proti společnému nepříteli - kapitalismu. Namísto toho ovšem cíleně vystavěl stát na násilí, strachu a hrozbě represí. Prahnil po moci, ovšem osobní sláva mu byl pojem cizí. V očích bolševiků byl jejich zachránce, zázrak jejich přežití u moci, zářivá hvězda, kterou Rusko uctívalo a čekalo na ni jako na smilování až přijde a nabídne jim nový život. Nazývali ho svým Karlem Marxem, přisuzovali

---

⁴ VEBER, Václav. *Leninova vláda (Rusko 1917-1924)*. Praha: Triton, 2003, str. 144

⁵ KRAMÁŘ, Karel. *Ruská krize*. Praha, 1921, str.13

mu stejnou historickou důležitost jako osobnostem Kryštofa Kolumba či Petra Velikého. Například když byl Lenin v roce 1918 postřelen a po nějakou dobu bylo jeho uzdravení nejisté, dočkal se bouřlivých projevů podpory jak u veřejnosti tak médií. Sám Trocký, který Leninův kult později radikálně odsoudil, tehdy v jednom ze svých opěvných projevů řekl: „*Pomyslíme-li na to, že Lenin může zemřít, celé naše životy se zdají zbytečné a vám se přestane chtít žít.*“⁶ Leninovi byly tyto projevy uctívání zřejmě velmi nepříjemné, mnohokrát se v tomto směru snažil apelovat jak na své spolupracovníky, tak na redakce novin. Celou dobu přece strana vedla boj proti oslavě hrdinství jedince! Jakkoli Lenin považoval tento jev za nepřipustný, nedá se popřít, že ještě za jeho života vzniklo v Moskvě Iljičovo náměstí či Uljanovská ulice. Po jeho smrti v roce 1924 pak bylo jeho tělo nabalzamováno a uloženo do mauzolea na Rudém náměstí, kde je vystaveno očím veřejnosti dodnes. Když v nedávné minulosti opět vyvstaly diskuze o tom, zda by neměla být tato revoluční ikona důstojně pohřbena, zvedla se mezi ruskými občany taková vlna nevole, že byla tato otázka raději smetena ze stolu. Konečné zbožštění Lenina pokračovalo i po jeho smrti, bylo po něm pojmenováno na 40 měst či míst, 51 553 muzeí, jeho sochy stály v 2176 městech a 42000 vesnicích.⁷

Mohlo by se zdát, že uvádět moji diplomovou práci pojednáním o Leninovi je jaksi nadbytečné, nesprávné, myslím si ale, že z kontextu událostí, které jsem výše popsala jednoznačně vyplývá, že tento úsek dějin byl pro formování Stalinova kultu velmi významný ne-li rozhodující. Stalinovi, dá se říci, nahrál brzký odchod Lenina z politiky a jeho náhlá smrt, po níž se naplno rozhořel boj o to, kdo se postaví do mocenského čela mladého státu. Stalin využil toho, že jej jeho konkurenti považovali za neškodného úředníčka, do té doby v podstatě Leninova „poskoka“ a postupně se mu podařilo odstranit všechny soupeře, schopné ho jakkoliv ohrozit. Obratně rozmístil na strategická místa ve státní sféře své přísluhovače a takto byl postupně schopen soustředit státní moc ve svých rukou. Nikomu nevěřil, tvrdě prosazoval svou vůli a nepřipouštěl jakýkoliv odpor. Osoby, které se mu znelíbily nebo se pro něj staly neužitečné, skončily bez smilování ve spárech jím bezesbýtku ovládané tajné policie. Pokud nabyl podezření, nezřídka kdy mylného, že se objevil někdo, kdo by jeho pozicí mohl přece jen oťrást, nezdráhal se tvrdě proti takovéto hrozbě zasáhnout. Proto prováděl masové čistky nejen ve své vlastní straně, ale i v armádě, která jako jediná mohla soustředit takovou moc, aby ho mohla ohrozit. Čím silnější si připadal, tím větší obavy měl. Byl neskutečně paranoidní dokonce i vůči svým nejbližším, neustále sužovaný komplexem méněcennosti, který ho hnál pořád dopředu.

---

⁶ TROTSKY, Leon. *Lenin*. London: Garden city, 1959, str.201

⁷ VEBER, Václav. *Leninova vláda (Rusko 1917-1924)*. Praha: Triton, 2003, str.151

Jako vzor pro svou ideologii si Stalin vzal marxisticko-leninské učení, na jehož základech chtěl vystavět novou společnost. Ve své argumentaci se Stalin často na Leninovy myšlenky odvolával, v podstatě ale tyto jen zneužil a pod jejich záštitou vytvořil zcela nový unikátní systém, jež neměl s marxismem-leninismem nic společného. Dá se říci, že Stalin dovedl k dokonalosti to, co jeho předchůdce Lenin započal. Kult osobnosti k tomuto bezesporu patří. Uměle zkonstruoval kult společný, na jehož základě byli Lenin se Stalinem uctíváni jako tvůrci všeho revolučního a spásného pro ruský lid. Stalin se pasoval do role neomylné ikony, jejíž případné chyby vždy „ochotně „ převzal některý z mnoha obětních beránků.

Pojednávat o Stalinovi, znamená prodírat se množstvím ideologických dogmat, kterými byla po dlouhou dobu sešněrována veškerá ruská umělecká, vědecká i kulturní produkce. Jakákoliv tvorba v této sféře byla podrobena přísné cenzuře, přípustné bylo pouze to, co odpovídalo potřebám Stalinovy politiky. Není proto divu, že se tomuto nešvaru nevyhnulo ani zaznamenávání událostí pro budoucí generace. O Stalinovi jeho současníci napsali mnoho, bohužel je většina těchto děl pouhým chvalozpěvem na genialitu milovaného vůdce, z historického hlediska nepravdivých a bezcenných. Jejich smyslem nebylo věrně zachytit dějiny, nýbrž podat falešné svědectví o chiméře tisícileté nadvlády komunismu. Jako po spolehlivém pramenu pro svoji diplomovou práci jsem proto musela sáhnout po literatuře poněkud mladší, podle současných měřítek době nepoplatných a v tomto směru se tedy pokusím zhodnotit právní aspekty kultu osobnosti v SSSR. I když na druhou stranu, kdo ví, možná, že za dalších padesát let to budeme zrovna my, koho naše děti budou soudit jako ideologické štváče a hlupáky, kteří se nechali strhnout vzletnými myšlenkami a ideály o lepším Světě.

2. Josif Visarionovič Džugašvili – Stalin, spletitá cesta vzhůru

2.1. Situace v Gruzii

Jak jsem již naznačila výše, zabývat se postavou Josifa Džugašvili a vlivem jeho činů na světové dějiny znamená v nemalé míře pochopit také prostředí, ze kterého pocházel, události z jeho dětství a dospívání, které pomáhaly formovat jeho osobnost a v neposlední řadě také jeho obavy, strachy a pocity, které zapříčinily jeho rozhodování a to, kým byl. Nelze se totiž dle mého názoru ztotožnit s názory některých historiků, podle kterých se Stalin zrudou už narodil. Každý z nás má v sobě dobro i zlo, nikdo se nenarodí jen dobrý, ale také ne jen zlý. V průběhu života jsme naopak vystavováni různým vlivům, životním zkušenostem, které nás determinují a přispívají tak k tomu, jakými lidmi se nakonec staneme.

Asi prvním faktorem, který každého člověka, ať už v dobrém či zlém ovlivní, je to, odkud pochází. Ani Stalin nebyl výjimkou. Narodil se, podle oficiálních zdrojů, 21. prosince roku 1879 v malém městečku Gori v gruzínské provincii Tbilisi. Gruzie, rozlohou malý stát, ležící na hranicích Evropy a Asie, jejíž dějiny sahají až k antické Kolchidě – zemi Zlatého rouna, byla pro svou úrodnou půdu, bohatá naleziště a strategickou polohu vyhledávaným cílem pro stále nové dobyvatele. V průběhu staletí se zde o štěstí pokoušeli Řekové, Římané, Arabové, Mongolové, Turci či Peršané. Každý, kdo sem zavítal, zde zanechal kus ze své kultury, myšlení i způsobu života. Není proto divu, že na území Gruzie bylo možno napočítat 70 až 80 různých kmenů se stejným počtem jazyků.

Na počátku devatenáctého století bylo Gruzínské království anektováno Ruskem, královská rodina byla zbavena moci a na významné pozice v zemi byli dosazeni ruští správní úředníci. Hrdý gruzínský lid se ale jen tak s útlakem smířit nechtěl a zemí se rozhořel několik desetiletí trvajícím guerillovým boj horských kmenů, který se ruské armádě podařilo vojensky zpacifikovat až kolem roku 1860. V té době ale byla Gruzie již na pokraji kolapsu, téměř 80% obyvatel zde bylo negramotných, o fungujícím průmyslu se nedalo vůbec mluvit. V řadách tamní inteligence se začaly rodit myšlenky na znovuoživení národního uvědomění. Od těch umírněnějších, kteří se svého cíle snažili dosáhnout oslavováním gruzínského národa ve svých básních, povídkách či románech se tu postupně našli ti, kteří si uvědomovali, že carského samoděržaví v Gruzii se nelze zbavit bez hlubokých změn v samotném Rusku. Někteří z nich se pak v sedmdesátých a osmdesátých letech spojili s ruskými narodniky, jiní se pod vedením bývalého seminaristy a obdivovatele marxismu Noje Žordanija spojili ve skupinu Mesame Dasi, (Třetí skupina), ze které se posléze zformovalo jádro gruzínského

sociální demokracie. Mesame Dasi se stala kolébkou Stalinova revolucionářského smýšlení, stal se tady učněm mnohem zkušenějších kolegů jako Nikolaje Čcheidze či Silvestra Džibladze, kteří se ovšem později, na rozdíl od Stalina, přiklonili k ruským menševikům. Stejně, jako tehdy mladý revolucionář snil o gruzínském osvobozeneckém boji proti Rusku, o pár let později už jako muž Moskvy, podrobil Gruzíny nemilosrdnějšímu útlaku než kterýkoliv jiný národ Sovětského Svazu. Z čistě pragmatických důvodů se zřekl své vlasti a nakonec učinil věc zřejmě neodpustitelnou, když se po občanské válce již jako komisař pro věci národnostní zasadil o pád čerstvě vzniklé nezávislé Gruzínské republiky a o její opětovné připojení k Rusku. Přes brutalitu ke svému vlastnímu národu, a nebo možná právě pro ni, ho mnozí Gruzíni obdivovali ještě tehdy, kdy už ostatní neruské národy, ba i sami Rusové na jeho jméno plivali. Sám Stalin se nikdy nesmířil s faktem, že se na něj lidé nedívají jako na opravdového Rusa, ať už kvůli jeho mandlovým kavkazským očím či silnému gruzínskému přízvuku.

Tyto události ale byly v roce 1879, kdy se Stalin narodil ještě velmi vzdálené. Snad nikdo by tehdy nehádal, že se toto dítě zapíše rudým písmem do análů světových dějin.

2.2. Kobovo mládí

Josif, v dětství přezdívaný v Gruzii oblíbenou variantou tohoto jména Soso, byl čtvrtým a zároveň jediným přeživším potomkem gruzínských rolníků Vissariona Džugašvili a Jekatěрины Geladzeové. Oba rodiče byli potomky nevolníků, prakticky bez jakéhokoliv vzdělání. Byli velmi chudí, a proto žili v pronajatém domě na okraji Gori. Více než o dům šlo spíše o polozřícenou chatrč plnou špíny, krys a drůbežího trusu. Mnohem později, roku 1935, byla na Stalinovu počest vystavěna nad jeho rodným domem zbudována honosná mramorová svatyně. V podmínkách, ve kterých vyrůstal, jen stěží přežil pravé neštovice, které ho sklátily v pěti letech a které mu na tváři zanechaly bezpočet jizev. Jinému člověku by na sebevědomí nepřidaly ani následky nehody, která se mu stala kolem desátého roku věku, kdy byl sražen splašeným koňským spřežením. Pravděpodobně někdy v té době dostal otravu krve do poraněné levé paže, která se tak v loketním kloubu stala téměř nepohyblivou.

Historie Stalinova otce popisuje jako velmi krutého muže hrubých způsobů, který se živil jako obuvník, veškerý výdělek ale pravidelně utápěl v alkoholu a tak to byla matka, která se prací švadleny či pradelny u movitějších sousedů v Gori snažila uživit rodinu. Jisté je, že až do otcovy smrti neměl Stalin lehký život. Nezasloužené a kruté bití udělalo z chlapce stejně tvrdého a bezcitného člověka, jako byl jeho otec. Protože všichni lidé, kteří měli moc nad jinými, mu připadali stejní jako jeho otec, velice záhy si vypěstoval pocit pomstychtivosti vůči

těm, kteří stáli nad ním. Od samého dětství se uskutečnění myšlenek na pomstu stalo cílem, jemuž vše podřizoval.⁸ Podle svědectví jeho tehdejšího kamaráda Josefa Iremašvili, snášel Stalin otcovy rány s lhostejným výrazem ve tváři. Bítý přijímal bezcitnost bijícího s vlastní bezcitností. Vypínal duši, jako by mu tak bolest nepronikala kůží. Schopnost vypínat duši se stala jeho obranou, jeho levhartí kůží. Nalezl v tom brnění, s jehož pomocí se dal svět snášet. A už nikdy je neodložil.⁹

Stalinův spolužák Iremašvili ve svých pamětech podává vcelku podrobný zdroj informací o prvních letech Stalinova života. V závěru své charakteristiky kamaráda popisuje takto: *„Dosáhnout vítězství, a aby z něj šel strach – to bylo pro něj triumfem. Oddaný byl pouze jedné osobě – své matce. V dětství a za svého mládí byl dobrým přítelem do té chvíle, dokud se člověk podřizoval jeho panovačné vůli.“*¹⁰

Je nepochybné, že si Stalin své matky hluboce vážil. Sám ji viděl jako inteligentní, i když nevzdělanou ženu. To on byl smyslem jejího života. Svou péčí a touhou po lepší budoucnosti na něj přenesla neochvějné přesvědčení o jeho výjimečnosti, o tom, že dokáže vše, pro co se rozhodne. Pocit, že je hoděn obdivu a že si jej beze zbytku zaslouží v kombinaci s tvrdostí a nenávisť vůči autoritám, jež v něm vypěstoval jeho otec, se staly nebezpečnou devízou.

Matka si velmi přála, aby se její syn stal knězem. Jaká byla její radost, když i přes silný manželův odpor, na přímluvu kněze nastoupil v září 1888 do církevní školy v Gori. Ve škole se projevoval jako velmi pilný, vždy připravený student, který měl velmi dobré výsledky. Pravdou ovšem je, že v době, kdy Stalin navštěvoval školu v Gori se v rámci carské politiky porušování gruzínština začala vyučovat pouze jako cizí jazyk a byla nekompromisně nahrazena ruštinou. To samozřejmě způsobilo žákům problémy a bylo to zřejmě důvodem, proč Stalin splnil čtyřletý učební plán až po šesti letech. Zároveň to ale v mladém chlapci podnítilo vášnivý zájem o gruzínskou literaturu. Zvláště na něj zapůsobila povídka Otcovrah, inspirovaná skutečnými událostmi kolem roku 1840. Jde o příběh plný lásky, intrik a dobrodružství, ve které se jako kladný hrdina objevuje mladý Koba, neohrožený, silný, ušlechtilý bojovník a přítel, který se nebojí postavit na odpor ruským kozákům, v boji za práva chudých rolníků. Koba se stal pro mladého Sosu idolem, smyslem jeho života. Od této chvíle, až do doby o dvacet let později, kdy začal používat pseudonym Stalin, výslovně vyžadoval, aby mu tak všichni říkali.

V roce 1894 úspěšně složil přijímací zkoušky a stal se tak jedním ze šesti set studentů ruského pravoslavného teologického semináře v Tbilisi. Vstoupil tak do nové životní etapy,

⁸ TUCKER, Robert C. *Stalin as a Revolutionary*. New York: 1973, str. 73

⁹ DÖRRZAPF, Reinhold. *Lásky slavných mužů*. Praha: Ikar spol. s.r.o., 1998, str. 97

¹⁰ TUCKER, Robert C. *Stalin as a Revolutionary*. New York: 1973, str. 125

kteřá pro něj znamenala definitivní rozhodnutí stát se revolucionářem. V semináři, jehož režim připomínal spíše vojenská kasárna, panovala velmi tvrdá atmosféra plná udavačství, slídění a strachu z potrestání. Stejně jako ve škole v Gori zde byla rusifikace na denním pořádku. Z výpovědí Stalinových spolužáků je patrné, že se zde mladík velmi změnil. Církevní vzdělání, patrně to jediné, kterého v životě dosáhl, mělo vliv na formování způsobu jeho myšlení, stal se zarputilým dogmatikem se sklonem k jednobarevnému vidění světa. Také jeho chování se vlivem ponižujícího režimu v semináři změnilo. Z družného, společenského chlapce z Gori se stal uzavřeným, odměřeným samotářem, který se velmi rychle urazil. Mistrně se naučil skrývat své skutečné pocity, vynikal v úskočnosti a prohnanosti. Jeho dcera Světlana po otcově smrti napsala: *„Církevní vzdělání bylo jediným systematickým vzděláním, kterým kdy můj otec prošel. Jsem přesvědčena, že seminář, ve kterém strávil více než deset let, hrál v jeho životě nesmírně důležitou úlohu, neboť zformoval otcův charakter a posílil a zintenzivnil jeho vrozené povahové rysy.“*¹¹

Režim, který v semináři panoval, vyvolával v mladých chlapcích plných ideálů jak silné protináboženské reakce, tak z nich vychovával nové gruzínské revolucionáře. Jednou z forem, kterou se Stalinův odpor k autoritám projevoval, bylo čtení přísně zakázaných knih, tajně pašovaných do semináře. V této době se mimo jiné seznámil s myšlenkami Darwina, Marxe, Engelse ale i prvního ruského marxisty Plechanova. Plně ho uchvátily marxistická idea nevyhnutelnosti třídního boje a odstranění zkaženého společenského řádu. Brzy po nástupu do semináře se spojil s podobně smýšlejícími spolužáky a společně založili socialistický studijní kroužek. Zde se projevila Stalinova potřeba osobní moci, kdy se automaticky snažil pasovat do role vůdce. Bylo pak snad už jen logickým krokem, že se ještě za svého působení v semináři v roce 1898 přidal k Mesame Dasi, kterou ne náhodou vedl další seminarista z Tbilisi, Silvestr Džibladze. Zde uplatnil své schopnosti jako vypravěč marxismu ve studijním kroužku železničních dělníků. Začal se chovat odbojně, až si postupně v semináři získal pověst potíživisty, který se rád stavěl mnichům na odpor. V roce 1899, v pátém ročníku musel nakonec seminář opustit. Oficiální verze byla ta, že byl vyloučen proto, že se z neznámých důvodů nedostavil k závěrečným zkouškám. On sám celou situaci vysvětloval nezájmem o studium kvůli vzletnějším cílům, propagaci marxismu. Od této chvíle se naplno vydal po dráze profesionálního buřiče misionáře, který se rozhodl zničit existující řád.

---

¹¹ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str. 24

2.3. Mladým revolucionářem

Po odchodu ze semináře se Koba s nadšením vrhl do víru revolucionářského života. Od svých zkušenějších spolubojovníků Džibladzeho, Čodrišviliho či Bočorošviliho získával praktické vědomosti, jak přimět negramotné dělníky k marxistickému vidění světa. Dá se říci, že za pár let se stal poměrně dobře sečtělým marxistou. Celé následující desetiletí se zabýval agitováním, organizováním stávek a pouličních demonstrací na Kavkaze. Potenciál cítil zejména v dělnících na železničním uzlu v Tbilisi, na naftových polích v Baku a v přístavu Batumi. V roce 1901 byl nucen opustit svou zřejmě v jeho životě jedinou skutečnou práci v geofyzikální observatoři v Tbilisi v době, kdy policie prováděla rozsáhlé razie na sociálnědemokratické aktivisty. Od této chvíle se jeho život odehrával v ilegalitě v neustálém kolotoči zatýkání a útěků. Podle jeho oficiálního životopisu byl celkem osmkrát ve vězení, sedmkrát byl poslán do vyhnanství na Sibiř, odkud šestkrát utekl.¹²

Poprvé se výrazněji v očích revolucionářů vyznamenal při demonstraci v Tbilisi, při níž došlo ke srážkám dělníků s policií. Po následné stávce v Batumi byl Stalin zatčen a poprvé odeslán do vyhnanství, do vesnice Novaja Uda, v Irkutské gubernii na Sibiři. Původně tříletý trest byl ale přibližně po sedmi měsících přerušen jeho útekem, po kterém se vrátil na Kavkaz právě v čas, aby se dozvěděl o dlouho očekávaném založení Sociálně demokratické strany Ruska. Ihned poté se ale strana rozpoltila ve dvě. Leninova frakce požadovala, aby se členem strany stali pouze ti, kdož se aktivně podíleli na činnosti některé ze stranických organizací, jeho spolupracovník Martov se svými stoupenci byli poněkud benevolentnější. Lenin po jistých obtížích nakonec získal na bruselsko-londýnském kongresu většinu, prosadil svůj návrh, a tím ovládl jak redakční radu listu *Iskra*, tak i ústřední výbor strany. Odtud můžeme také odvodit název *bolševiki a menševiki*. Z úspěchu se ovšem neradoval dlouho, neshody mezi ním a menševiky oslabovaly stranu po celou dobu jejich společné existence, prakticky až do roku 1912, kdy se jejich cesty definitivně rozešly. Obě skupiny si uvědomovaly potřebu socialistické revoluce jako předpoklad omlazení státu, každá si ale její realizaci představovala jinak. Zatímco podle menševiků by takováto revoluce měla být výsledkem přirozeného historického vývoje, Lenin na nejistou budoucnost čekat nehodlal. Jeho ideou bylo naopak posilovat v dělnické straně vůli po revoluci, která jediná mohla dělníky osvobodit od vykořisťování a nespravedlnosti. Takového úkolu se mohla ovšem zhostit podle Lenina jen profesionální garda revolucionářů neúnavně pracujících s dělnickým hnutím ve snaze podníti vzpouru. A tak zatímco bolševici s menševiky byli ponořeni do rozsáhlých debat, rozhořela se roku 1905 po celé zemi vlna stávek, pouličních demonstrací až po výbuchy ozbrojeného násilí. Stejně prudce, jak nepokoje vzplály, do začátku roku 1907

---

¹² TUCKER, Robert. *Stalin jako revolucionář 1879 – 1929*. Praha: BB art, 2003, str.89

také opadly. Bolševici byli zaskočeni a nebyli tehdy ještě schopni situace využít a dovézt masy k revoluci. Jediná osobnost, která projevila dostatek duchapřítomnosti a bravurní dovednosti, byl mladý Trocký.

A jakou úlohu hrál v této době Stalin? Ač měl plné ruce práce na Kavkaze, kde byla povstání spojena s mimořádným násilím, dá se mu připisovat význam spíše okrajový. Stále více totiž v Gruzii získávali převahu menševici, kteří si své neotřesitelné postavení nakonec vydobyli i jako poslanci za Gruzii v dumě. Ti Stalina také nepokrytě kritizovali za to, že se jako organizátor aktivně účastnil na vyvlastňování, tzv. expropriacích neboli exech, což nebylo nic jiného než ozbrojená loupežná přepadení bank a poštovních vozů. Ač byly stranou oficiálně zakázány, Lenin s nimi tiše souhlasil a v podstatě na ně spoléhal jako na výnosný zdroj příjmů k financování svých politických aktivit. Menševici si vzali Stalina na mušku také pro jinou věc. Dlouho se spekulovalo o tom, že v této době spolupracoval s tajnou policií a udával své odpůrce, které chtěl vidět zmizet ze scény. Jisté podezření vzniklo již po jeho odchodu ze semináře, když byli vyloučeni také další členové jeho tajné revolucionářské skupiny. Jisté kruhy mluvily o tom, že se Stalin přiznal k tomu, že on sám udal jména svých druhů rektorovi s ospravedlněním, že poté, co již nemají šanci vydat se po kněžské dráze, nic jim nebrání stát se dobrými revolucionáři. Ačkoliv se nezvratné důkazy o Stalinově zradě nikdy nepodařilo shromáždit, jisté je, že to byl právě on, kdo stál za zatčením a uvězněním jeho politického rivala a zarputilého odpůrce, arménského bolševika Štěpána Šaumjana.

Ze soukromého života stojí za zmínku jeho první manželství s Jekatěrinou Svanidzeovou, se kterou se Stalin seznámil pravděpodobně přes jejího bratra Alexandra, spolužáka a kamaráda ze semináře. Šlo o stejného Alexandra, kterého spolu s jinými, kteří ho za mlada znali, nechal v roce 1938 popravit. Stalin svou první ženu velmi miloval, jejich manželství však trvalo jen asi dva roky. Když Jekatěrina pravděpodobně v roce 1907 zemřela na tyfus, bylo to zřejmě poprvé, a taky naposled, co bylo na Stalinově tváři vidět emoce. Jeho přítel Iremašvili ve svých pamětech uvedl, že mu Stalin na pohřbu zcela zdrceně řekl: *„Ona byla jediný člověk, který dokázal obměkčit mé kamenné srdce. Nyní je mrtvá a s ní odumřel veškerý můj vřelý cit k lidstvu.“* Položil si ruku na srdce a dodal: *„Uvnitř je tak pusto, tak nevýslovně prázdno.“*¹³ Není sporu o tom, že tato životní ztráta na něj hluboce zapůsobila, ztratil naději, že by pro sebe mohl získat kousek štěstí. Stal se ještě více zatvrzelým, uzavřeným a krutým.

S Leninovými myšlenkami se Stalin začal seznamovat již v devadesátých letech, blíže pak po té, co začal vydávat list Jiskra. Leninův revoluční pamflet *Co dělat?*, odhalující jeho

---

¹³ DORRZAPF, Reinhold. *Lásky slavných mužů*. Praha: Ikar spol. s.r.o., 1998, str.94

pojetí strany jako centralizované disciplinované sítě profesionálních revolucionářů, která by se postavila do čela zmobilizované armády lidu v boji proti carismu, Stalina naprosto uchvátil a stal se na dlouho jeho Biblí. Leninovy argumenty na Stalina velmi zapůsobily, stal se jeho nadšeným stoupencem a oddaným bolševikem. Se stejnou houževnatostí také odsoudil Leninovy kritiky jako Axelroda, Luxemburgovou a dokonce i Plechanova. V Leninovi našel svého nového hrdinu, bojovníka za práva utlačovaných, vzor, jemuž se chtěl vyrovnat. Přezdíval ho horským orlem, neznajícím strach v boji a směle vedoucím stranu vpřed po neprobádaných cestách ruského revolučního hnutí.¹⁴

Osobně se oba muži setkali roku 1905 na konferenci v Tammerforsu. Zde Stalin zjistil, že živý Lenin z masa a kostí není tak impozantní, jako jeho obraz, který si v mysli vytvořil. „*Doufal jsem,*“ napsal, *že spatřím horského orla naší strany, velikého člověka, velikého nejen politicky, nýbrž, chcete-li, i fyzicky, neboť Lenin se rýsoval v mé představě jako reprezentativní velikán. Jaké však bylo mé rozčarování, když jsem uviděl docela obyčejného člověka, podprostředního vzrůstu, ničím, doslovně ničím se nelišícího od obyčejných smrtelníků.*¹⁵ Postupně ale „odkoukal“ od Lenina jeho nenápadnost a skromnost, kterými původně opovrhoval a díky těmto předstíraným vlastnostem se stal velmi nebezpečným soupeřem.

Také Lenin si začal mladíka všimnout a postupně si uvědomoval, že v něm našel nadaného, rozhodného přívržence, oddaného společné věci, a že se vyplatí mít ho pod dohledem. Když v roce 1912 svolal bolševickou konferenci do Prahy, aby se zde vypořádal s menševiky, navrhl Stalina, v jeho nepřítomnosti, do nového ústředního výboru. I když jeho návrh přijat nebyl, Lenin na svém stanovisku trval a tak nejen, že byl Stalin nakonec výborem kooptován, stal se ale také jedním ze čtyř členů komise, jejímž úkolem bylo řídit činnost strany v Rusku. Jakmile se Stalin, toho času opět ve vyhnanství na Sibiři, dozvěděl o svém jmenování, neprodleně utekl, aby naplnil Leninova očekávání. Myslet si však, že se tímto krokem stal úzkým Leninovým spolupracovníkem nebo jeho pravou rukou, jak ho ruští dogmatici později s oblibou popisovali, by byla chyba. Skutečnost je spíše taková, že se Lenin v této době potýkal s relativně malým počtem členů vedení strany. K tomu je nutno podotknout, že Stalin ani neměl příliš příležitostí se projevit, mezi rokem 1912 a Říjnovou revolucí se na svobodě nacházel jen něco kolem jednoho roku.

Více se oba muži sblížili na konferenci v Krakově, kde Lenin ve svém mladším kolegovi objevil obstojného odborníka na národnostní otázku. Proto mu navrhl, aby navštívil Vídeň a inspiroval se zde koncepcí, kterou k boji s národnostními konflikty v habsburské monarchii

---

¹⁴ TUCKER, Robert. *Stalin jako revolucionář 1879 – 1929*. Praha: BB art, 2003, str. 117

¹⁵ BLUNDELL, Nigel. *Hitler, Stalin – Život v obrazech*. Praha: Columbus s.r.o., 2006, str. 120

vytvořili rakouští socialisté. Stalin zde strávil jeden měsíc shromažďováním poznatků. Lenin byl s jeho prací spokojen, ve svém dopise Maximu Gorkém napsal na Stalinovu adresu: „*U nás si jeden skvělý Gruzínek sedl a píše do Prosveščenije obsáhlý článek, pro který sebral všechen rakouský aj. materiál. Dáme se do toho.*“¹⁶ Výsledkem bylo pojednání Marxismus a národnostní otázka, které Stalinovi vyneslo obdiv a reputaci stranického odborníka na tuto problematiku. O pět let později mu tento počín dopomohl k postu komisaře pro věci národnostní. Za povšimnutí stojí také nový pseudonym, kterým své dílo podepsal. Napříště měl být znám jako Stalin, muž z ocele.

Ihned po návratu do Petěrburgu byl Stalin opět zatčen a odeslán na Sibiř, tentokrát na čtyři roky do Turuchanské oblasti, nejodlehlejší a nejmrazivější trestanecké kolonie v Rusku, kde se odsouzcenci posílali prakticky na jistou smrt. Slabší povahy by se takovou představou nechaly snadno zlomit, ne ale Stalin. To ovšem neznamená, že by dobu zde strávenou přečkal bez potíží. Trpěl zde depresemi a samotou, společenského života s ostatními vězni se neúčastnil, stal se nesnesitelným. Nakonec ho ze střídajícího se skrývání, vyhnanství a útěků vysvobodily až události roku 1917.

3. Bouřlivý rok 1917

Je nepochybné a trochu překvapivé, že stejně jako byli ruští revolucionáři zaskočeni událostmi v roce 1905, tak nebyli připraveni ani na vývoj situace v roce 1917. Před pár týdny se Trocký rezignovaně přestěhoval do Ameriky a ani Lenin nebyl přesvědčen o tom, že by revoluce byla na spadnutí. V lednu se nechal slyšet: „*My, příslušníci starší generace, se možná nedožijeme rozhodující bitvy nadcházející revoluce.*“¹⁷

Stalin se v této době nacházel v Krasnojarsku, kde byl povolán z vyhnanství v Turuchanské oblasti, aby se hlásil k odvodu do armády. Počátkem ledna však absolvoval lékařskou prohlídku, na jejímž základě byl pro defekt na levé ruce k vojenské službě neuschopněn. Podle očekávání už zpět na sever poslán nebyl. Ale místo toho mu bylo dovoleno, aby si zbytek trestu odpykal blíž k civilizaci, pouhé čtyři dny jízdy vlakem od Petrohradu. A tak když v únoru vypukla revoluce, byl mezi prvními, kdo dorazil do hlavního města, aby vzal situaci do vlastních rukou.

---

¹⁶ LENIN. *Spisy*. Praha: SNPL, 1957, str. 35

¹⁷ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str.59

3.1. Únorová revoluce a její následky

Události, které na konci února roku 1917 odstartovaly revoluci, nebyly výsledkem revolučního spiknutí, nebyl zde nikdo, kdo by cíleně tahal za nitky. Důvodem byla neutěšená situace v Rusku, jehož lid byl sužován již dávno prohranou válkou, nedostatkem potravin a základních životních potřeb. Rusko se stalo sudem se střílným prachem. Jiskrou, která zapálila doutnák, se stala vlna stávek a povstání, spontánně vzniknuvších mezi lidmi čekajícími ve frontách na jídlo v hlavním městě. Vojenské oddíly dostaly přímý rozkaz střílet do demonstrantů, tomu se ovšem vzepřely a vláda již nebyla schopna získat opět nad vojáky kontrolu. Za této situace byl car donucen k abdikaci. Třistaleté carské samoděržaví bylo poraženo. Za této situace se moci ujala dvě mocenská centra, petrohradský sovět, složený z vojáků a dělníků a čtvrtá дума. Zvládnout politické vakuum se ovšem ukázalo jako těžký oříšek, obě organizace se byly nuceny dohodnout na vzniku Prozatímní vlády, která pod vedením A. F. Kerenského vyhlásila všeobecnou amnestii pro politické vězně a vyhnance, svobodu slova, sdružování a dalších sociálních práv. Socialističtí revolucionáři, ale i bolševici a menševici se odmítli nově vzniklé vlády účastnit a v podstatě vytvořili stav dvojvládní Prozatímní vlády a sovětů, přičemž bylo velmi těžké pro jednoho či druhého prosadit svou vůli.

Stalin patřil mezi první vyhnance, kteří po znovunabytí svobodě, dorazil do Petrohradu. Spolu s ním z Krasnojarska přicestovali i další dva významní členové strany Kameněv s Muranovem a ihned se vrhli do práce. Ve svých rukou soustředili jak vydávání Pravdy, tak se jim podařilo proniknout do výkonné rady petrohradského sovětu. V nepřítomnosti Lenina a ostatních vůdců, kteří byli většinou teprve na cestě domů, ovládl Stalin spolu s Kameněvem na první tři týdny rozhodování strany nejen v hlavním městě. V této fázi se Stalin přiklonil ke Kaměněvově umírněné politice, opětovně sjednotit bolševiky s menševiky a podpořit Prozatímní vládu. Podle této koncepce nebylo zapotřebí svrhnout Prozatímní vládu jako prostředek k ukončení ruské účasti ve válce, Stalin naopak v Pravdě halasně vyzýval Prozatímní vládu k započatí mírových jednání.

Po Leninově návratu Stalinova pomalu vycházející hvězda okamžitě pohasla. Ustoupil do ústraní a stal se nenápadným, nevýrazným ve stínu Lenina, a i když se zdá, že zprvu váhal přijmout Leninovu radikální politiku, nakonec svého staršího kolegu bezezbytku podpořil. Během následující VII. Všeruské konference Lenin všechny šokoval svými Dubnovými tezemi, ve kterých zdůraznil, že je nejvyšší čas na to, aby se buržoazně demokratická revoluce posunula do další fáze – revoluce socialistické. Naprosto odmítl jakékoliv smířování s menševiky a neústupně trval na odstranění Prozatímní vlády a vložení moci do rukou sovětů.

Ač Stalin určitou dobu proti Leninovi názorově vystupoval, jeho důvěru neztratil, naopak jím byl navržen do čtyřčlenného ústředního výkonného výboru strany. Lenin ho považoval za „*dobrého pracanta ve všech odpovědných úkolech,*“¹⁸ neváhal pověřit jej složitými úkoly a Stalin se zanedlouho pro něj stal nepostradatelným. Ačkoliv to nebyl brilantní řečník ani agitátor, ocenil Lenin především jeho kvality coby organizátora. Objevil v něm věrného vykonavatele svých příkazů, který plnil jeho přání bez zbytečných otázek. Volkogonov se o tomto zmínil jako o „*hlubokém primitivismu a intelektuální ubohosti.*“¹⁹ Díky této úzké spolupráci s Leninem se dostal až na vrchol ve vedení strany i státu. Jeho doménou ale byla v podstatě administrativní činnost, ve štábu se cítil jako doma a směrnice, příkazy a opatření podepisované jednoduše J. St. vycházely ve značném počtu. Stalin byl považován nejen za odborníka na národnostní otázky, jeho úkolem bylo také v jisté míře organizovat demonstrace vojáků a dělníků proti stále nekončící válce. Demonstrace, kterou se mu podařilo zorganizovat v červnu, znamenala pro bolševiky velký triumf proti ostatním stranám. Stalin taktéž získal velkou podporu bolševických vojenských organizací, ve kterých se začal tvořit tlak na svržení Prozatímní vlády. Po té, co na začátku července propukly nové demonstrace, ocitli se bolševici v nemilosti. Prozatímní vláda vydala řadu zatykačů na čelní představitele bolševiků na základě podezření ze spiknutí. Navíc byl Lenin v podezření ze spojení s německým generálním štábem, pro něž měl údajně pracovat jako agent a přijímat od Němců peníze, za které měl později financovat Říjnovou revoluci.

Bolševickým nadějím byla tímto krokem zasazena těžká rána, Kameněv s Trockým byli uvězněni, Zinověv, věrný Leninův druh a Kameněvovo politické dvojče, uprchl a Leninovi přispěchal na pomoc jeho věrný Stalin, který ho nejdříve ukryl u přítele Allilujeva a později mu pomohl uprchnout do Finska. Jedni z mála, kdo pronikli sítí represí, byl Sverdlov a Stalin. Bylo tedy na nich, aby udrželi stranu v revoluční aktivitě. Na určitou dobu se tedy Stalin dostal opět do popředí, stal se Leninovou prodlouženou rukou, mezičlánkem mezi vůdcem v emigraci a ústředním výborem. Na začátku října už byl ale Lenin opět zpátky v Petrohradě, aby 10. a 16. plamenně promluvil na zasedání ústředního výboru. Prohlásil protirevoluční tendence eserů a menševiků za zradu revoluce a navíc prosazoval myšlenku, že zatímco před červencem bylo možno předat moc sovětům mírovou cestou, nadále je nutné se připravit na ozbrojené povstání za podpory dělníků a rolníků. Pronesl: „*Jestli nyní nepřevezmeme moc, dějiny nám to neodpustí.*“²⁰ Takovéto radikální řešení si vysloužilo vlnu nedůvěry, otevřeně se proti němu ovšem tvrdě postavili pouze věční kverulanti Kameněv se Zinověvem. Pro Lenina to znamenalo zradu, velmi se rozzuřil a požadoval vyloučení provinilců ze strany. To se mu však nepovedlo, na jejich obranu se postavil dokonce i

¹⁸ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str. 63

¹⁹ VOLKOGONOV, Dimitrij. *Sem vožděj 1*. Moskva, 1995, str. 23

²⁰ BLUNDELL, Nigel. *Hitler, Stalin – Život v obrazech*. Praha: Columbus s.r.o., 2006, str. 122

Leninův věrný Stalin. Ten byl jinak v tomto období poměrně nevýrazný, jeho náplní práce bylo psaní bezbarvých, laickému smýšlení vzdálených článků a komentářů stranických usnesení. Snad jediným, který stojí za to zmínit je novinový článek „Co potřebujeme?“, ze kterého je jasně patrné, že se v té době ještě Stalin zcela nepoddal Leninovým představám a že se stále upínal k myšlence Ústavodárného shromáždění. Ve chvíli, kdy byl připraven ujmout se rozhodující role, byl zcela zastíněn jeho v budoucnu největším rivalem Trockým.

Lenin naplánoval začátek ozbrojeného povstání tak, aby proběhlo ještě před 2. Všeruským sjezdem sovětů. V noci z 24. na 25. Října tedy pod vedením Trockého, jako tajemníka Vojenského revolučního výboru Petrohradského sovětu, obsadily Rudé gardy všechny klíčové objekty. Vzhledem k tomu, že petrohradské kozácké oddíly odmítly na podporu Prozatímní vlády zasáhnout, není divu, že operace proběhla hladce a pouze s minimálními ztrátami na lidských životech se povedlo obsadit Nikolajevskou stanici, budovu státní banky a Maliinsky palác, kde se zrovna konalo zasedání předparlamentu. Nakonec byly převzaty všechny vládní budovy a Zimní palác, poslední útočiště Prozatímní vlády. Tyto dny vešly do dějin jako Velká Říjnová Socialistická revoluce.

Co se týče Stalinovy úlohy v říjnových revolučních dnech a vlastně v průběhu celého roku 1917, je tato otázka rozporuplná. Každopádně ovšem není taková, jak si ji sám Stalin vybíjí. Popravdě způsob, jakým zaváhal v rozhodujících chvílích a nechal si tak ujít vedoucí roli mu přivodilo hluboké a trvalé trauma. Právě proto ihned poté, co se jeho postavení utvrdilo (v podstatě po roce 1929), podnikl důsledné kroky k tomu, aby tato svá selhání zahladil. Všechny záznamy, ve kterých byla Stalinova role upozadována nebo kde se jeho jméno dokonce neobjevovalo vůbec, byly změněny, přepsány, paměti byly zkonfiskovány nebo cenzurovány a tvůrci děl nových byli donuceni řídit se Stalinovou představou těchto nejdůležitějších událostí v dějinách Sovětského Svazu. Smyslem těchto direktiv bylo vytvořit kult osobnosti jako základ režimu, ve kterém by byl Stalin neomylnou neotřesitelnou ikonou. Zanedlouho lidé v jeho okolí pochopili, že kdokoliv by jen zapochyboval o svém vůdci či pravdivosti jeho slov, zaplatí za to životem. Pokud bychom se blíže zaměřili na Stalinovy čistky ve třicátých letech, objevili bychom mezi jejich oběťmi bezpočet osob, které si pamatovaly skutečné události Stalinova mládí a také roku 1917. Tyto ale už nikdy neměly vyplynout na povrch!

Dá se tedy obecně říci, že ač se Stalin v roce 1917 nacházel u zrodu revoluce, nepodařilo se mu vyrůst v jejího vůdce. Nebyl osobností, ze kterých se tito vůdci rodí, neoplýval přízřívovostí, inovačním myšlením, neuměl se vcítit do pocitů a potřeb davu. Naopak pro mnohé zůstal pouhým statistou, jehož úkolem bylo plnit úkoly revolučních orgánů. Přesto pro něj znamenal rok 1917 důležitým milníkem na cestě za úspěchem. Ač navenek nenápadný,

ocitl se v bezprostřední blízkosti utváření dějin, účastnil se porad bolševického ústředního výboru a projevoval se jako jeden z organizátorů strany. I když získal jen málo slávy, nabyl v této době velké množství zkušeností a politicky značně vyvrál. Ve stranických záležitostech se stal nepostradatelný. Mnohem později o Stalinovu významu v této době řekl jeho rival Trocký, že: „v této době dosáhl postavení uznávaného člena bolševického generálního štábu a definitivně se stal Stalinem.“²¹ Byl přítomen u všeho důležitého, jen toho nedokázal správně využít. Když ústřední výbor na jedné ze svých četných říjnových schůzí vytvořil politické byro, aby se ujalo politického vedení následujících dní, Stalin se stal jedním ze sedmi jeho členů. Stejně tak patřil spolu se Sverdlovem, Dzeržinským, Bubnovem a Urickým i do vojenského revolučního centra, které mělo koordinovat činnost revolučního výboru petrohradského sovětu, v jehož čele stál, jak jsem se již zmiňovala, Trocký. Věc se ovšem nakonec měla tak, že události na konci října proběhly příliš rychle na to, aby se oba revoluční orgány mohly vůbec sejít, natož tak se na něčem dohodnout. Raketový vzestup tedy čekal Trockého, ze kterého se takřka přes noc stal revoluční hrdina.

3.2. Velká Říjnová Socialistická revoluce

25. října 1917 se mimořádně sešel Petrohradský sovět dělnických a vojenských zástupců. Jeho předseda, Trocký, zde oficiálně vyhlásil rozpuštění předparlamentu. Ještě tentýž den večer se podle plánu sešel II. Všeruský sjezd sovětů dělnických, rolnických a vojenských zástupců. Výsledkem ozbrojeného povstání bylo převzetí moci sověty a utvrzení postavení bolševiků. Jejich síla ještě vzrostla po té, co došlo k výraznému názorovému rozkolu uvnitř strany sociálních revolucionářů a následnému odchodu poalesionistů a části menševiků ze sjezdu. Místo přemožené Prozatímní vlády byla nastolena Rada lidových komisařů Ruské republiky, jejímž předsedou se nestal nikdo jiný, než Lenin. Mezi čtrnácti lidovými komisaři, mimochodem byli všichni bolševici, se našlo místo i pro Stalina. Stal se předsedou nově vzniklého komisariátu, kterému se familiárně říkalo Narkomnac, oficiální název ale podle očekávání zněl Lidový komisariát národnostních záležitostí.

Na II. Všeruském sjezdu došlo ke schválení dekretů o půdě a míru, který se později ukázal jako pouhý populistický krok k uklidnění rolnických mas. Lenin si totiž dobře uvědomoval, že přechod od kapitalismu k socialismu pomocí diktatury proletariátu tak, jak to chápal Marx, je v Rusku utopická idea, proces industrializace, na jehož základě by se proletariát stal nejmocnější částí společnosti, byl v jeho zemi totiž teprve na počátku. Vrstva

---

²¹ TROTSKY. L, *Stalin*. New York: 1967, str. 238

proletariátu zde tvořila jen nepatrnou jehlu v kupce rolnických mas, sužovaných hladem a utrpením. Proto bylo zapotřebí rolníky alespoň načas umlčet mlhavou vidinou lepších zítřků.

Dalším bodem jednání sjezdu bylo zvolení Všeruského výkonného výboru, na němž ze 101 členů získali bolševici absolutní většinu 62. I přes všechny tyto nepopíratelné úspěchy ale vedení bolševiků nebylo zcela jednotné v otázce, jakým způsobem vládnout. Zatímco Lenin za podpory většiny, včetně Stalina a Trockého, chtěl vládnout sám a rozhodně se nehodlal s nikým dělit, menšina reprezentovaná Kameněvem, Zinověvem a Rykovem zastávala názor, že je nezbytné, aby kromě bolševiků v nové vládě zasedly i ostatní strany vystupující v sovětech. Vláda složená výhradně s bolševiků by si moc podle jejich názoru mohla udržet pouze za pomoci politického teroru, což považovali za zradu revoluce.

V listopadu 1917 se sešel v Petrohradu II. všeruský sjezd sovětů rolnických zástupců na kterém došlo k otevřeným projevům nepřátelství mezi bolševiky a esery. Bolševici bravurně vyřešili situaci ve svůj prospěch tím, že za cenu malého ústupku ve formě obsazení tří křesel ve vládě zástupci levicové frakce eserů, rozložili tak jednotu této strany a získali postupně na svou stranu hlavní devízu sociálních revolucionářů, rolníky.

Oficiálně se jako tečka ze Velkou Říjnovou revolucí považuje událost, které se Lenin urputně bránil. Podle plánu Prozatímní vlády se měly v listopadu 1917 konat volby do Ústavodárného shromáždění jako symbol nové éry ruských dějin, kde by zástupce demokraticky volil veškerý lid. Lenin tušil, že výsledek nemůže být pro bolševiky nijak oslnivý, to že revoluce proběhla poměrně hladce totiž ještě neznamenal, že by bolševici vyjadřovali stanoviska majoritní většiny obyvatelstva. Většina jeho kolegů však byla toho názoru, že oddalovat či rušit volby by vyvolalo vlnu nevole. Tak se Leninovy prognózy vyplnily a bolševici získali pouhou pětinu hlasů. 5. Ledna se tedy shromáždění historicky poprvé a zároveň naposled sešlo, aby odmítlo dekrety, které bezprostředně po revoluci přijal II. sjezd sovětů. Naopak byl podpořen návrh programu pravého křídla eserů. Lenin podnikl rázné kroky a jeho věrní společně s levými esery opustili jednání. Následně se oddíly Rudých gard postaraly o rozehánění Ústavodárné shromáždění a hromadnému pozatýkání nebolševických delegátů. Tímto krokem bolševici definitivně utvrdili svou moc a bezzbytku ovládli ruskou politickou scénu.

Stalin se mezitím naplno pustil do plnění svých nově nabytých povinností v Narkomnacuu. Bezesporu byl pro tento post tím nejlepším. Již dlouho byl považován za bolševického znalce v této problematice, navíc ač jedním z důležitých bolševiků, byl i Gruzínek, tedy neruského původu. Pro mnohé tedy znamenal příslib osvobození a zrovnoprávnění všech národů. 2. Listopadu 1917 spolu s Leninem podepsali Deklaraci práv národů Ruska, ve které

zaručovali základní právo na sebeurčení. Ač tato deklarace skýtala ideu hezkou, později se ukázalo, že třídní bolševické chápání tohoto problému zlomilo naděje sovětských národů na svobodu.

Ted, když se bolševikům konečně podařilo chopit se moci, vyvstal před nimi ovšem jiný problém. Země, kterou dostali k dispozici, byla značně zaostalá a zpustošená, válka byla takřka prohraná a lid se začal bouřit. Lenin, který se řídil heslem řešit problémy až tehdy, když skutečně nastanou, neměl ve skutečnosti žádný plán, jak si vydobytou moc udržet. V prvních měsících po bolševickém převratu neměla nová vláda ani dostatek lidského potenciálu k vládnutí. Například v Petrohradu zahájilo na 50 000 úředníků stávkou. Bylo tudíž potřeba situaci nouzově řešit. Místo lidových komisařů se tedy moci fakticky chopil vojensko-revoluční výbor, původní součást Petrohradského sovětu. K prosazení svých záměrů používal výbor oddílů Rudých gard, které ale později plnily i mnohem civilnější úkoly, například pečení chleba pro hladové obyvatelstvo. Výbor byl nahrazen plnohodnotnou vládou Lidových komisariátů v polovině prosince 1917. Rozhodování nejdůležitějších otázek bylo na konci listopadu svěřeno tzv. četverce, čtveřici pohlavárů ve složení Lenin, Stalin, Trocký a Sverdlov. Ústřední výbor při tom ustálil praxi, že pokud při rozhodování o takovéto otázce bude v budově ústředí přítomen další člen, musí mu být umožněna účast.

K prosazování své moci a jako prostředek k potlačení jakékoliv opozice nebo odporu proti novému režimu byla s bezvýhradnou Leninovou podporou založena Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí, špionáží a sabotáží. Do širokého povědomí lidí se ale navždy zapsala černým písmem jako Čeka. Jako první sovětská politická policie se brzy stala nepostradatelnou. Způsob její práce byl jednoduchý, prvořadý úkol jasně vytyčený. Prostředky teroru, násilí a krutosti odstranit kohokoli, kdo projevil sebemenší náznak nesouhlasu nebo neposlušnosti. Jako první v jejím čele stanul Polák Felix Dzeržinský a již zanedlouho si vysloužil přezdívku „Železný Felix.“ V řeči ke svým komisařům o nebezpečí uvnitř státu řekl: *„Na tuto frontu-nejnebezpečnější a nejkrutější ze všech bojových linií, potřebujeme poslat odhodlané, tvrdé a odhodlané soudruhy, kteří jsou připraveni na obranu revoluce udělat cokoliv. Nemyslete si, že usiluji o revoluční spravedlnost, my nepotřebujeme spravedlnost. Nyní probíhá válka tváří v tvář, boj až do konečného rozhodnutí. Život nebo smrt!“*²² Myslím, že není třeba dodávat nic víc, než že v průběhu pěti let do Leninovy smrti Čeka vynesla a následně vykonala nejméně 200 000 rozsudků smrti. V roce 1922 se z ní stala Státní politická správa (GPU), pak byla přejmenována na OGPU. Rokem 1934 byla zařazena k Lidovému komisariátu vnitra (NKVD). V roce 1941 došlo k oddělení státní bezpečnosti a vytvoření samostatného komisariátu NKGB. Od roku 1954 do 1991 pak snad

---

²² LEGGET, George. *The Cheka: Lenin's political police*, Oxford: 1981, str.17

proslula nejvíce jako Výbor státní bezpečnosti – KGB, ze které po pádu režimu vzešla nynější FSB. Po té, co se moci chopil Stalin, využíval Čeku jako nástroj své zrudnosti k likvidaci svých politických odpůrců či jen osob, které se pro něj staly nadbytečnými.

Před bolševiky ovšem neustále narůstal jiný problém, I. Světová válka. Lenin byl přesvědčen, že revoluce v Rusku bude doutnákem, který odpálí vlnu revolucí na celém Světě, nebo přinejmenším v Evropě. K ničemu podobnému ovšem nedošlo i přes to, že bolševici v Evropě rozjeli velkou agitační kampaň. Místo toho největší nepřítel, Německo, předložilo ruské vládě drtivé mírové podmínky. Ruské vedení ovšem bylo značně rozpolcené, a čím déle se přelo o to, jak se rozhodnout, tím blíže pochodovaly německé jednotky k Petrohradu. Lenin zarputile trval na tom, že nemají jinou možnost, než německé podmínky přijmout. V jedné ze svých plamenných řečí řekl: „ *Když smlouvu nepodepíšete, tak podepisujete rozsudek smrti nad sovětským režimem-do tří týdnů. Já ani v nejmenším neváhám. Já nehledám revoluční fráze.*“²³ Stalin byl samozřejmě jeden z prvních, kteří jeho přesvědčování přijali. Až tehdy, když bezprostředně hrozilo obsazení hlavního města a definitivní pád režimu, podlehl někteří členové Ústředního výboru Leninovu naléhání. 3. Března 1918 tedy došlo k podepsání Brest-Litevského míru, který pro ruský stát znamenal těžké ztráty. Přišli o Ukrajinu, Finsko, a svá teritoria v Polsku a Pobaltí. Fatální ale představoval zásah do ekonomické sféry. Ztráta zde činila 32% úrodné půdy Ruska, 27% železničních drah, 54% průmyslu, a 89% uhelných pánví.²⁴ Jedním z prvních důsledků velkých změn bylo přestěhování hlavního centra dění do Moskvy, dále do vnitrozemí do bezpečnější vzdálenosti od nepřátelských vojenských jednotek.

I přes to, že se mír Leninovi nakonec podařilo prosadit, bylo mnoho takových, kteří ho za to považovali za zrádce. Nejhlasitěji se v tomto směru ozývala levá frakce Socialistických revolucionářů, kteří postupně nabývali na síle. Následoval sled událostí, kdy 6. července nejdříve zavraždili německého velvyslance, hraběte Mirbacha, pokusili se o povstání v Petrohradu a Moskvě, posléze zavraždili člena komunistického ústředí a dokonce těžce zranili Lenina. Tímto krokem ovšem pohár přetekl a začalo masové zatýkání, hromadné popravy a krutý teror proti každému, kdo se jevil jako opozice. V této chvíli už se ale v zemi rozhořel naplno nový problém, s nímž měli bolševici plné ruce práce, občanská válka.

---

²³ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str.71

²⁴ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str.72

4. Tvrdá léta Občanské války

I. Světová válka skončila. Místo toho ale, aby si vyčerpaná země konečně oddychla a začalo se blýskat na lepší časy, objevily se problémy nové. Bolševickým vůdcům se sice podařilo takřka přes noc uchopit vládu, stále zde ovšem existovaly společenské síly loajální svrženému carovi, které se nehodlaly jen tak vzdát, dále zmatek, šířící se v mnohých zvláště odlehlejších částech státu a formování ozbrojených jednotek kontrarevoluce podporovaných zvenčí, vytvořily podhoubí pro rozhoření ruské občanské války v letech 1918-1920. Nyní bylo na vedení strany, aby zachránila ze situace, co se dá. Problémem ovšem bylo, že bolševici, ač měli nyní dostatek schopných lidí v oblasti teorie, málokdo z nich měl nějaké zkušenosti praktické. K tradičním modelům vlád byli značně skeptičtí a kapitalistické metody řízení hospodářství jim byly přímo proti srsti.

Mezitím se situace v zemi nevyvíjela dobrým směrem. Pod vedením bývalých carských generálů Děněkina, Juděniče či Wrangela se začaly postupně formovat bílé, protisovětské ruské armády, tzv. bělogvardějci. Ti za pomoci výrazné vojenské intervence zahraničních mocností, například Francie, Velké Británie nebo Japonska obsadili v průběhu roku 1918 rozsáhlá strategická centra na Sibiři, Uralu a středním Povolží. Vznikaly zde protibolševické vlády, jako třeba režim admirála Kolčaka se základnou v Omsku. Navíc zde byla stále řada vojenských jednotek, které podporovaly Prozatímní vládu. Krom toho byla země plná zahraničních dělníků a válečných zajatců, mimo jiné také 40 000 Čechů, kteří chtěli zoufale zpět domů a byli ochotni se přes ruské území probít třeba i násilím. V létě 1918 byl bolševický režim zcela vyčerpán. Jím kontrolované území se neustále zmenšovalo, až nakonec ovládali pouze gubernie okolo Petrohradu a Moskvy a černozemní oblasti směrem na jih a jihovýchod. Pomocí všeobecné mobilizace se ovšem armáda rozrostla na počet kolem 800 000 mužů, kteří trpěli hlady. Aby vláda předešla vzpourám, které by nevyhnutelně následovaly, byl vytvořen odvážný systém, založený na konfiskaci potravin a zemědělských surovin na vesnicích a jejich přerozdělování dělníkům, měšťanům a samozřejmě ve snad největší míře právě vojsku. Jenže i na vesnicích byl hlad a chudí rolníci neměli chuť jen tak odevzdat výsledky své práce městům. Proto byly na vesnice vysílány vojenské rekviziční jednotky, jejichž úlohou bylo konfiskovat suroviny násilím. Do akce byly zapojeny i tzv. výbory chudiny, které se skládaly z chudších rolníků, kteří za slib podílu na zabraných potravinách, pomáhali konfiskačním jednotkám při vymáhání obilí od kulaků, movitějších rolníků, nebo od kohokoliv, kdo se ocitl v podezření ze zatajování předmětných komodit. Není tedy divu, že na venkově vypukly mnohdy velmi krvavé třídní boje. Za tohoto stavu byla republika prohlášena „vojenským táborem.“ Oficiálně byly změny přičítány nově zavedenému systému válečného komunismu, násilné rekvizice potravin ovšem nebyly jeho jediným

projevem. Dále šlo také o centralizaci ekonomického života, snaze převzít plně do svých rukou výrobu a distribuci, mobilizaci pracovních sil a také snahu o zrušení peněz a jejich nahrazení naturální směnou. Válečný komunismus byl pak někdy v roce 1921 vystřídán Novou ekonomickou politikou, jejímž úkolem bylo zachránit zmrzačené hospodářství.

V době občanské války začala Stalinova hvězda postupně stoupat. Byl pověřován čím dál zodpovědnějšími úkoly. Jedním z prvních bylo vyřešit problém, který se vyrojil na východní frontě. Od jihu promptně postupovali kozáci generála Krasnova, aby se u Kazaně setkali s bělogvardějskými oddíly. Kdyby se jim podařilo dosáhnout železnice mezi Moskvou a Caricynem, znamenalo by to ochromení dodávek potravin do Moskvy. A to si politické ústředí nemohlo dovolit. Stalin byl proto poslán do města Caricynu, od roku 1925 na jeho počest přejmenovaného na Stalingrad, v roce 1961 pak na Volgograd, proslulého pod jménem Krvavý Verdun, brány do jedné z posledních obilnic Ruska. Stalin byl vybaven rozsáhlými pravomocemi jako zplnomocněnec ústředního výboru pro zásobování potravinami, aby zde zajistil plynulost zásobování. Po svém příjezdu 6. Června musel ovšem v první řadě řešit vojenské těžkosti, protože město bylo obleženo kozáky. Stalinovi se podařilo znovu shromáždit demoralizované oddíly a vytvořit i jednotky domobrany. Navíc mu na pomoc přispěchala i 5. Rudá partyzánská armáda, které velel Stalinův starý přítel Kliment Vorošilov. Stalin se ujal vlády nad Caricynem pevnou rukou. Se svou pověstnou nemilosrdností se zbavoval jak nepřátele skutečných, tak i těch, kteří ve skutečnosti věrně sloužili téže věci. Represe ještě vzrostly po událostech kolem levých eserů, které jsem naznačila výše. Tehdy Lenin instruoval Stalina zcela jednoznačně: „*Všude je nutno nelítostně potlačit tyto ubohé a hysterické dobrodruhy, kteří se stali nástrojem v rukou kontrarevolucionářů. Budte proto k levým eserům nemilosrdní!*“ A Stalin vůdcovo přání rád vyplnil. Jeho odpověď zněla: „*Učiním vše, abych předešel možným překvapením. Budte ujištěn, že se nám nezachvěje ruka.*“²⁵ Stalin trval na tom a Lenina o tom neustále přesvědčoval, že proto, aby ve svých úkolech uspěl, musí mít plnou vojenskou pravomoc. Netajil se tím, že pokud to bude nutné, nebude váhat postupovat proti rozkazům Trockého, lidového komisaře války. Díky své neodbytnosti konečně dosáhl svého a 19. července roku 1918 byl jmenován do čela Vojenské rady severokavkazského vojenského okruhu. V této době se ovšem naplno začala projevovat nenávisť, kterou cítil Stalin vůči Trockému. O to víc, že z titulu své funkce podléhal právě jemu. Místo toho, aby s ním konzultoval svou činnost a plnil jeho rozkazy, byl ve spojení výhradně s Leninem. Libovolně měnil Trockého příkazy, odvolával a degradoval jím jmenované velitele a všemožně se ho před Leninem snažil očernit. Jednou z jejich prvních větších roztržek byly rozdílné představy o podobě armády. Za Leninovy podpory se snažil Trocký zbudovat Rudou armádu z profesionálního mužstva. Problémem ovšem bylo, že pro

---

²⁵ STALIN, Josif, Visarionovič. *Spisy IV*. Praha: Svoboda, 1951, str. 117

nedostatek vyšších důstojníků z dělnické třídy bylo potřeba zapojit velké množství důstojníků bývalé carské armády. Existovalo ovšem spousta takových, včetně Stalina, kteří nepochopili nezbytnost účasti těchto vojenských odborníků v armádě a místo toho upřednostňovali partyzánské metody boje. Není divu, že se Trocký snažil bránit tomu, aby Stalin získal plnou vojenskou pravomoc a odmítl podepsat jmenování Stalina do Vojenské rady. Jeho obavy se vyplnily, když Stalin započal po příjezdu do Caricynu s důkladnou čistkou v armádě. A zaměřil se právě na vojenské odborníky. V polovině července 1918 vydal příkaz k uvěznění generála Snesarova i přes to, že to byl právě on, komu se podařilo osvobodit Caricyn od kozáků. Následovalo zatčení převážné většiny členů štábu vojenského okruhu, které nechal uvěznit na vlečném člunu na Volze, který se za velmi podezřelých okolností zanedlouho potopil, i s vězni. Kvůli těmto událostem se Stalin dostal do konfliktu nejen s Trockým, ale i se samotným Leninem. Na druhou stranu kolem sebe začal soustředit hrstku svých věrných, jako např. Buďonyje, Vorošilova, Ordžonikidze a Timošenka, ze kterých se začalo postupně tvořit jádro Stalinova kultu osobnosti.

Co se týče šarvátek mezi Stalinem a Trockým, ač je Lenin vyzýval, aby na vzájemné hádky zapomněli a spolupracovali, ve skutečnosti nahlížel na jejich konflikt jen jako na střet dvou odlišných charakterů, obou pyšných a cílevědomých mužů, kteří mu byli plně oddáni a byli pro něj svým způsobem nepostradatelní. Ač několikrát Trocký naléhal na Lenina, aby Stalina z fronty odvolal, Lenin svého věrného vždy podržel. Až tehdy, když Stalin sesadil dalšího vojenského odborníka dosazeného Moskvou, N.N.Sytina, velitele jižní fronty, rozhodl se vůdce Trockému vyhovět a Stalina z Caricynu odvolal. Tato první důležitá Stalinova mise v občanské válce byla tedy neúspěšná. On sám ovšem svoji chybu nepřipouštěl. Mnohokrát přeci ve svých dopisech Leninovi žádal o vojenskou výzbroj! Několik lehkých minolovek a dvě ponorky by mu podle jeho názoru zajistily nejen nastolení pořádku v Caricynu, ale i jistý postup přes Baku, severní Kavkaz až do Turkestánu.

I přes to, že se Stalin v Caricynu příliš nevyznamenal, své postavení mezi členy ústředního výboru a v radě lidových komisařů neztratil. Pravdou bylo, že se neprojevil jako brilantní vojevůdce, nadále byl ale pověřován důležitými úkoly na různých úsecích fronty, kde ovšem spíše, než by se po něm chtěla kreativita a samostatné myšlení, plnil jako styčný důstojník ústředního výboru Leninovy příkazy. Výrazných úspěchů dosáhl zejména při potírání kontrarevolučních sil v ozbrojených složkách. Již tradičně si počínal rozhodně a nemilosrdně. Velmi tvrdě prosazoval násilí, které považoval za všemocnou zbraň proti nepříteli. Smrt se pro něj stala nejjednodušším a nejúčinnějším politickým nástrojem. Nehodlal se zdržovat humánními gesty jako návštěvami zákopů či lazaretů, k osudům svých vojáků byl naprosto lhostejný. Jeho doménou byla práce ve štábu. Zde se cítil jako ryba ve vodě, zde vládl krutou autoritou, která nepřipouštěla jakékoliv námitky. V roce 1920 byl Stalin

poslán k plnění povinností na jihozápadní frontě, kde Rudá armáda dosáhla úspěchů dobytím Kyjevy a Minsku. Převaha bolševiků ale netrvala dlouho, již v květnu téhož roku se ocitla v ohrožení západní fronta, stojící proti výrazné přesile polských vojsk. Navíc na jihozápadní frontě hrozilo, že Polákům přijde na pomoc generál Wrangel. V této situaci se vedení rozhodlo vytvořit samostatný Jižní front vedený Stalinem, jehož úkolem bylo potlačit Wrangelovo vojsko. Posléze ale Stalin obdržel rozkaz vyčlenit část svých jednotek na pomoc Tučačevskému v útoku na Varšavu. Takovouto výzvu ovšem Stalin neuposlechl a místo toho pokračoval v postupu vytyčeným směrem, k obsazení města Lvov. Celá vojenská akce nakonec skončila neúspěchem. Ani Stalin u Lvova, ani Tučačevský u Varšavy neslavili vítězství. O to, kdo byl za tuto porážku zodpovědný, vedli oba muži letité spory. Faktem ale je, že Stalin byl promptně odvolán do Moskvy, kde byl na svou vlastní žádost zbaven všech vojenských funkcí.

Pokud se blíže zaměříme na Stalinovu úlohu v občanské válce a jeho zásluhy na konečném vítězství bolševiků, nejde jen o to, že plnil povinnosti dvou lidových komisariátů, pro věci národnostní i státní kontroly, působil ale i jako politik a voják. I když z historických pramenů víme, že mu válečné vavříny zůstaly odepřeny, již v 30. letech začaly vznikat literární díla, ve kterých byl opěvován jako geniální stratég a vojevůdce. Hlavním autorem těchto oslavných bájí byl Stalinův důvěrník K. J. Vorošilov, ale literární talent v tomto směru projevil i sám Stalin. Ve svém stručném životopise napsal mimo jiné: *„Stalinské vojenské umění se projevovalo jak v obraně, tak i v útočném boji. Geniálním bystrozrakem odhaloval soudruh Stalin nepřátelské plány a čelil jim. Bitvy, ve kterých soudruh Stalin řídil vojska, jsou vynikajícími vzory vojenského operativního umění.“*²⁶ Pravdou je, že spíše než jako vojevůdce, proslul Stalin jako muž, jež plnil přidělené úkoly s železnou přesností. Na jednu stranu byl schopným mužem, na kterého se mohl Lenin plně spolehnout, zároveň byl hrubý člověk bez jakýchkoliv morálních zásad, se kterým se obtížně spolupracovalo. Právě jeho hrubost a autokratické způsoby, díky kterým si udělal spoustu nepřátel, ale byly v době trvání válečného komunismu považovány za problém až druhotného rázu. S heslem když se kácí les, létají třísky, musel být systém v době války poněkud zmilitarizován a podřízen autoritám.

Stalin z občanské války i přes mnohé neúspěchy vyšel silnější a uznávanější. Právě občanská válka odstartovala Stalinovu kariéru coby vedoucího pracovníka. Jeho zásluhy na vítězství bolševiků ovšem představovaly pouze zásluhy člověka, který do puntíku plní příkazy, nápady a rozhodnutí někoho jiného. Jeho vlastní potenciál zůstal nevyužit. Získal ovšem místo toho velký politický vliv. Tak se mu podařilo předstihnout nenáviděného rivala Trockého, který místo zákulisních pletich budoval vojsko a podnikal vojenská tažení. Svou

---

²⁶ VLČEK, Eduard. *Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty*. Brno: MU, 1994, str.11

přímostí si získal řadu nepřátel, které pak Stalin vzal pod svá křídla a přetvořil je ve své uctivače. Stejně tak, jako se snažil pokořit Trockého, prahl po slávě a moci. A obé mělo teprve přijít.

5. Generálním tajemníkem

Vítězství v občanské válce znamenalo pro bolševiky setrvání u moci. Po dlouhých letech bojů ovšem byla vyčerpaná nejen země a lid, ale jistou revizi potřeboval také stranický aparát, zejména na technickoadministrativní úrovni. Doba revoluce a hrdinských dobrodružství pominula, teď bylo zapotřebí vrátit se ke každodenní práci. Po revolučních dnech v roce 1917 byly organizační záležitosti rozděleny mezi tým, který vedl Jakov Sverdlov. Jako jeden z předních organizátorů ústředního výboru byl nepostradatelný. Když ovšem zemřel, v jeho puntičkářsky vedené agendě zavládl zmatek. Sám Lenin ocenil jeho práci, když řekl: „*Takoví lidé jsou nenahraditelní, takové musí nahrazovat celá skupina pracovníků.*“²⁷ Nepřehlednou situaci bylo nutné nějak vyřešit.

Zanedlouho po X. stranickém sjezdu se Leninův zdravotní stav začal zhoršovat. I když lékaři dlouho nemohli najít příčinu jeho neustálých potíží, přesto se vedení strany muselo stále častěji usnášet o Leninově neplánované dovolené. Bylo zapotřebí, aby jeho pozici v radě lidových komisařů dočasně převzal Rykov, jeho ostatní povinnosti si rozdělili členové předsednictva. Organizační a politickou činnost ve straně zastávala tzv. dvojka, ve složení Kameněv a Stalin. V tomto uskupení zastával Kameněv pozici politika, zatímco Stalinova činnost se zaměřovala především na vnitřní organizaci, z čehož vzešly pro Stalina důležité stranické kontakty.

Když se v březnu 1922 sešel XI. Bolševický sjezd, po vyslechnutí zprávy tajemníka ÚV V. Molotova o jeho organizační činnosti padlo z úst Lenina rozhodnutí, vytvořit zbrusu novou funkci generálního tajemníka a jeho dvou zástupců, zodpovědných za činnost sekretariátu. Snad pro nikoho nebylo velkým překvapením, že do funkce byl zvolen Stalin. A už se jí nikdy nevzdal. Bylo to v podstatě potvrzením postavení, které již nějakou dobu de facto zastával. O Stalinovi se obecně vědělo, že má pro administrativní činnost vrozené vlohy a většina jeho kolegů či konkurentů o tento post stejně neměla zájem. Práce v sekretariátu, spojená s dlouhými hodinami papírování byla pro ně nudnou, nedůležitou záležitostí, nehodnou jejich potenciálu. Navíc v té době ani funkce generálního tajemníka nepředstavovala nějaké výrazné pravomoci, o které by byla rvačka, a tak byl Stalin zdánlivě uklizen na bezvýznamné místo, odkud nemohl nikomu uškodit. Tak si to aspoň jeho protivníci představovali.

---

²⁷ VOLKOGONOV, Dmitrij. *Triumf a tragédie I.*, 1. Vydání. Bratislava: Spektrum, 1990, str.119

Je pravdou, že sekretariát se v podstatě zabýval jen technickými a vnitrostranickými otázkami, nebyla mu podřízena žádná z podstatných složek řízení státu, armáda, Čeka, Nejvyšší národohospodářská rada či Komiterna. I přes to se však Stalinovi podařilo soustředit ve svých rukou tři klíčové funkce – členství v politickém byru, organizačním byru a nově post generálního tajemníka. Navíc byl jediným členem politbyra, který zároveň obsadil dva lidové komisariáty – pro národnostní otázky a rolnicko-dělnické inspekce. Tato kombinace mu umožnila vybudovat si postupně takové postavení, díky němuž mohl libovolně využívat veškerou moc. Jednou z nesporných devíz nového postu byla možnost výběru a jmenování soudruhů nejen do ústředních funkcí, ale i do funkcí na nižších úrovních. Tak se stalo, že v čele klíčových oddělení ústředního výboru stanuli Stalinovi přívrženci. Ač Lenin souhlasil se Stalinovým jmenováním, byl snad jediný, kdo v kumulaci pravomocí ve Stalinových rukou spatřoval nebezpečí. Věc se ovšem měla tak, že zoufale potřeboval najít někoho, kdo by začal řešit úkoly, které nesnesly odkladu. A i když se vztah obou mužů postupně zhoršoval, Lenin byl přesto přesvědčen, že je Stalin přesně tím mužem, který je schopen se věci zhostit. Navíc si ještě po nějakou dobu zachovával přesvědčení, že svou autoritou a postavením udrží mladšího kolegu na uzdě. Jenže se stále se zhoršujícím zdravotním stavem se Stalinova pozice více a více upevňovala. Vůdce si začal Stalina uvědomovat nejen jako muže konfliktního, s nímž je těžké spolupracovat, ale také jako muže, který by mohl uškodit bolševické věci. Ve svých písemných vzkazech, návrzích a listech, zaslaných generálnímu tajemníkovi během roku 1922, vyjadřoval značnou nespokojenost s jeho rozhodnutími. Situace vyústila až v Leninovo přesvědčení, že dosadit Stalina do funkce generálního tajemníka bylo fatální chybou, kterou je nutno napravit. Další, už několikrátý záchvat mrtvice, který mu paralyzoval pravou část těla, ovšem způsobil jeho téměř definitivní odchod z politické scény a znemožnil mu podniknout další kroky v tomto směru. Ve Stalinově životě opět sehrálo svou roli štěstí. Jeho vítězství bylo na dosah!

6. Poslední varování

V době, kdy Lenin překypoval zdravím nikoho ani nenapadlo nahlas spekulovat o tom, že by ho někdo mohl nahradit ve vedoucí funkci. Lenin byl člověkem velmi pracovitým, který snesl nesrovnatelně větší fyzické či duševní vytížení než většina jeho kolegů. Žádný organismus ovšem není schopen vydržet jeho nasazení věčně a tak se již pravděpodobně v roce 1921 přihlásily první známky vyčerpání a nemoci. Protože ovšem lékařská vyšetření žádné potíže neodhalily, lékaři Leninovi doporučili pouze slevit z tempa a odpočívat. Od

května 1922, kdy ho postihl první záchvat mrtvice, pak následovala téměř dvouletá agónie, přerušovaná občasnými obdobími zlepšení jeho zdravotního stavu. Úměrně s tím, jak se jeho choroba zhoršovala, byl čím dál více izolován od dění ve straně, což velmi těžce nesl. Proto dokud byl jen trochu schopen se vyjadřovat, diktoval svým sekretářkám jeden pokyn pro stranické kolegy za druhým. Stále hlasitěji se ovšem začal projevovat jako Stalinův kritik, s politikou generálního tajemníka v některých bodech zásadně nesouhlasil. Tlumočníky jeho názorů se tak v politbyru stal Kameněv s Trockým.

Lenina, kvůli zdraví pobývajícího v Gorkách, Stalin i přes jejich názorové rozepře velmi často navštěvoval. V očích strany se stal jeho ochráncem, který dělal všechno pro to, aby Leninova mysl nebyla zatěžována zprávami, které by ho mohly jakkoliv rozrušit. Ve skutečnosti se ovšem ani tak nestrachoval o vůdcovo zdraví, ale sledoval zájmy vlastní. Leninovi přesto zbylo ještě dost věrných, kteří se postarali o to, aby se dozvěděl o Stalinových činech. Největší neshody obou mužů patřily zejména národnostní otázce. Stalin vycházel z koncepce sjednocení zejména kavkazských národních republik tak, že z nich chtěl vytvořit součást sovětského Ruska. Lenina velmi udivoval fakt, že se tak snadno Stalin dokázal vzdát svého původu a chovat se jako velkoruský šovinista. Lenin naopak prosazoval vznik nového státu jako Svazu sovětských socialistických republik, kde by byla zaručena rovnoprávnost jednotlivých republik a Rusko by představovalo pouze jeden ze států v tomto uskupení. Další obavy měl Lenin z narůstající moci stranického aparátu, jehož zájmy byly postaveny nad zájmy společnosti, a ze systematického soustředění moci v rukou generálního tajemníka.

Na konci roku 1922 byl Lenin postižen dalším záchvatem mrtvice, který mu způsobil ochrnutí pravé ruky a nohy. Pravděpodobně tehdy si nemocí ochromený muž uvědomil, že ne jen jeho působení na politické scéně je u konce. Ihned se proto vrhl na sepisování svého politického odkazu, díla, které se do dějin zapsalo jako „Závěť“. V širším smyslu zde můžeme zahrnout veškeré dopisy, články a poznámky, které sepsal na konci roku 1922 a začátku roku 1923. Jádrem je ovšem dopis, adresovaný XII. Sjezdu, kterého se již nikdy nemohl zúčastnit.

První část dopisu, jediná, která byla zaslána přímo Stalinovi, se zabývala změnami politického systému, které byly podle Lenina nezbytné pro udržení moci. V rivalitě Stalina a Trockého viděl problém, jehož důsledkem by mohlo dojít k nesvárům v celé straně a k jejímu možnému rozpadu. Tomuto chtěl zabránit radikálním zvýšením počtu členů ústředního výboru na 50 až 100 osob. Tím chtěl utvrdit jeho pozici tak, aby konflikty jednotlivých malých frakcí nemohly otrávit celým systémem.

V další části dopisu, která de facto tvořila jeho podstatu, provedl Lenin stručnou charakteristiku šesti významných osobností sovětského vedení. U každého z nich vyzdvihl jejich klady stejně tak, jako upozornil na jejich nedostatky. Zároveň každému doporučil směr jejich další činnosti. Šlo o straníky Stalina, Trockého, Bucharina, Pjatakova, Zinověva a Kameněva, u kterých se předpokládalo, že se po vůdcově smrti ujmou vedoucí pozice. Který z nich však vystřídá Lenina na postu nejvyšším, v tom si nebyl jistý ani on sám. Po pravdě z jeho analýzy vyplývá, že ani jednoho z mužů nepovažoval za dostatečně schopného morálně obstát v čele strany a státu. Zároveň tím Lenin nepřímo přiznal, že se doposud nepodařilo upevnit jak právní, tak politické záruky fungování demokratického systému tak, aby se na moci vedle sebe podílelo více subjektů.

Poměrně podrobně se Lenin věnoval hodnocení dvou největších rivalů, Stalina s Trockým. Na adresu obou řekl: *„Když se stal soudruh Stalin generálním tajemníkem, soustředil do svých rukou bezmeznou moc a já si nejsem jist, že bude vždy tuto moc využívat s odpovídající obezřetností. Soudruh Trockij naproti tomu vyniká nejenom výjimečnými schopnostmi, je to asi nejschopnější člověk v současném ústředním výboru, ale i nadměrnou sebejistotou a nadměrným pohroužením se do administrativy.“*²⁸

Lenin ovšem pár dní poté, co napsal oficiální část dopisu, zplodil i velmi důležitý dodatek, týkající se přímo Stalina. Vyhotovil jej v pěti kopiích, jedna byla určena pro jeho sekretariát, tři odevzdal své ženě Naděždě Krupské, která jediná byla oprávněna list otevřít po jeho smrti. Poslední vyhotovení bylo pro jeho vlastní potřebu. Tato část dopisu byla taktéž určena budoucímu sjezdu a věděla o ní jen hrstka členů politbyra. V širší povědomí nikdy nevzešel, další záchvat mrtvice v březnu 1923 oloupil Lenina nadobro o možnost komunikace s okolím, a tak nebyl nikdo, kdo by Leninovo varování před nebezpečím v podobě generálního tajemníka mohl vyslovit nahlas. Je nepochybné, že Stalina hluboce zasáhlo, že muž, kterého obdivoval více, než kohokoliv jiného, se nakonec stal jeho nepřítelem a usiloval o jeho sesazení. Předmětný dopis obsahoval pasáže, ve kterých Lenin chtěl před Stalinem varovat: *„Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek, který se dá jakžtakž strpět ve styku mezi námi, komunisty, nelze trpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby promysleli způsob, jak přemístit Stalina z této funkce a jmenovali do této funkce člověka, který by byl snášenlivější, loajálnější, zdvořilejší a pozornější k soudruhům, méně náladový, atd. Tato okolnost se může zdát nepodstatnou maličkostí, ale z hlediska toho, co jsem uvedl výše o*

---

²⁸ Volkogonov D. A., Triumf a tragédia I. Bratislava: Spektrum 1989, s. 141

vztazích mezi Stalinem a Trockým, to maličkost není, anebo je to taková maličkost, jejíž důležitost se může ukázat jako rozhodující.“²⁹

K dokreslení špatného vztahu Lenina se Stalinem v poslední etapě Leninova života je podle mého názoru nutno zmínit i jednu událost z osobního života. V prosinci 1922, den před tím, než Lenina postihl jeden z nejtěžších záchvatů, přes Stalinův zákaz sepsala podle Leninova diktátu jeho žena krátký dopis Trockému. Když se o tom Stalin dozvěděl, nechal si zavolat Krupskou k telefonu a velmi hrubě ji urazil. Pohrozil jí, že ji nechá předvést před Ústřední kontrolní komisi strany, jejímž úkolem bylo dohlížet na dodržování stranické disciplíny, za porušení lékařských nařízení. Neví se přesně, kdy a jak se Lenin o tomto incidentu dozvěděl, pravděpodobně od Kameněva, kterému se Krupská svěřila. Každopádně nechal poslat Stalinovi velmi výmluvný osobní dopis: *„Vážený soudruhu Staline, dopustil jste se hrubosti v tom, že jste si zavolal mou ženu k telefonu a vynadal jste jí. Přistoupila sice na to, že na celou věc zapomene, ale přece jen o tom uvědomila Zinověva a Kameněva. Nemíním jen tak snadno zapomínat na to, co bylo podniknuto proti mně, a nemusím snad připomínat, že vše, co bylo podniknuto proti mé ženě, vztahuji i na sebe. Žádám Vás proto, abyste mi sdělil, zda jste ochoten vzít svá slova zpět a omluvit se, nebo zda si raději přejete přerušit naše styky.“³⁰*

Jak moc tato epizoda přispěla k Leninově rozhodnutí Stalina politicky zničit, nevíme, touto myšlenkou se bezesporu zabýval již delší dobu, každopádně to ale přiválo další mraky na již tak dost zataženou oblohu jejich vztahu. Proto se sarkasticky dá podotknout, že Leninova smrt 21. ledna 1924 byla pro Stalinovu kariéru vysvobozením. Přesto to byl hlavně on, kdo plně podporoval vzrůstající se Leninův kult osobnosti. Započal ho již svou řečí „Přísaha,“ pronesenou bezprostředně po vůdcově smrti 26. ledna na sjezdu sovětů se slibem naplnit velikánova „příkázání.“ Připravoval si tak jen živnou půdu pro uskutečnění svých cílů tím, že se stylizoval do role Leninova nástupce, muže, který se postará, aby sny, kterých chtěl milovaný vůdce dosáhnout, neodvál čas. Měl před sebou ještě řadu překážek, věděl ale, že tentokrát bude výsledek boje záležet už jen na něm samotném.

---

²⁹ TUCKER, Robert. *Stalin jako revolucionář 1879 – 1929*. Praha: BB art, 2003, str. 215

³⁰ LENIN, V.I. *Sebrané spisy*. Praha: Svoboda, 1990, str. 533

7. Boj o místo na Slunci

Je nasnadě, že v době Leninovy nemoci nemohla správa země ležet ladem a tak se vedení ochotně ujala trojka Zinověv, Kameněv a Stalin. Spojení jejich sil nebylo ani tak způsobeno souladem v politických názorech, ale spíše společnou obavou z Trockého, který byl přesvědčen o svém nároku na vedoucí post. Jeho jistota plynula z nepopiratelné vůdčí role jak v říjnových dnech, tak i z velkých zásluh v době občanské války. Cílevědomě pracoval na své popularitě u obyčejných lidí, jeho nadřazenost a arogance mu ale mezi jeho stranickými kolegy vynesla nejednoho zarytého nepřitele. Politická dvojčata Kameněv se Zinověvem tak raději dali za vděk Stalinem, který pro ně nepředstavoval větší nebezpečí, než aby dopustili, aby se do čela vyšvihl Trocký. Zde je velmi dobře patrné, jak obě strany fatálně podcenily Stalinovy schopnosti. Zatímco jeho spojenci ho zaslepeně podporovali na cestě vzhůru, Trocký si odmítal připustit, že by ho někdo jako Stalin mohl ohrozit. Byl si sebou natolik jistý, že odmítl na XIII. Sjezdu tu čest, přednést zprávu o činnosti ústředního výboru a přenechal tento úkol Zinověvovi. Na tomto sjezdu měl být projednán Leninův dopis. Ústřední výbor byl zaskočen negativními Leninovými postřehy na adresu všech vůdčích osobností strany. Necháпали kritiku Stalinovy narůstající moci, všichni přece věděli, že: „*to nebyl Stalin, kdo soustředil moc ve svých rukou, ale že mu ji do nich vložil Lenin*“. Kameněv pak vyslovil nahlas to, co si ve skrytu duše mysleli všichni: že *abnormální zdravotní stav drahému Iljičovi nedovolil, aby byl zcela spravedlivý*.³¹ Snad proto bylo rozhodnuto, že dopis nebude prezentován veřejně, ale že se s ním seznámí pouze jednotlivé delegace za zavřenými dveřmi. Poté, co tedy v politických kruzích vešel dopis ve známost, nabídl Stalin svou rezignaci. Delegáti se ovšem rozhodli, že rok a půl od doby, kdy byl list napsán je dlouhá doba, za kterou si Stalin vzal vůdcovy výtky k srdci. Navíc Stalin začal být v kurzu po té, co se postavil na odpor vůči Trockému, věčnému rebelantovi. Hlavními aktéry, kteří se tehdy postavili na jeho stranu a na nějaký čas tak utvrdili spojenectví, byli právě Zinověv s Kameněvem. Vypadalo to, že mu vše nahrává. Nenápadně se začal škrábat vzhůru po zádech svých naivních spojenců.

7.1. Stalin versus Trockého Levá opozice

Myslím, že není ani moc překvapivé, že první známky mocichtivé rivality se projeví ještě za Leninova života. Někdy na podzim roku 1923 se začaly ve straně formovat opoziční frakce, názorově tíhnoucí k Trockému, který tyto skupiny sjednotil jako Levicovou opozici.

---

³¹ RADZINSKIJ, E. *Stalin: zevrubný životopis založený na nových dokumentech z ruských tajných archivů*. Přeložily Anna Nováková a Vlasta Tafelová. Praha : Mladá fronta, 1998, s. 188.

Trocký, jak jsem již předestřela, získal velkou autoritu díky svým vynikajícím organizačním a vojenským schopnostem. I sám Lenin si jeho kvalit velmi cenil a byla doba, kdy ho dokonce považoval za nejschopnějšího politika vůbec. Problém byl v tom, že Trocký byl přímý, pyšný autoritářský člověk a jeho názory se téměř nikdy neshodovaly ani se Stalinovými, ale často ani s většinou stranického vedení. Právě proto se z něj stal „mírový štváč“ ve straně, proti němuž se postavil triumvirát spojenců Zinověv, Kameněv a Stalin. Trocký byl zprvu zdrženlivý a pasivní, ze svých soků si při své domýšlivosti nic nedělal. Zinověva považoval za demagoga, i když ten jako vrchní představitel komunistické internacionály měl nejlepší šance na uchválení moci. Kameněv byl pro něj zase byrokratický pedant a Stalina naprosto ignoroval. Jakou chybu udělal, si uvědomil až příliš pozdě na to, aby mohl odvrátit krutý osud, který mu pomstychtivý Stalin přichystal. Pravděpodobně po naléhání svých příznivců se Trocký konečně rozhodl pohřbít pasivitu a v říjnu 1923 zaslal ústřednímu výboru dopis, ve kterém velmi odvážně kritizoval přetrvávající systém, založený na byrokratizaci aparátu a omezování demokracie ve straně. Zároveň přednesl svůj koncept, tzv. Nový kurz, založený na znovuoživení demokracie, urychlenému ukončení hospodářské politiky NEPu, nastoupení cesty k socialismu pomocí procesu industrializace a boji proti buržoazii, hlavně kulakům. Trocký byl zřejmý iniciátor také známého memoranda 46, prohlášení významných bolševiků, kteří ještě výrazněji volali po změně. Hrozba levé opozice přinutila stranické kolegy najít společnou řeč a rebely porazit. Přitom si rozdělili úlohy. Zinověv se pustil do obhajoby stranické politiky, Bucharin plamenně litoval za NEP až k vyslovení výzvy veřejnosti „Obohacujte se!“³² a Stalin neutuchal v posilování a formování stranického aparátu. Vystoupil ze stínu svých spojenců a stal se hlavním iniciátorem boje proti Trockého opozici, za což dosáhl ještě větší autority. Na jeho popud byla také celá Levicová opozice oficiálně na XIII. Stranickém sjezdu odsouzena pro své maloburžoazní smýšlení. Trockého ideály byly smeteny ze stolu, on se tak snadno ovšem vzdát nechtěl. Nakonec ale vinou svých věčných útoků, kontroverzních výstupů a polemických článků dosáhl jen toho, že nechtěně zvýšil Stalinovu popularitu ve straně a upevnil tím jeho postavení. Mezitím se Stalinova nevraživost vůči jeho odvěkému konkurentovi vyvinula v čirou nenávist. Škodil mu všude, kde mohl, ve snaze jej politicky zničit. Psal proti němu články a pronášel projevy. V jednom z nich, Leninismus nebo Trockismus?, popřel ústřední úlohu Trockého v Říjnové revoluci. Přiznal mu jistou míru zásluh, v podstatě ho ovšem pasoval na pouhého vykonavatele rozkazů z Petrohradu, přisoudil mu tak roli, kterou sám velmi důvěrně znal. Trockého odpověď na sebe nenechala dlouho čekat a ještě v roce 1924 vydal jedno ze svých dalších děl, s názvem Poučení z října. Byli tací, kteří už tehdy předpověděli, že si tímto počinem podepsal ortel smrti. Účelem publikace bylo definitivně rozdrtit Trockého protivníky.

---

³² MEDVEDEŤ, R. *Stalin a stalinismus*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1990, str 38

Trocký ovšem v té době ještě stále věřil, že jeho pravými nepřáteli jsou Kameněv se Zinověvem, proto svou pozornost soustředil na ně. Esem v jeho rukou byla úloha, jakou oba muži sehráli v Říjnové revoluci. Tehdy se postavili proti ozbrojenému povstání a Leninovy plány na převzetí moci prohlásili za dobrodružný podnik. Trocký je popsal jako zbabělce, kteří se postavili proti milovanému vůdci. Naopak sebe stylizoval do role Leninovy pravé ruky, jeho nejvěrnějšího, který vybojoval vítězství v Říjnové revoluci.

Oba pranýřované muže „Poučení z října“ velmi rozzuřilo a ještě více se přimkli ke Stalinovi. Společně započali rozsáhlou protitrockistickou kampaň, s cílem jej definitivně zničit. Veřejně začali přetřásat veškerá Trockého dřívější vystoupení proti bolševismu i samotnému vůdci, jeho nebolševické chování v letech před VŘSR, příslušnost k menševikům. Z tohoto období uveřejnili také některé ostré Leninovy kritiky Trockého. Dalším hřebíčkem do Trockého rakve byla jeho teorie permanentní revoluce. Podmínkou vybudování socialismu v Rusku bylo podle něj prvotní zažehnutí revoluce v celé Evropě. Odtud také jeho bizarní nápad poslat za tímto účelem jezdecké oddíly do Indie. Po pravdě se jeho vize od té Stalinovy příliš nelišila, Stalin byl ovšem realistou a chápal, že k tomu ještě nedozrál ten správný čas.

Na zasedání ústředního výboru v lednu 1925 usilovali Zinověv s Kameněvem o to, aby byl Trocký vyloučen ze strany. K tomu však nedošlo, pravděpodobně proto, že Stalin ho sice chtěl zbavit jeho síly, chtěl si ho ovšem ještě nechat v záloze pro případ nouze. Každopádně Trocký ztratil funkci předsedy Revoluční vojenské rady. V politbyru mu ovšem bylo dovoleno prozatím zůstat. Po nějaké době mu dokonce byly přiděleny některé hospodářské funkce. Jako kandidát na uvolněné vůdcovské místo ale naprosto pohořel.

7.2. Zinověv, Kameněv a Nová opozice

Stalin si mohl mnout ruce, jeho snad největší a beze sporu nejnenáviděnější konkurent byl alespoň prozatím odstraněn z cesty. Teď byla řada zbavit se těch, kteří byli doposud jeho spojenci, ovšem na cestě vzhůru by mu jen překáželi- Zinověva a Kameněva. Těmto dvěma se ne bez důvodu přezdívalo politická dvojčata. Jejich názory byly v drtivé většině stejné, vzájemně se dobře doplňovali. Zatímco Zinověv byl na první pohled tahounem jejich tandemu a těšil se daleko větší oblibě, Kameněv byl tím erudovanějším z dvojice. Zinověv byl dlouhou dobu, i přes některé názorové rozkoly, pod značným Leninovým vlivem, po dobu sedmi let působil jako předseda exekutivy Kominterny. Kameněv nebyl tak výraznou postavou, byl to však výtečný teoretik. Působil jako Leninův zástupce v Radě lidových komisařů.

Velmi záhy po porážce Trockého opozice, si oba muži uvědomili, že tempo růstu Stalinovy moci graduje do nebezpečných dimenzí. V jejich společném triumvirátu potichoučku Stalin získal vedoucí postavení a začal je vytlačovat ze sfér vlivu. Do politbyra byli zvoleni noví členové, jejichž názory na nejdůležitější otázky se ochotně přizpůsobovaly Stalinovým. Šlo o dobře známé Bucharina, Rykova a Tomského. Jako protipól se zformovala opozice „nová“, neboli „leningradská“, reprezentovaná právě Zinověvem a Kameněvem. Pokud bychom chtěli sledovat osud Trockého, ten se v této době do politického dění vůbec nezapojoval a demonstrativně navštěvoval schůze politbyra s knihou v ruce.

Z nepodstatných názorových roztržek se postupně začaly formovat hluboké nesmiřitelné rozdíly. Velký problém představovala otázka zemědělství. Na přelomu let 1924 a 1925 byl válečný komunismus v troskách. Bylo třeba jej urychleně nahradit kontroverzní politikou NEPu (Nová ekonomická politika). Tím došlo ke značnému uvolnění a rozmachu zemědělství, bylo legalizováno najímání zemědělských dělníků, došlo k odstranění mnohých administrativních překážek kulackého hospodaření a dokonce byly sníženy daně. Ač tento systém znamenal nebývalý nárůst zemědělské výroby a posléze i celého hospodářství, Zinověv a Kameněv se ve spojení s Krupskou a Sokolnikovem postavili proti. Zatímco podle jejich názoru byla nová politika pouhým nutným zlem, které musí být odstraněno hned, jakmile se hospodářství opět postaví na nohy, hlavní zastánce NEPu Bucharin, jej považoval za dlouhodobý nástroj k zavedení socialismu v Rusku. Stalin příliš neholdoval výdobytkům nové doby, udělal by ovšem cokoli, aby se zbavil dalších rivalů. Postavil se proto na stranu Bucharina a velmi tvrdě kritizoval Zinověvovu frakci. Jeho šance přišla nečekaně na XIV. Sjezdu, kde Kameněv pronesl řeč, která Nové opozici zlomila vaz. Řekl: „*Jsme proti tomu, aby se vytvářela teorie „vůdce“, jsme proti tomu, abychom vytvořili „vůdce.“ Jsme proti tomu, aby sekretariát v sobě fakticky spojoval politiku i organizaci, aby stál nad politickým orgánem. Jsme za to, aby naše nejvyšší vedení bylo organizováno tak, aby politické byro mělo doopravdy plnou moc, aby sdružovalo všechny politiky naší strany a aby mu byl podřízen sekretariát, který bude technicky realizovat jeho usnesení. Osobně si myslím, že náš generální tajemník není postava, která by mohla okolo sebe spojit starý bolševický štáb. Právě proto, že jsem to nejednou řekl Stalinovi osobně, právě proto, že jsem to nejednou řekl skupině soudruhů leninovců, opakuji na sjezdu: Přišel jsem k přesvědčení, že soudruh Stalin nemůže plnit úlohu sjednotitele bolševického státu. Tuto část svého projevu jsem začal slovy, jsme proti teorii neomezené pravomoci jednotlivce, jsme proti tomu, abychom vytvořili vůdce.*“³³ Plamenná řeč ovšem neměla takový účinek, v jaký Kameněv doufal. Když domluvil,

---

³³ VOLKOGONOV, Dimitrij. *Triumf a tragédia I. a II.* Bratislava: Spektrum, 1990, str . 113

sálem znělo hurónské „Stalin, Stalin!“ Zinověv s Kameněvem utrpěli na sjezdu těžkou porážku. Následně byly v Zinověvově baště, Leningradu uspořádány nové volby do guberniálního výboru, kde na celé čáře zvítězil Sergej Kirov. Zinověvova potupa byla dovršena jeho odvoláním z funkce předsedy výkonného výboru Kominterny. I na Kameněva došlo. Musel se vzdát postu místopředsedy Rady lidových komisařů a současně byl degradován na pouhého kandidáta politbyra. Myslím, že je zbytečné se zmiňovat o tom, že Stalinova síla opět vzrostla, když do politbyra byli zvoleni noví členové Vorošilov, Molotov a Kalinin, Stalinovi stoupenci. Jen mu to nahrálo.

7.3. Spojení opozičních sil

Ač by se po zdiskreditování Stalinových odpůrců mohlo zdát, že má vyhráno a nikdo již jeho pozicí nemůže otřást, přesto se vynořilo nečekané uskupení, které se o to pokusilo.

V průběhu roku 1925 byl Trocký a jeho věrní demonstrativně apatičtí. Po událostech na XIV. Sjezdu ale již Trocký nemohl jen nečinně přihlížet. Postupně se začal smiřovat s postojem politických dvojčat a podporovat je při zasedání politbyra i ústředního výboru. Po dlouhé době vzájemných pútek a hašteření, obě strany konečně rozpoznaly skutečnou hrozbu a spojily se pro společný cíl. Bylo by pouhou spekulací zabývat se otázkou, jestli tato snaha přišla včas. Dá se však celkem snadno odhadnout, že Stalinova pozice jako generálního tajemníka byla již tak silná, že jeho svržení bylo úkolem přinejmenším složitým. Každopádně po té, co se opozičníci sešli a uzavřeli formální dohodu Trockého, Kameněva a Zinověva o spolupráci, pustili se pilně do práce. Věřili, že jakmile se straníci dozvědí o tomto novém spojení, postaví se na jejich stranu. Proto podnikali tajné cesty za svými sympatizanty, aby je informovali o dalším postupu. Na ilegálních setkáních získávali pro svou věc nové přívržence. K vysvětlení svých idejí sepsali tzv. Prohlášení třinácti, ve kterém kritizovali především odcizování mezi aparátem a proletariátem. K prvnímu otevřenému boji došlo na schůzi pléna ÚV v červenci 1926. Zde se ve svém jako vždy bravurním projevu Trocký pokoušel podtrhnout židli pod vedením, ke kterému ovšem většina členů ÚV stále pociťovala velkou důvěru. Ale Stalinova pozice se teď už zdála neotřesitelná. Jako jediný

správný vykladatel Leninových myšlenek, jeho obhájce, pokračovatel, který se od vůdcových názorů nikdy nelišil, požíval ve straně velké vážnosti a úcty. Pravda ale byla trochu jiná, Stalin sice z Leninových tezí vycházel, nicméně ji velmi zjednodušoval a upravoval k obrazu svému. Kládl je do protikladu s trockismem, proti kterému brojil.

Na XIV. Sjezdu Stalin přednesl stať O opozici a vnitrostranické situaci, ve které opozičníky bez skrupulí obvinil ze spiknutí proti straně a z bezzásadovosti. Vědom si své převahy, podnikl kroky k tomu, aby zasadil svým protivníkům smrtelný úder. Využil při tom ochotné pomoci GPU, zformované z bývalé Čeky a jejího vůdce Menžinského. Ta na Stalinův příkaz shromažďovala kompromitující materiály, prováděla sledování a výslechy směřující k tomu, aby prokázala podvratnou, nelegální činnost opozice. Její vůdcové byli podrobena tvrdému nátlaku, který jim zabránil plně obhajovat svá stanoviska. Kapitulovali dříve, než se vůbec mohli účinně bránit. Nakonec byl Trocký vyloučen z politbyra a Kameněv z tamní kandidatury. Členství ve straně jim ovšem bylo prozatím ponecháno. Jako jedna z posledních snah zkonsolidovat zbytky sil opozice zorganizovala k příležitosti desátého výročí VŘSR vlastní manifestaci. Místo toho ale, aby ukázali, že ještě neřekli poslední slovo, podřezali si pod sebou větve. Účast byla chabá, dělníci se téměř neukázali. Navíc nad nimi visela hrozba tvrdé perzekuce. Nepřátelství mezi Trockým a Stalinem se stále více přetřásalo na otevřené politické scéně. Na plénu konaném na konci října 1927 pronesl Trocký svůj poslední projev, coby vůdce sovětské komunistické strany. Na adresu Stalina řekl: „*Hrubost a nespolehlivost, o nichž Lenin psal, již nejsou pouhými rysy osobnosti. Staly se základní charakteristikou našeho současného vedení s jeho vírou ve všemohoucnost násilných metod – dokonce i ve vztahu ke své vlastní straně.*“³⁴ V listopadu byli Trocký se Zinivěvem, za organizování opozičních demonstrací, konečně vyloučeni ze strany. K potvrzení tohoto aktu došlo na XV. Sjezdu, který také vyloučil Kameněva a dalších 75 příznivců opozice. Zinověv s Kameněvem požádali o opětovné přijetí do strany. Ze zoufalství odvolali své dřívější názory jako nemarxistické, i přesto byla však jejich žádost zamítnuta. Bylo jim doporučeno, aby podali novou žádost za dalších šest měsíců. Aby Stalin vyrval

---

³⁴ Bullock A., Hitler a Stalin, paralelní životopisy. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, s.207

buřičské smýšlení i s kořeny, jeho nohsledi provedli důkladné vyšetřování, kterému bylo podrobena na 6000 osob. Okolo 1500 členů strany bylo následně perzekuováno.

Trocký se na rozdíl od Zinověva s Kameněvem vzdával jen velmi těžko, Stalinovi pravděpodobně navždy utkvěla v mysli jeho štiplavá poznámka o tom, že: „ *První tajemník kandiduje na hrobníka revoluce!*“³⁵ Stalina tato glosa od nenáviděného nepřítele rozzuřila do nepříčetnosti. I když byl Trocký de facto definitivně poražen, nepolevoval v psaní kritických článků s cílem uškodit všude, kde se jen dalo. Stalinovi ale brzy došla trpělivost a nechal jej uklidit do vyhnanství v daleké Alma-Atě v Kazachstánu. Ani to ale zřejmě nebylo dostatečně daleko. O rok později byl totiž z rozhodnutí politbyra posazen na loď do Istanbulu. Bylo to pro něj naposledy, kdy spatřil svůj rodný SSSR. Moc dobře si ale uvědomoval, jak velký trn ve Stalinově oku představuje. Proto pro vlastní bezpečnost z Istanbulu uprchl do dalekého Mexika, kde žil pod jiným jménem. Osud v podobě Stalinovy pomsty si ho však přesto našel. 21. srpna roku 1940 se španělský agent NKVD Ramón Mercader, v přestrojení za novináře, vetřel do Trockého haciendy v Mexico City, kde jednou dobře mířenou ranou horolezeckým cepínem do týla ukončil život muže, který nedal Stalinovi spát.

7.4. Pravá opozice

Stalinovi se rozhodně nedá upřít, že vynikal houževnatostí a důkladností. Proto jakmile pominula hrozba spojené opozice Trockého a politických dvojčat, začal se poohlížet po dalších potencionálních rivalech. Jedinými ve straně, kdo požíval dostatečné vážnosti a popularity, aby pro něj mohl představovat nebezpečí, byli poslední Leninovi spolupracovníci, šéfredaktor Pravdy Bucharin, premiér Rykov a odborářský vůdce Tomský. Tato trojce netvořila žádné oficiální opoziční uskupení, byli to ovšem uznávaní odborníci, kteří měli ve straně důležité slovo.

Nejvýraznější osobností byl bezesporu N.I.Bucharin. Vystudoval ekonomiku na právnické fakultě. Po té, co byl v roce 1910 zatčen, podařilo se mu uprchnout a strávit šest let v exilu.

---

³⁵ Tucker Robert C., Stalin jako revolucionář 1879 – 1929. Praha: BB art 2003, s. 342

Tato léta pro něj byla velkým přínosem, nejen, že se naučil cizím jazykům, spojením s mnohými světovými odborníky se z něj stal jeden z nich. V cizině se setkal také s Leninem a Trockým, kteří jeho názory značně ovlivnili. Když se v květnu roku 1917 vrátil do Ruska, stal se na téměř dvanáct dalších let šéfem bolševického plátku Pravda, což mu dalo možnost významným podílem ovlivňovat politiku bolševiků. Jeho smýšlení v dobách občanské války bylo přísně levicové, byl to právě on, kdo v Rusku pomohl rozvinout teorii válečného komunismu. Jeho kniha Abeceda komunismu se stala komunistickým katechismem, kterého si velice cenil i Stalin. Jeho největší přínos ovšem bezpochyby spočíval v zapálené obhajobě politiky NEPu. Jeho příslušnost k radikálnímu levicovému křídlu bolševiků se ale někdy mezi lety 1922 a 1923 značně posunula směrem k umírněnějším kolegům. Jeho doménou se napříště stala sociálněekonomická problematika.

Po Leninově smrti byl Bucharin zvolen do politbyra, stal se uznávaným teoretikem a oblíbeným miláčkem strany. V letech 1925 až 1927 byli spolu se Stalinem nejvlivnějšími muži ve vedení strany. Přesto spolu dlouho spolupracovali. Ve skutečnosti byl Bucharin Stalinovi velmi prospěšný v boji proti jeho oponentům Trockém, Zinověvovi a Kameněvovi. Jeho přístup byl ovšem méně agresivní než Stalinův, jeho zbraněmi byly argumentace a logické připomínky. Po jejich obrazném „odstranění“ jeho význam ještě vzrostl. Stalin se na něj ve věcech řešení zvláště ekonomických otázek značně spoléhal a často se řídil jeho názory. Postupně ale začal vnímat Bucharinovu rostoucí sílu a oblibu. Náhle se názory, které doposud podporoval, staly „pravou úchylkou.“³⁶ Otevřený rozpor představovala otázka ekonomické politiky a jejího dalšího trvání. Bucharin se svými přívrženci byli zastánci pozvolné a nenásilné hospodářské konsolidace země. Účinnými metodami podle nich byly ty ekonomické a ne vyvlastňování a násilí.

Na začátku roku 1928 kulminoval problém s výkupem obilí. Výnosy byly čím dál menší, rolníci odmítali své obilí, kterého měli sami málo prodávat. Straničtí funkcionáři se na podporu kampaně proti propadu výkupu obilí rozjeli do nejhlavnějších obilnic v zemi, aby z rolníků dostali obilí za jakoukoliv cenu. Do práce se zapojil i Stalin, který se soustředil na oblast Caricinu, kde byl už starým známým. Zde uplatnil svůj typický tvrdý přístup k věci, metodou výhružek, zatýkání a rozsudky smrti dokazoval svou autoritu. Proti kulakům, kteří

---

³⁶ VLČEK, Eduard. *Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty*. Brno: MU, 1994, str. 26

se nejvíce zpěchovali, nařídil použít třeba i sílu při zabavování obilí bez náhrady. Čtvrtinu takto zkonfiskovaného obilí mělo být rozděleno mezi chudé rolníky a provinilci, na základě článku 107 trestního zákona o spekulaci, odevzdání OGPU k potrestání. Stalin svůj plán promyslel mazaně. Počítal s tím, že takováto radikální opatření nezůstanou bez odezvy v podobě nepokojů, které potom ospravedlní další represe vrcholící v neodvratné kolektivizaci. A to bylo přesně to, čeho chtěl Stalin dosáhnout. Jeho pletichy měly ještě jednu výhodu. Stalin moc dobře věděl, že Bucharin a podobně smýšlející straníci jako Rykov a Tomský se obávají další války s rolníky. Jejich řešením problému bylo zvýšit ceny obilí natolik, aby bylo pro rolníky výhodné se komodity dobrovolně zbavit. Zároveň radikálně vystupovali proti násilné kolektivizaci jako prostředek k uzdravení nemocné země. Stalin navíc provokoval Bucharina tím, že zasáhl jeho doménu, Institut rudé profesury. Na této stranické univerzitě mel Bucharin rozhodující postavení a těšil se zde velké vážnosti. Stalin pověřil některé ze svých mladých „učňů“ pod vedením Kirova, aby ve škole rozpoutávali diskuze zaměřené proti jejímu předákovi. Pokud se jich Bucharin účastnil, svými argumenty mladíky roznesl na kopytech, jinak ale byli schopni do Bucharinova učení zasít sémě pochybností. V očích širších nezúčastněných pozorovatelů se však oba muži stali nepřáteli až po XV. Sjezdu VKS(b), kde poté, co Rykov předložil návrh na Stalinovo odvolání z funkce generálního tajemníka, Bucharin Stalina nepodpořil. Jejich vzájemný vztah se ještě zhoršil poté, co Bucharin uveřejnil svůj článek Poznámky ekonoma, kde kritizoval přílišnou přecentralizovanost celého systému. Následovala pak řada ostrých diskuzí, kdy si oba muži vyměňovali jednu urážku za druhou. Bucharinova frakce ale brzy začala ztrácet pevnou půdu pod nohama, byli to veskrze přímí, ale umírnění politici, vyznávající poslední zbytky demokracie, kterým byly Stalinovy barbarské metody cizí. A tehdy udělal Bucharin patrně ze zoufalství velkou chybu. Pokusil se v tajnosti navázat styky s Kameněvem a varovat ho před nebezpečím. Kameněv ovšem na jeho upozornění nereagoval a Bucharin ničeho nedosáhl. Snad kromě vložení další munice do rukou Stalina. Není jisté, jak se dostal přepis Bucharinových rozhovorů s Kameněvem na veřejnost, šířil se ovšem jako požár. Skandální byly přívzviska, kterými tituloval Stalina: *„Čingischán, který nás zabije, bezprincipiální intrikán, který je ve své honbě za mocí schopen všeho, je idiotsky negramotný a nemá žádné názory, které shání, kde se dá.“*³⁷ Bylo jasné, že takovéto výpady nemohly Bucharinově frakci

---

³⁷ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953)*. Praha: Triton, 2003, str. 24

pomoci. Když koncem ledna roku 1929 na schůzi politbyra shrnul ve svém projevu Bucharin do osmi bodů základní nedostatky ve vedení strany a státu, byl doslova rozdrčen pod tíhou Stalinových výčitek. Na společné schůzi pléna ÚV a ÚKK v dubnu bylo pak dokonáno. Bucharin a Tomský ztratili své postavení v Pravdě, zároveň byli uvolněni ze všech vyšších postů ve straně. Rykova čekal jejich osud o něco později. V této chvíli však projeví hlubokou morální slabost. Sypáním si popela na hlavu, pochlebováním a patolízalstvím se snažili udržet své pozice. Stalin byl ale k jejich zoufalství hluchý. Naopak dal najevo, co si o celé situaci myslí slovy: *„Myslím, že všechno toto stěžování si a nařikání nestojí za dřavý groš. Nejsme rodinným kroužkem ani spolkem osobních přátel, ale politickou stranou dělnické třídy.“*³⁸ Všichni byli vyloučeni z politbyra.

Tak Stalin zlikvidoval poslední zbytky opozice. Je pravdou, že tato tzv. Pravá opozice měla pár příležitostí, jak Stalina porazit. Byly okamžiky v průběhu jejich opozičního tažení, kdy měli šanci přesvědčit politbyro či ústřední výbor o své pravdě, kamenem úrazu ovšem bylo, že sdružovali ve svých kruzích spíše vynikající teoretiky bez ambicí uchopit moc pro sebe nežli tvrdé bezohledné Staliny, připravené pro získání moci obětovat kohokoliv. Již tehdy existovaly skupiny přísluhovačů, které radostně provolávaly slávu velkému Stalinovi a tvořily tak výtečné podhoubí pro zasetí kultu osobnosti. Nebylo také divu, teď již Stalina nemohl nikdo ohrozit, stal se skutečným vítězem!

7.5. Po stopách Stalinova vítězství

Když zhodnotíme Stalinovy šance na uchvácení moci v očích jeho kolegů, musíme připustit, že pro mnohé to bylo velkým, nemilým překvapením. Bylo mnoho takových, jimž vévodil arogantní Trocký, kteří jen nezúčastněně přihlíželi Stalinovu šplhání vzhůru a ve chvíli, kdy si uvědomili nebezpečí, bylo již pozdě. Na druhou stranu zde byli i ti, kteří si moc dobře uvědomovali Stalinovu rostoucí osobní moc a vehementně se na tento problém snažili upozorňovat, Stalinovi se ovšem vždy podařilo svou vypočítavostí a pletichářstvím tyto hlasy nakonec umlčet.

---

³⁸ Volkogonov D. A., Triumf a tragédia I. Bratislava: Spektrum 1989, s. 281

Jeho cesta začala poměrně nenápadně. Leninův ústřední výbor se mu postupně podařilo nahradit poslušným stranickým aparátem a dokonce vlastním sekretariátem, shromažďujícím střípky moci. Po Leninově smrti zvolil velmi vychytrale přístup nenápadného a skromného Leninova pokračovatele a při tom si dával dobrý pozor, aby nikdo nepostřehl jeho vysoké ambice. Umně se mu povedlo smést ze stolu Leninovu závěť, která mohla být jeho pohromou a ze situace naopak vyšel jako vítěz. V očích strany se stal Leninovým žákem a obhájcem, jediným vykladačem jeho myšlenek. Pozvolna si ovšem Leninovu linii přizpůsoboval k obrazu svému tak, jak zrovna momentální stav vyžadoval. V praxi to fungovalo tak, že kdo nesouhlasil se Stalinem, popíral samotného Lenina. A to se neodpouštělo! Jeho devízou bylo také to, že dlouho zdánlivě vystupoval jako pouhý pozorovatel mocenských bojů a do potyček zasahoval jen proto, aby provinilce přivedl zpět na stranu leninismu, v jeho podání ovšem spíše klíčícímu stalinismu. Moc dobře věděl, že se většině svých rivalů Typu Trockého nebo Bucharina nemůže rovnat ani intelektem ani umem. Zato byl vynikající stratég, který i předem ztracenou situaci uměl nakonec využít ve svůj prospěch. Jeho taktika byla jednoduchá, ale zároveň zákeřná. Navenek hýřil tolerancí a pochopením, jakmile ale získal vítězství na svou stranu, tuto masku odhodil a stal se krutovládcem a nemilosrdným pánem nad životem a smrtí ruského lidu.

8. Proces industrializace a kolektivizace

Pro bolševiky byla cesta industrializace nezbytným předpokladem pro modernizaci velmi zaostalé země a vzestup socialismu. Vyspělý průmysl byl navíc už základním východiskem marxismu. Lenin jako otec teorie direktivního řízení, vyvíjel snahu po co nejrychlejším vybudování průmyslové společnosti, předpokladem čehož byla naprostá likvidace soukromého sektoru. Stalin Leninovy myšlenky v tomto směru přijal plně za své, vůbec nepochyboval o tom, čemu říkáme revoluce shora, to znamená pomocí obrovského aparátu a všech jeho jednotlivých článků vybudovat centrální řízení, rozhodující o veškerém dění od druhu výroby, pracovní síle, odbytu až po konečnou cenu. Jak jsem již naznačila, tyto myšlenky nebyly ve Stalinově pojetí nijak původní, prakticky vycházely z doby válečného komunismu, Stalin si ovšem vzal poučení z předchozího neúspěchu k srdci a místo Leninovy vize dokončit náročný proces v horizontu maximálně dvou let, nechal si zpracovat plán

s mnohem reálnějšími čísly. Jeho cílem se stalo přetvořit Rusko do patnácti let v průmyslovou velmoc, v nejdřívejší stát světa. Tento Velký přelom, jak napsal ve stejnojmenném článku, definoval jako potřebu posadit SSSR na automobil a mužika na traktor. Prakticky ale znamenal následujících patnáct let rozdělit do třech takzvaných pětiletok, z nichž každá měla svůj přesně naplánovaný průběh a na jejím konci měla být splněna suma přesně stanovených úkolů.

První z nich, probíhající mezi lety 1928 a 1932 měla zajistit výstavbu největších průmyslových staveb, dolů, hutí a zabezpečit zbudováním ohromných elektráren dostatek energie pro jejich provoz. Idea to nebyla nereálná, levnou pracovní sílu totiž měli zajistit obyvatelé legendárního souostroví Gulag. A tak byly za cenu neuvěřitelných ztrát na životech rozjety velkolepé stavitelské projekty, mezi nimi jen příkladmo Turksib (železniční spojnice Turkmenistánu a Sibíře), Bělomořský kanál či zbrusu nové velkoměsto Magnitogorsk. Na tuto etapu pak plynule navázala druhá pětiletka v letech 1932 až 1937, v níž mělo dojít k uvedení těchto nově vzniklých průmyslových center do chodu a k zajištění jejich plynulého provozu. Dalším cílem bylo vytvořit uvědomělou stejnorodou společnost, která se prací pro společnou věc chopí příležitosti k vybudování lepších zítřků. K dovršení ideálu mělo v letech 1937 až 1942 v rámci třetího pětiletého období dojít k rozmachu spotřebního průmyslu tak, aby krotká poslušná společnost měla dostatek kvalitních spotřebních výrobků. Takto měl být dovršen socialismus a společnost měla nastoupit cestou komunismu.

8.1. Osud kulaků

Na ruském národu byla unikátní jedna skutečnost a to ta, jakou obrovskou měrou se na jeho celkovém počtu podíleli venkovští rolníci. S tak obrovskou masou lidí, uvážíme-li, že v době, o které mluvíme, žilo v socialistickém Rusku okolo 148 miliónů obyvatel, bylo potřeba počítat. Jenže tento fenomén nezapadal do bolševického modelu proletářských tříd, ani nebyl nakloněn hlavnímu bolševickému cíli, industrializaci, modernizaci a socialismu. Proto bylo zapotřebí opět sáhnout k osvědčeným metodám teroru, násilí a strachu. Po té ovšem, co v letech 1919 až 1921 první pokus o násilnou kolektivizaci naprosto propadl, byla země tak vyčerpaná, že bylo třeba přistoupit k ústupkům, které pro mnohé bolševiky znamenaly zradu, kontroverzní Nové ekonomické politice.

Poté, co byla zavedena politika NEPu, situace v hospodářství se v Rusku obecně zlepšila. Tvořila se nová menší hospodářství a ta, která již existovala, vzkvétala. Vznikala i střediska větší, kulacká, využívající námezdní sílu, která se velkým rozsahem podílela na zemědělské produkci. Zemědělství se odrazilo ode dna, průmysl však stagnoval. V letech 1926 a 1927 už ale disproporce mezi zemědělstvím a průmyslem byly obrovské, hlavně kvůli nedostatku financí na jeho přeměnu. Jisté naděje byly vkládány do obchodu s obilím. Problém byl ovšem v tom, že se oproti období před válkou výrazně snížil objem osevních ploch a tedy úměrně s tím i množství disponibilního obilí. Ceny výkupu takového obilí nedávaly dostatečnou motivaci k jejímu pěstování. Rolníci nechtěli prodávat surovinu, které sami měli málo, navíc, když papírové peníze za její prodej jim byly k ničemu, když nebylo dostatek spotřebního zboží, které by si za ně koupili. Koncem roku 1927 nařídil Stalin již zmíněná mimořádná opatření, jejichž pomocí se snažil vymoci od kulaků obilí násilím. Tím byl problém vyřešen ale jen dočasně. Nebezpečí hladomoru narůstalo. V této chvíli byl oficiálně započat boj proti kulakům. Stali se soustředění drobných hospodářství do sítě společných výrobních celků, takzvaných kolchozů totiž největšími distributory obilí v zemi, tím pádem ve svých rukou soustředili nežádoucí vliv. Stalin se rozhodl kulaky vymýt i s kořeny, zničit je jako třídu. Jako nejbohatší, nejvlivnější a nejzkušenější zemědělce se je snažil zdiskreditovat coby vesnické kapitalisty a odpůrce socialismu. Tento proces takzvaného rozkulačování znamenal v podstatě velmi tvrdé a násilné zbavení kulaků majetku a jejich vysídlení do nehostinných částí země. Aby bylo všem jasno a také pro zbavení se co největšího množství nepohodlných a zabrání co nejvíce majetku, nechal Stalin vypracovat dokument, který odhaloval základní znaky každého kulaka. Prvním znakem byl roční příjem přesahující 300 rublů na každého člena rodiny při minimálním příjmu 1500 rublů, dále pak způsobem jeho obživy mělo být obchodování, pronajímání náradí, strojů, prostor, vlastnictví mlýna atd... Pokud rolník splňoval některý z těchto parametrů, automaticky byl zařazen do kolonky „kulak.“ Rozkulačování nebylo ovšem jediným prostředkem, jak dosáhnout kýžené poroby venkova. Bylo také rozhodnuto o vytvoření kolchozů a sovchozů, kam měli rolníci odevzdat svá pole, majetek či dobytek a kde pak měli společně pracovat ve jménu budování socialismu pro blaho všech. A jak to bylo s kulaky, je zjevné ze slov samotného Stalina: „Do

*družstev samozřejmě kulaci být přijímáni nemohou, není to možné, neboť jsou zapřisáhlými nepřáteli kolchozního hnutí.*³⁹

To, jak se Stalin kulaků ve skutečnosti obával, je rozpoznatelné z toho, jak pečlivou přípravu jejich zničení věnoval. V první řadě bylo třeba posílit na vesnicích pozici GPU, což se ukázalo jako užitečné zejména poté, co bylo nutné mnoho rolníků přesvědčit ke vstupu do kolchozů násilím. S tím byl spojen i přísný zákaz podávat jakékoliv informace a Stalinovy populistické fabulace ohledně statistických výsledků. Jen pro příklad, zatímco skutečný výnos obilí v roce 1927 činil 530 až 590 miliónů pudů, Stalinovy oficiální tabulky ukazovaly miliónů 869.⁴⁰

Druhým momentem bylo účelové rozšíření zprávy o tom, že Sovětský Svaz čelí hrozivému vojenskému nebezpečí ze zahraničí. Pod touto záminkou byly nařízeny první velké represe, které postihly zejména rolníky, ale také inteligenci. K podpoření historky o zlých kapitalistech, kteří chtějí vtrhnout do jejich země, byli to pravděpodobně, i když tuto skutečnost se nikdy nepodařilo potvrdit, právě bolševici, kdo zosnoval několik teroristických útoků. Mezi nimi je třeba zmínit především úspěšný atentát na sovětského vyslance ve Varšavě P. Vojkova, či výbuch bomby v leningradském stranickém klubu. Důsledkem těchto incidentů byly jak jinak než rozsáhlé represálie a takzvané monstrprocesy, jejichž hlavním účelem bylo rozbouřit vlnu strachu.

Jako třetí akt byla uměle vyvolána zásobovací krize, kterou zase vláda zdůvodnila zavedení již zmíněných mimořádných opatření, úpravu trestního zákoníku ve věci spekulantů a zaškatulkování bohatých rolníků do kolony kulak, třídní nepřítel.

Výsledkem celého tohoto procesu bylo to, že režim byl nyní připraven zasadit vzrůstajícímu se rolnictvu těžkou ránu. Proces rozkulačování byl projevem nebývalé krutosti a hamižnosti. Jeho smyslem bylo vyhnat bohatší rolníky z vesnice, zbavit se tamní inteligence jako potencionálních otců rebelie a vytvořit z jejich zkonfiskovaného majetku a statků základ nových socialistických hospodářství. Bohatí vesničané byli rozděleni do třech skupin. Do první byli zařazeni lidé potencionálně nebezpeční, údajní organizátoři teroru a

---

³⁹ TUCKER, Robert. *Stalin na vrcholu moci 1928 – 1941*. Praha: BB art, 2000, str. 166

⁴⁰ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953)*. Praha: Triton, 2003, str. 50

povstání. Otcové těchto rodin byli automaticky zastřeleni a jejich rodiny byly vysídleny do vzdálených oblastí země. Stejný osud deportace na Sibiř či do střední Asie čekal i druhou, nejpočetnější skupinu kulaků, to znamená ostatní nejbohatší rolníky. O tom, jak se v průběhu svého trvání politika teroru zhoršovala, svědčí fakt, že zatímco v prvních měsících po jejím nastolení si s sebou rodiny mohly vzít tři tisíce rublů na osobu a majetku tolik, kolik unesli. Pravidlo se později zpřísnilo na pouhých pět set rublů, a nakonec si již s sebou vysídlenci nesměli vzít nic a navíc museli své domovy opustit v několika hodinách po obdržení příkazu. Poslední, třetí skupině, majitelům nejmenších hospodářství bylo povoleno v okrese, kde žili zůstat, museli ovšem taktéž opustit své majetky a žít bez prostředků za hranicemi zkolektivizovaných vesnic, ze kterých pocházeli.

Asi už nikdo nikdy přesně nespočítá, kolik rodin se takto bolševickému režimu podařilo rozdělit a kolik lidí bylo vlivem neospravedlnitelných příkazů připraveno o život. Státisíce mužů, žen a dětí byli nakládáni do dobytčích vagónů a odváženi do vzdálených oblastí Uralu, Kazachstánu a Sibiře. Je nasnadě, že v podmínkách, ve kterých tito lidé cestovali, mnohdy bez jídla a teplého oblečení, těsně namačkáni jeden na druhého, navíc v kruté zimě, mnoho z nich k cíli cesty vůbec nedorazilo.

Podle upravených záznamů OGPU bylo rozkulačováním postiženo okolo 400 000 rodin, to znamená 1,4 až 1,8 miliónů lidí. Už když byly tyto záznamy psány, bylo ale zřejmé, že nemohou odpovídat skutečnosti. Daleko pravděpodobnější odhad vypovídá o počtech pěti až šesti miliónů lidí, zasažených osobní tragédií. Zřejmě ani tyto statistiky ovšem nejsou úplně přesné, nejsou do nich totiž započteny celé vesnice, vymazané z mapy v oblastech úplné kolektivizace ani statisíce chudších rolníků, kteří byli potrestáni jako nadřizovatelé kulaků.

8.2. Samotný proces kolektivizace

Samotný průběh kolektivizace se dá rozčlenit do několika fází. První náznaky můžeme pozorovat již na začátku roku 1928, postupovala ale velmi pozvolna, do poloviny roku bylo do kolchozů zapojeno jen asi 2% rolnických hospodářství. Gró celé kolektivizace ovšem proběhlo de facto v pouhých 65 dnech na počátku roku 1930. Pro srovnání je možno uvést statistiky z října 1929, kdy bylo kolektivizací zasaženo 7,5% ruských hospodářství a během

pár měsíců, na konci prvního čtvrtletí následujícího roku to už bylo kolem 58%. Lenin po vzoru marxismu byl toho názoru, že rolníci budou do kolchozů vstupovat s národním uvědoměním a hlavně dobrovolně, Stalin ovšem tuto ideu převálcoval svým programem, v němž byly vypracovány předpokládané etapy a cíle postupu, které chtěl bezpodmínečně plnit. Rolníkům, kterým po revoluci byla rozdělena půda, na které hospodařili, byla tato půda zase sebrána, aby na ní společnými silami se svými sousedy vytvářeli prostředky k obživě celé společnosti. Velké množství z nich se ale nechtělo podvolit útlaku a proto se začaly země šířit protisovětské nálady. Ty ovšem velmi razantně řešila GPU s heslem: „*Kdo nevstoupí do kolchozu, je nepřitelem sovětské moci.*“⁴¹ Způsobem jejich práce bylo masové vraždění, zatýkání a deportace. Po celém státě vznikaly masové vzpoury. Když už ale byli rolníci nuceni do kolchozů vstupovat násilím a popravdě řečeno mnoho prostředků, jak se bránit k dispozici neměli, řídili se heslem, když už do kolchozů, tak s holýma rukama. Proto se snažili zničit co nejvíce ze svého majetku, který měla schvátit velkostatkářská mašinerie. Vybíjeli dobytek včetně drůbeže a zapalovali domy. Jen v únoru a březnu 1929 bylo vybito na 14 miliónů kusů skotu a ke konci roku bylo napočítáno kolem třiceti tisíc požárů.

Deportace, všudypřítomná smrt, ožebračení rolníků a naprosté zmrzačení jejich důstojnosti způsobilo mimo ostatní důsledky také to, že vstupovali do kolchozů s naprostou nechutí v nich pracovat. Jen těžko se za takovéto situace udržovala pracovní morálka. I přes neustálé výhrůžky a násilí tak kolchozy nebyly schopny vykazovat odpovídající výsledky, když se navíc požadavky neustále zvyšovaly. Nutně došlo k poklesu zemědělské výroby, což se samozřejmě odrazilo na plynulosti zásobování měst potravinami. Státní výkup se tedy změnil spíše v nucené odvádění všech zemědělských produktů. Situace se začala přibližně od roku 1931 na ruském venkově opět velmi zhoršovat. Velmi přesvědčivě se zde o slovo hlásil hlad. Na mnohých místech země byl ovšem tento problém živen uměle, jako trest za revoltu proti vstupování do kolchozů a brzdění kolektivizace. Nejhůře se situace vyvinula v oblastech jižní Ukrajiny, středního Povolží, Kazachstánu a severního Kavkazu, kde nebyly plněny plány pro výkup obilí. Pro Stalina ale nedodržení termínů kolektivizace z důvodů neochoty obyčejných venkovanů, bylo nemyslitelné. Podle něj: „*Zpomalit tempo znamená zůstat pozadu a ti, kdož zůstávají pozadu, jsou bití.*“⁴² Tak byli tedy potrestáni ti, kdo se

⁴¹ MEDVĚDĚV, R. *Stalin a stalinismus*. Bratislava: Obzor, 1990, str. 62

⁴² MONTEFIORE, S. S. *Stalin: Na dvoře rudého cara*. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA a Jiří Ševčík, 2004, str. 64

odvážili hatit megalomanské plány vůdců v Moskvě. Již od roku 1929 začal být chléb na příděl, byl zaveden lístkový systém, fronty na potraviny byly ovšem dlouhé a produktů k rozdělování málo. Nejtěžší hladomor postihl Rusko v zimě 1932-1933, kdy z venkova hromadně i přes všechny zákazy prchaly statisíce lidí s nadějí, že ve městech alespoň nakrmí kručící žaludky. Potravinové lístky jim ale zůstaly odepřeny. Snažili se proto živit různě. Jedli psy, koně, kůru ze stromů či shnilé brambory. Podle vzpomínek jednoho z pamětníků byly v ulicích Charkova vyvěšeny plakáty: „*Sníst vlastní dítě je barbarský čin.*“⁴³ Uprchlíci umírali po stovkách tam, kde vyčerpáním padli na zem, na nádražích, podél vlakových tratí, v ulicích měst.

Ani tyto neuvěřitelné ztráty na životech a hlasitý nářek lidu Stalina neobměkčily a on stále trval na tom, aby se ruské obilí vyváželo do Evropy. Dokonce i v nejneúrodnějším roce 1933, kdy navíc probíhaly největší hladomory, bylo za prakticky směšné ceny vyvezeno do západní Evropy na 10 miliónů tun obilí. Když uvážíme fakt, že pouhá polovina tohoto objemu by mohla tehdy uchránit zemi od hladu a s ním spojených hrůz, které nastaly, je představa takovýchto politických rozhodnutí vůči vlastnímu obyvatelstvu těžko pochopitelná.

Co se týče legislativních opatření, vydaných k udržení venkova pod kontrolou, aby bylo zabráněno hladových lidem rozkrádat obilí a potraviny, byl v srpnu roku 1932 přijat zákon o ochraně socialistického vlastnictví. Zákon klásků, jak se mu na vesnicích rozhodně ne s láskou říkalo, trestal každého, kdo si z kolchozního majetku vzal byť jen hrst obilí, zastřelením nebo desetiletým pobytem v pracovním táboře. Sám Stalin k zákonu připsal: „*Na osoby, které sahají na společenské vlastnictví, je třeba nahlížet jako na nepřátele lidu.*“⁴⁴ Dodržování tohoto zákona bylo pečlivě střeženo, jen do začátku následujícího roku bylo za jeho porušení odsouzeno více jak 50 000 nešťastníků. Dále byly v září roku 1932 zavedeny pracovní knížky a byla také zřízena kádrová oddělení při všech institucích tak, aby byl každý občan v produktivním věku pod neustálým dohledem. V listopadu pak vznikl zákon proti fluktuaci, který znamenal v podstatě nemožnost libovolně změnit zaměstnání. Naproti tomu začaly být ještě na konci roku vydávány tzv. pasporyty, v podstatě dnešní občanské průkazy, které umožňovaly osobám, které je měly, cestovat do vzdálenějších míst země nebo si hledat zaměstnání. Věc se ale měla tak, že pasportů bylo na celé širé Rusko vydáno jen

---

⁴³ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953)*. Praha: Triton, 2003, str.58

⁴⁴ VOLGOKONOV, D.A. *Triumf a tragédia I*. Bratislava: Spektrum, 1989, str.277

kolem 26 miliónů, převážně občanům žijícím ve městech. Rolníci se stali držiteli těchto dokumentů jen zřídka. V praxi to ale znamenalo, že se stali de facto lidmi druhé kategorie. Smyslem tohoto opatření bylo, zabránit lidem z venkova nebo lidem nepohodlným, utíkat do měst. Byli tak v podstatě připoutáni ke kolchozům. V celé zemi totiž hlídkovaly jednotky GPU a kontrolovaly každého, kdo chtěl jejich sítím projít.

I když Stalin počítal s tím, že proces kolektivizace bude dokončen v závěru první pětiletky, z výše popsaných důvodů bylo až v roce 1935 oznámeno, že kolektivního hospodářství se účastní na 93% všech hospodářství v Rusku a tímto způsobem je obhospodařováno 99% zemědělské půdy. Již na začátku roku 1933 ale Stalin pochopil, že pokud má v zemi zůstat někdo, kdo by zasel a následně sklídl úrodu, není moudré nechat celý venkov zemřít hladu. Proto byl nucen v dubnu téhož roku uvolnit velké osevňovací i humanitární dotace na podporu hladovějících.

Myslím, že není zapotřebí udávat moře statistických údajů svědčících o tom, jaký dopad Stalinova politika měla na jeho vlastní zemi a kolik lidí zaplatilo za jeho experimenty životem. Přesné počty by byly stejně pouhým odhadem. I kdyby to ovšem měla být čísla velmi strážlivá je naprosto nepopiratelným faktem, že odkrytím této etapy Stalinova života, už naprosto nikdo nemůže pochybovat o tom, že to byl jeden z nejkrutějších a nejnemilosrdnějších lidí planety, který, doufejme, nikdy v budoucnu nenajde svého přemožitele.

9. Politické procesy na přelomu 20. a 30. let

9.1. Generální čistka

Po odstranění naprosté většiny všech svých odpůrců a konkurentů se mohl Stalin již zhruba někdy ve druhé polovině dvacátých let stylizovat do role jediného a neotřesitelného vůdce země. I přes to se ale v průběhu první pětiletky znovu objevili tací, kteří Stalinův despotismus a touhu po moci považovali za zhoubné jak pro stranu, tak i komunismus. Myslet si ale, že by tyto zpočátku jen nesměle ozývající se hlasy mohly něco znamenat v kontextu Stalinovy síly, bylo přinejmenším naivní a pro jejich majitele osudné. Z těch, kdo kritizovali současné poměry, je třeba jmenovat zejména ty, kteří v žebříčku strany zastávali přední pozice. Mezi nimi vynikala jména jako S. Syrcov, V. Lominadze, M. Rjutin, A.

Smirnov, N. Eismont či V. Tolmačev. Ač se těchto opozičních skupin začalo postupně rojit jako hub po dešti, vždy byly bezpečně v pravý čas eliminovány tajnou policií. Aby ale Stalin opět nabyl stoprocentní jistotu, rozhodl se rozbít veškeré zárodky rebelie čistkou, kterou on sám nazval generální. Ta nabyla opravdu velkých rozměrů. Během roku 1933 bylo ze strany vyloučeno na 800 000 členů, o rok později dalších 340 000. Čekal je neradostný osud s nálepkou „nepřítel země.“

Jedna věc bylo vypořádat se s nespokojeností ve straně, mnohem těžším úkolem se ovšem ukázalo být zajištění poslušnosti v celé společnosti. Stalin potřeboval poddajný lid, který příliš nepřemýšlí o jakkoliv scestných nápadech svého hospodáře, jak si rád nechal říkat a podvolí se ochotně všem jeho příkazům. Objektivně vzato, to byl úkol hodný mistra. Stalin se ale mistrem, tedy Leninem inspirovat nechal a využil jeho myšlenky pevně držet v rukou moc rozhodovat, co nejvíce centralizovat a vynucovat si poslušnost hrozbou násilí a tvrdých represí. Jeho největší obavy směřovaly k ruské inteligenci, která se nedala tak snadno přinutit ke spolupráci jako negramotné vrstvy obyvatelstva. V krátké době proto proběhlo bezpočet procesů, jejichž aktéry byli právě intelektuálové a členové vědeckého života. Mezi nimi například proces s asi stovkou historiků, obviněných ze snahy o znovuoobnovení svobodného Ruska, nebo s agrárními ekonomy, inženýry nebo také do této doby spolupracujícími generály a jinými vojenskými důstojníky. Všichni tito odsouzcenci byli shromažďováni v pracovních táborech, kde byli nuceni v nově vzniklých vědeckých vězeňských institutech pracovat pro ruskou vládu. Patřily k nim i špičky ruské vědy jako tvůrce letadel Tupolev či konstruktér kosmických raket Korolev.

9.2. Šachtinčina

Procesy, které se rozhořely na přelomu dvacátých a třicátých let dvacátého století, měly dva podstatné cíle. První z nich, který je viditelný na první pohled, byla samozřejmě snaha odstranit nepohodlné odpůrce, převážně z řad odborníků v různých oborech lidské činnosti. Druhý cíl vycházel ze zhoršující se životní úrovně v Rusku na konci 20. Let. Bylo jasné, že Stalin nedovolí, aby vina za neutěšený stav v zemi ulpěla na něm a vyplynulo na povrch diletantství, s jakým se politické vedení zhostilo hospodářského řízení státu. Proto bylo třeba rychle ukázat prstem na viníky a pohnat je k zodpovědnosti. Stalinovi v té době nahrávala ta

skutečnost, že byl umným fabulátorem, co se týče vyvolání hrozby a udržování strachu z válečného konfliktu. Podle něj byl Sovětský Svaz obklíčen nepřáteli, kteří čekají jen na to, až do něj budou moci vtrhnout a roztrhat zemi na kusy. Nebezpečí ale spatřoval nejen vně státu, ale také uvnitř. Využil situace, která se zrodila mezi dělníky, kteří teprve před nedávnem opustili vesnice a pro odbornou práci neměli dostatek zkušeností. V takových případech se dopouštěli řady chyb, neúmyslně poškozovali a ničili zařízení. Spolu s nedostatečnými zkušenostmi vedoucích pracovníků pak vzrůstal počet nehod a dokonce i mohutných explozí. Není samozřejmě vyloučeno, že ojediněle nedocházelo k sabotážím způsobeným nepřáteli SSSR, tajná policie však z příkazu Stalina shromáždila důkazy o rozsáhlé záškodnické činnosti, kontrolované odbornými pracovníky. Takový závěr ale nebyl ve skutečnosti nikdy prokázán.

Prvním z plejády procesů, jejichž smyslem bylo veřejně ukřižovat nepřátele Sovětského Svazu, byl takzvaný Šachtinský případ. Byl rozehrán pod přímou taktovkou Stalina, za významné pomoci policejního důstojníka Jefima G. Jevdokimova. Ten na konci roku 1927 přednesl náčelníku OGPU Menžinskému teorii o spiknutí v Šachtách. Pro nedostatek důkazů byl ale náčelníkem odmítnut. Ne tak Stalinem. Ten ucítil příležitost a vykonstruoval z mlhavé domněnky přesvědčivý hon na čarodějnice.

Samotný proces probíhal mezi květnem a červencem roku 1928 ve Sloupové síni moskevského Domu odborů. Již samo místo konání připomínalo spíše divadelní kulisy, než soudní síň. Na vyvýšeném pódiu s umělým osvětlením namířeným na obžalované, postávala ozbrojená stráž s puškami a nasazenými bajonety, jako kdyby strážila nejtěžší zločince. I složení obecnstva bylo zavádějící. Kromě zahraničních dopisovatelů směli přihlížet pouze osoby, přísně vybrány tajnou policií. Na lavici obžalovaných zasedlo 53 inženýrů, pracujících v uhelných dolech Šachty v severním Kavkazu a v nedalekém Donbasu na Ukrajině. Byli to vesměs techničtí odborníci, vedoucí jednotlivých provozů, kterým šéfovali političtí pracovníci bez jakéhokoliv povědomí o dané problematice. Proces probíhal před komisí Nejvyššího sovětu, v jehož čele zasedl Stalinův starý známý Andrej J. Vyšinskij, jehož kariéra touto událostí dosáhla hvězdných výšin, bohužel ne příliš kladně hodnocených. Žalobce Nikolaj Kyrilenko vypracoval rozsáhlou obžalobu, v níž obvinil inženýry ze zločineckého spiknutí, řízeného ze zahraničí, jehož cílem bylo zničit sovětskou těžbu uhlí a úmyslně nesprávným

řízením provozu vyřadit z činnosti Donbas, čímž měli v dolech, továrnách a elektrárnách způsobit výbuchy a požáry, zničit větrací systémy, dovážet nepotřebná zařízení, porušovat pracovní předpisy a zhoršovat životní podmínky horníků.⁴⁵

Většina z obžalovaných se nesmyslnému obvinění zprvu urputně bránila, byla jim však vtoukána do hlavy naprostá nezbytnost procesu jako roznětky k tomu, aby se netečné masy obyvatelstva konečně zmobilizovaly k boji proti všude číhajícím kapitalistům. A tak za slib záchrany života deset obviněných podlehl, plně se přiznali ke zločinům, o nichž neměli ani tušení a dokonce svěřili i proti ostatním. Dalších šest se přiznalo jen částečně a zbytek osazenstva trval na své nevině. Mašinerie teroru, jejíž metody práce byly o několik let později přivedeny k dokonalosti, ale ještě neměla tolik zkušeností, aby za prvé vytloukla přiznání z každého, koho dostala do spárů a za druhé, aby nikdo nepoznal, že k nějakému nátlaku vůbec došlo. Všem, kdo proces sledovali, bylo tedy na první pohled jasné, jakému nelidskému zacházení byli obžalovaní vystaveni. Výsledkem procesu bylo každopádně 11 rozsudků smrti, naprostá většina byla odsouzena k mnohaletému vězení a jen pár šťastlivců, včetně tří občanů Německa, bylo zproštěno obžaloby.

Šachtinským procesem honba za „zločinci“ neskončila. Ve skutečnosti byl pouze prvním z řady takzvaných monstrprocesů, kterým byl vytvořen podle Stalina jistý precedent: *„Šachtinci jsou nyní velebeni v každém odvětví našeho průmyslu...V každém případě nebyli chyceni všichni. Ničení prováděné buržoazní inteligencí je jednou z nejnebezpečnějších praktik opozice proti rozvoji socialismu. Ještě daleko nebezpečnější je pak spojení s mezinárodním kapitalismem. Kapitalisté vůbec nesložili zbraně, shromažďují síly k novému útoku na sovětskou vládu.“*⁴⁶ V praxi to znamenalo, že se pod pečlivým drobnohledem ocitla všechna pracoviště a provozy, kde bylo jen hypoteticky možné vytvořit jakoukoliv záškodnickou činnost. Heslo šachtinčina se stalo heslem strachu s příchutí smrti.

Již na jaře roku 1930 se na Ukrajině rozhořel další proces, tentokrát se Svazem osvobození Ukrajiny. Šlo o fiktivní organizaci, která měla fungovat pod vedením pohlavára, viceprezidenta Ukrajinské akademie věd Jefremova. S ním bylo na lavici obžalovaných

⁴⁵ TUCKER, Robert. *Stalin na vrcholu moci 1928-1941*. Praha: BB art, 2000, str. 103

⁴⁶ BULLOCK. A., Hitler a Stalin, paralelní životopisy. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, s.281

posazeno čtyřicet vědců, učitelů a zdravotnického personálu, přičemž oficiální verdikt zněl přísluhovači buržoazního nacionalismu, tajní spojenci Polska a organizátoři teroristických útoků.

Další kontrarevoluční činnost měla údajně na svědomí Rolnická strana práce. Duchovním otcem její více než stotisícové základny byl ekonom Kondratěv.

Významný politický proces se v Moskvě odehrál ještě na podzim roku 1930 s Průmyslovou stranou. Obžalováni byli především techničtí odborníci, mezi nimi i K. Ramzin, ředitel Ústavu tepelné techniky, kteří tvořili ilegální výbor strany a jakousi kulturní elitu. Proti straně, čítající kolen dvou tisíc členů byly shromážděny důkazy o špionážní činnosti, spojení s emigrantskými živly a velvyslanectvími cizích států. Proces se zdál zcela jasný. Díky bezpočetným možnostem k získání zkušeností ve vyšetřovacích a vyslychacích praktikách, se všichni obžalovaní doznávali k absurdním věcem. Doslova se předháněli, kdo z nich ze sebe udělá většího špiona. V té době se sešla řada shromáždění a schůzí dělníků, kteří halasně žádali pro záškodníky trest smrti. Nakonec ale byli odsouzeni k několika letům vězení. K. Ramzinovi, kterému byl původně skutečně vyměřen trest smrti, byl trest zmírněn na vězení. Po pěti letech byl ale propuštěn a bylo mu dovoleno vrátit se na post ředitele Technologického ústavu. Dokonce mu poté Stalin udělil vyznamenání. Pravděpodobně za příkladnou spolupráci při procesu.

Poslední případ, o kterém se zmíním, byl proces s takzvaným Všesvazovým byrem Ústředního výboru Ruské sociálně-demokratické strany. Byl to v podstatě útok na bývalé menševiky, příslušníky politické špičky, mezi nimiž byl například člen správy státní banky, významní ekonomové, pracovníci lidových komisariátů a státních plánovacích výborů. Podle obžaloby čtrnáct obviněných spolupracovalo na znovuzaložení menševické strany a organizování záškodnictví především v oblasti státního plánování, čímž úmyslně brzdili rozvoj průmyslu. Kromě těchto bodů údajně existovaly důkazy o tom, že byla vytvořena tajná dohoda mezi menševiky, Průmyslovou stranou a Rolnickou stranou práce o spolupráci na ozbrojeném povstání, jehož smyslem mělo být převzetí moci. Opět probíhaly výslechy, násilí a výhrůžky. Opět se obžalovaní ke svým vyfabulovaným činům beze zbytku přiznali.

Stalin z politických monstrprocesů vyšel jako vítěz. Nejenže obratně zařídil, aby veškeré fatální chyby a omyly z doby kolektivizace a industrializace byly připsány zločineckým živlům

v podobě buržoazní inteligence, ale navíc si připsal zásluhy za odhalení a skoncování s domnělými kontrarevolučními skupinami, proti kterým sice neexistovaly žádné relevantní důkazy, ale těch ani nebylo potřeba, když se z jejich vůdců podařilo vymátlit přiznání.

10. Stalinova hrůzovláda

10.1. Předvečer smrti miláčka strany, sjezd vítězů

Na první pohled by se mohlo zdát, že začátek třicátých let znamenal pro Stalina konečně možnost si odpočinout od domnělých i skutečných politických nepřátel. I přes všechny problémy v zemi, tvrdé represe rolníků, potírání buržoazní inteligence a nutnost zostřit disciplínu ve straně, neprojevovala se v té době žádná stranická opozice, která by Stalinovi mohla vykouzlit vrásky na čele. Jeho pojistku představoval jednak Vorošilov, věrný Stalinův pes v armádě, a pak také Jagoda, který pevně svíral v rukou rozrůstající se OGPU. Kromě nich tvořili okruh věrných také Molotov a Kaganovič. Tato skupinka velmi vlivných lidí, z nichž každý zastával strategické místo ve vedení státu, měli rozhodující význam pro podpoření Stalinova kultu osobnosti. Stalinovy radikální činy ale stmelily některé členy politbyra, kteří byli známí umírněnějšími postoji. Mezi ně je možno zařadit M. Kalinina, S. Kosiera, G. Ordžonikidze či V. Kujbyševa. Nepsaným vůdcem a zároveň nejvlivnějším mužem této nově vytvořené frakce, byl ale bezesporu Sergej Kirov. Stalin se s ním seznámil už v roce 1917 a pojal k němu hlubokou náklonnost. Z obou se stali přátelé, trávili spolu se svými rodinami společné dovolené, pořádali výlety. Po tragické sebevraždě Stalinovy ženy Naděždy Krupské to byl právě Kirov, který mu byl velkou oporou. Postupně se ale jejich cesty začaly rozcházet. Přímý, otevřený, inteligentní, skromný Kirov, který neměl ambice vůdce, nemohl před sebou samým obhájit spojenectví s člověkem, jako byl Stalin. Spolu s podobně smýšlejícími, hlasitě kritizovali tvrdé represe vůči rolnictvu, postavili se také například proti trestům smrti opozičníků Rjutinovy skupiny. Několikrát si Kirov vysloužil ovace, když ve svých projevech loboval za liberalizaci a demokratizaci vedení. Hlavně díky jeho vlivu, byl Zinovjev s Kameněvem přijati zpět do VKS(b). Zatímco jeho hvězda stoupala, ta Stalinova pomalu začala ztrácet na lesku. V plné míře se to projevilo na XVII. Sjezdu strany, jehož začátek byl naplánován na leden roku 1934. Stalin jej označil jako Sjezd vítězů a zároveň o něm prohlásil: „*Tento sjezd se koná ve znamení úplného vítězství leninismu, ve*

*znamení likvidace pozůstatků protileninských skupin....Je poražena a rozehnána protileninská skupina trockistů...Je rozdělena a rozehnána protileninská skupina pravých úchylkářů...Jsou rozdrčeny a rozehnány skupiny úchylkářů v národnostní otázce...*⁴⁷ I když se zdálo, že je situace v nejlepším pořádku a Stalin se vyhřívá na slunci úspěchu, v zákulisí se mezitím tvořila frakce, která rozpomenuvši se na Leninovu závěť, zvažovala možnosti, jak Stalina sesadit z funkce generálního tajemníka. Chtěli ho umlčet přidělením funkce v RLK nebo ÚVV SSSR. Jako kandidáta na jeho původní funkci nominovali Kirova, miláčka strany, všeobecně velmi oblíbeného, kterého by podpořila převážná většina stranického vedení. Kirov ale po moci nikdy netoužil, odmítl se zapojit do konspiračního plánu, jehož se měl stát hlavním aktérem a odsoudil jej tak k záhubě. Kirov, tehdy zřejmě ještě slepě důvěřující jejich přátelství, vše Stalinovi vyzradil. Ten byl ale o celé situaci samozřejmě již předem informován Jagodou a v hlavě si už střádal plány na krutou pomstu. Nad zrádci se pomalu začínala stahovat mračna.

Na sjezdu se definitivně projevila Stalinova stále klesající popularita, když došlo na hlasování do Ústředního výboru. Stalin v těchto volbách obdržel nejmenší počet hlasů, navíc téměř čtvrtina delegátů při hlasování zaškrtila, že si Stalina v ÚV výslovně nepřeje. Přitom proti Kirovovi byly odevzdány pouze tři volební lístky. Volební komise ale neměla odvalu zveřejnit takto skandální výsledek a proto bylo oficiálně oznámeno, že proti Stalinovi hlasovali také pouze 3 delegáti. Pravděpodobně tak ztratili snad poslední šanci zastavit Stalina na cestě k neporazitelnosti. I přes bariéru mlčení ohledně skutečných výsledků, se Stalin jako vždy pravdu dozvěděl. Zároveň si velmi silně začal uvědomovat nebezpečí v podobě Kirova, který byl zvolen tajemníkem ústředního výboru a zároveň si podržel status tajemníka leningradského. Stalin pochopil, že k tomu, aby znovu utvrdil své postavení a nabyl ztracenou sebedůvěru, musí podniknout rozhodné kroky k opuštění ideje stranické demokracie a nastolit diktaturu jedné osoby. Nejprve bylo zapotřebí vypořádat se se zrádnými delegáty sjezdu a s úhlavním nepřítelem, kterým se ve Stalinově chorobné mysli stal jeho přítel, Kirov.

---

⁴⁷ BRITOVŠEK, M. Stalinův termidor. Přeložili Sáva Heřman, Ingrid Vostrá, Tomáš Vostrý. Praha: Naše vojsko, 1991, s. 194.

10.2. Kirovův konec

Smrt zastihla Kirova 1. prosince roku 1934 střelou do zátylku na chodbě Smolného paláce. Tato událost je mnohými historiky popisována jako oficiální začátek jedné z nejotřesnějších etap nejen ruských, ale dokonce dějin celého lidstva. Jeho vrahovi, bývalému instruktoru stranického výboru Nikolajevovi, podle všeho někdo velmi pečlivě vyklidil cestičku do jinak nadprůměrně střeženého Smolného paláce, stranického ústředí v Leningradě. Stráže byly bez důvodu odvolány ze svých stanovišť a Kirovovu osobnímu strážci Borisovi, nebyl umožněn vstup do budovy. Bezprostředně po smrti svého chlebodáře zemřel také on při podezřelé autonehodě. Od samého začátku až prakticky dodnes, je Kirovova násilná smrt obestřena tajemstvím. Nikdy se nepodařilo shromáždit dostatek důkazů k tomu, aby bylo ukázáno prstem na Stalina, existují však mnohé indicie, které této teorii spolehlivě nahrávají. Půlnejméněm je potřeba říci, že celé vyšetřování případu bylo prapodivné. Ještě téže noci, kdy k nešťastné události došlo, byl do Leningradu vypraven vlak se Stalinem v doprovodu Molotova, Vorosilova, Ždanova a jiných Stalinových věrných z NKVD, aby celý případ důkladně prošetřili a vyslovili soustrast nad hlubokou ztrátou. Sám Stalin se chopil výslechů atentátníka Nikolajeva. Vyšetřování netrvalo dlouho, sliby zmírnění trestu střídajícími se s nelidským mučením, brzy přiměly viníka diktovat do protokolu Stalinova slova. Tak bylo pod Stalinovou taktovkou vypreparováno rozsáhlé spiknutí, jehož dalším cílem měl být on sám. Vzhledem k tomu, že k vraždě došlo v Leningradu, bylo poměrně jednoduché učinit organizátory celé akce ze Zinověva a Kameněva, samozřejmě ve spojení s Trockým, zvláště, když se Nikolajev ke spáchání činu na jejich popud přiznal. Ochotná spolupráce s vyšetřovací komisí mu ovšem příliš nepomohla, na konci prosince byl totiž bez milosti popraven. Zinověvsko-trockistická skupina byla postavena před soud ještě v prosinci téhož roku. Po té, co Zinověv převzal za incident určitou část morální odpovědnosti, byl odsouzen k desetiletému vězení, Kameněv a někteří další sympatizanti hnutí, pak na pět.

Když se 5. prosince konal Kirovův pohřeb, byl vyhlášen národní smutek a vlajky staženy na půl žerdi. Zemí zněly oficiální chvalozpěvy na miláčka strany, nejlepšího spolubojovníka a přítele soudruha Stalina. Stalin byl zdrcen. Osobně se postavil nad rakev zesnulého přítele, aby mu čestnou stráž dal poslední sbohem. Ve skutečnosti toto plané gesto představovalo

pouze další kámen do základů Stalinova kultu. Těsně před tím, než se nad Kirovovou hlavou uzavřelo víko rakve, sklonil se k jeho tělu, políbil ho na čelo a okázale prohlásil: „*Sbohem drahý příteli, my tě pomstíme.*“⁴⁸ Roky ústupků skončily. Od teď bude nastolen opravdový teror.

10.3. Legislativními změnami k legalizaci teroru

Stalinovou předností bylo to, že dokázal velmi pružně využít každé situace. Zvláště pak, když ji sám vytvořil. Jisté je, že bezprostředně po vraždě Kirova, vydal Stalin rozkaz tajemníku ústředního výkonného výboru Avelu Junikadzemu, k vypracování usnesení ÚVV a RLK SSSR O změnách v platném trestně-právním zákoníku svazových republik. Tento dokument bylo možné rozpoznat také pod názvy O postupu vyšetřování případů přípravy nebo spáchání teroristických činů, nebo Zákon z 1. Prosince 1934. Jádrem nového zákona byly tři základní teze legalizující činy, které v právním státě neměly obdoby, ostatně tvůrce zákona ani nepředstíral snahu po jakékoliv právnosti. Ani samotný legislativní proces neproběhl podle práva. Usnesení de facto nevzešlo z rozhodnutí politického byra a ani nebylo nikdy schváleno zasedáním Ústředního výkonného výboru. Dokonce nedošlo ani k podpisu dokumentu formální hlavou státu, Kalininem. Souhlas jednotlivých členů politbyra a RLK byl získán až dodatečně. Ve světle těchto základních nedostatků se o nějaké platnosti či účinnosti nedá vůbec mluvit. Nicméně tento zákon zůstal součástí ruského právního řádu až do roku 1956.

Zpečetění osudu bezpočtu nevinných lidí se dalo shrnout do třech následujících bodů:

- 1) *Vyšetřovací orgány jsou povinny urychleně vyšetřovat případy obviněných z přípravy nebo spáchání teroristických trestných činů.*
- 2) *Soudní orgány nesmí zdržovat výkony rozsudků o nejvyšší míře trestu z důvodu žádosti zločinců dané kategorie o milost, protože prezidium ÚVV sovětů SSSR nepovažuje za možné přijímat podobné žádosti k projednání.*

---

⁴⁸ MONTEFIORE, S.S. Stalin: *Na dvoře rudého cara*. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA a Jiří Ševčík, 2004, s. 164.

- 3) *Orgány lidového komisariátu vnitra jsou povinny rozsudky o nejvyšší míře trestu vůči zločincům výše zmíněných kategorií vykonat okamžitě po vynesení soudních rozsudků. Dále byla v tomto procesu stanovena povinnost ukončit vyšetřování takovýchto případů do 10ti dnů, obžalovací spis odevzdat obžalovanému jeden den před soudním projednáváním případu a případy projednávat bez účasti stran.*⁴⁹

Šlo o zákon, který by spíše vyhovoval době války, Rusko ale ve válce nebylo. Rybakov v jedné ze svých knih vyjadřuje rozhořčení: „Žádný stát, žádná vláda nesmí vzít obžalovanému právo na obhajobu, ale tohle usnesení nedovoluje obviněnému, ani aby si vzal advokáta, ani aby se hájil sám – když mu dají obžalovací spis na pouhý jeden den, nemůže si připravit obhajobu. Nikdo nesmí brát obžalovanému právo na odvolání, soudcové jsou přece taky jen lidi, můžou se mýlit, nikdo nemá právo brát obžalovanému naději na milost, bez milosrdenství nemůžou státy existovat.“ Svůj odpor zakončuje větou: „Je to usnesení o nekontrolovatelné likvidaci nevinných a bezbranných lidí. Je to zákon o všeobecné nezákonnosti.“⁵⁰ Pokud se na věc podíváme z právního hlediska, usnesení bylo naprostou urážkou demokracie. Byly zde popřeny základní právní principy, právo na spravedlivý proces, právo na obhajobu, zásada obžalovací, materiální pravdy, presumpce nevinny a mnohé další.

Usnesení mělo vliv na desítky případů, které v době jeho vydání byly ve fázi vyšetřování a které spadaly byť jen formálně do kolonky kontrarevoluční. Po pravdě řečeno se pod tento pojem dalo schovat prakticky cokoliv a nešťastníci, kteří měli tu smůlu, že se do této kategorie vešli, byli bezodkladně předáni Vojenskému kolegiu nejvyššího soudu. Standardem tohoto orgánu bylo provézt bleskové prošetření věci a poslat provinilce rovnou na popraviště. Takovýto osud čekal v prvních několika dnech po Kirovově smrti 39 osob v Leningradě a 29 v Moskvě. Podle nových pravidel probíhal i soud se zinořovo-trockistickou opozicí, je dokonce pravděpodobné, že oklestěná vyšetřovací doba deseti dnů byla do zákona přidána právě kvůli tomuto procesu, coby potřeba rychle zahladit stopy a umlčet všechny aktéry případu.

Výše zmíněný zákon nebyl jediný, který byl v rámci zpřísnování právního řádu vydán či modifikován. 30 března roku 1935 byl přijat zákon o potrestání rodin vlastizrádců.

---

⁴⁹ VLČEK, Eduard. Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty. Brno: MU, 1994, str. 38

⁵⁰ RYBAKOV, Anatolij. *Třicátý pátý a další roky*. Praha: Lidové nakladatelství, 1991, str.14

Z rodinných příslušníků se de facto stali rukojmí systému, jejichž osud závisel zcela na tom, zda provinilci při procesu spolupracovali. Bez ohledu na to pak, jestli s daným trestným činem měli něco společného, byli nejbližší rodinní příslušníci deportováni do nejvzdálenějších končin země. Další zrudností bylo zařazení dekretu, který umožňoval trestně stíhat děti od dvanáctého roku věku. Mezi nimi a dospělými pachateli při ukládání trestů nebyl žádný rozdíl, škála trestů, vymezená v trestním zákoníku, byla pro ně stejná. V praxi bylo toto ustanovení vyzkoušeno na procesu s Kameněvovým nejmladším synem Jurijem, který byl za údajné sledování Stalinova vozu popraven těsně před svými sedmnáctými narozeninami.

10.4. Velké stranické procesy

Již od počátku roku 1935 začaly probíhat tajné procesy a následné represe. Členové strany byli devastováni pro údajné pletichy s nepřátelskými živly nebo za nedostatek bdělosti. Po prvním, vzorovém procesu se zinověvo-trockistickým centrem, se začalo podle stejného vzorce odehrávat to samé v mnohonásobném počtu v jednotlivých provinciích. Leden roku 1936 se odehrával ve znamení velké čistky přímo ve straně bolševiků. Záminkou pro ni byla údajná potřeba výměny stranických průkazů. Budoucím generacím se z této doby zachovaly zmínky hlavně o třech veřejných moskevských procesech, které znamenaly politický a ve většinové míře také fyzický konec bývalých vedoucích představitelů strany ale i státu.

10.4.1. Definitivní pád politických dvojčat

První z obludných moskevských procesů, takzvaný otevřený soudní proces nad vůdci opozice se odbyl v pěti srpnových dnech roku 1936. Předcházela mu ovšem pečlivá příprava trvající téměř rok, na jejímž konci se podařilo obvyklými přesvědčovacími metodami přimět některé bývalé stoupence opozice k tomu, aby podali věrohodná svědectví, nezbytná k nadcházejícímu procesu.

19. srpna tedy začal veřejný proces s vůdci takzvané nové opozice Kameněvem, Zinověvem, Jevdokimovem, Smirnovem a řadou dalších. Celkový počet šestnácti osob, se

podle obžaloby podílelo na řízení trockisticko-zinověvoského teroristického ústředí. Také Kameněv se Zinověvem, po měsících v rukou vyšetřovací komise NKVD, navíc pod absurdním slibem samotného Stalina, že jejich rodiny zůstanou ušetřeny, souhlasili s pečlivě naučeným divadlem. Z této doby pochází také jeho pověstná smířlivá věta, namířená vůči těm, kteří mu kdysi pomohli dostat se na vrchol: „*Nechceme prolévat krev našich starých přátel i soudruhů, i když se dopustili jakkoliv velkých chyb.*“⁵¹ Jak moc myslel Stalin tento slib vážně je patrné nejen z toho, jaký osud obžalovaným přichystal, ale například i z již zmíněného případu Kameněvova syna.

Když se 19. srpna sešlo v Říjnovém sále Vsesvazového domu odborů kolegium Nejvyššího soudu, první dějství mohlo začít. Problém byl ale ten, že nebylo pro koho hrát. Ač byl proces veřejný, směli se ho účastnit pouze pečlivě prověřené osoby z řad lidu, většinu obecnostva ovšem tvořili příslušníci státní správy a tajné policie. Těm byly naservírovány do detailu promyšlené konspirační teorie, data, čísla, složení ústředí, které nikdy neexistovalo. Obžalovaní se přiznali ke všem bodům obžaloby. Věrně popisovali svou účast na zavraždění Kirova a na tvorbě plánu k odstranění politických špiček Stalina, Molotova, Kaganoviče. Svržením vlády chtěli uchopit moc pro sebe a svého duchovního vůdce, zrádného Trockého. Obviňovali zároveň sami sebe i své kolegy. Označili se za zrádce, kteří si zaslouží nejvyšší tresty. Jediný, kdo nepodlehli nelidskému mučení a výhrůžkám byl I. Smirnov, ten jediný se nařčení snažil bránit, jeho argumenty však zanikly pod usvědčujícími výpověďmi jeho zlomených spolubojovníků. Je nutno k tomu dodat, že žádné jiné důkazy, než pochybné přiznání obžalovaných prokurátor Vyšinskij jaksí nepředložil. Nebylo toho ovšem ani třeba. Nebyl nikdo, kdo by se nešťastníků zastal. Oni ale přesto stále doufali, že Stalin dodrží daný slib. Jaké bylo jejich naivní rozhořčení a pocit zrady, když v noci z 23. na 25. srpna vyslechli z úst předsedy Ulricha rozsudek. Příští den byli zastřeleni.

---

⁵¹ RYBAKOV, Anatoli., *Třicátý pátý a další roky*. Praha: Lidové nakladatelství 1991, s. 292

10.4.2. Odstranění paralelního ústředí

Zanedlouho po prvním z moskevských procesů došlo k události, která měla vliv na ještě větší zpřísnění už tak nelidské honby za zrádci a kontrarevolucionáři. Stalin vytýkal veliteli NKVD Jagodovi jeho nedostatečnou bdělost a odhodlání. V telegramu politbyru mimo jiné napsal: „NKVD zaostává v odhalování trockistických živelů o čtyři roky a je nezbytně nutné do funkce lidového komisaře vnitra jmenovat soudruha Ježova.“⁵² Jeho rozkaz byl ihned splněn a na Jagodu čekal zanedlouho stejný osud, jaký on přichystal stasisícům bezbranných. Ježova si Stalin nevybral náhodou, bylo o něm známo a později se to nescetněkrát prokázalo, že si svou krutostí a nemilosrdností nezadá se Stalinem. A přesně takového člověka Stalin na tento post potřeboval. Následující období bylo tím nejstrašnějším za doby Stalinovy hrůzovlády.

První moskevský proces nezůstal bez důsledků. Po celé zemi se rozlila vlna represálií. Někteří pozatýkaní se začali nebývale shodovat ve výpovědích ohledně zločineckých praktik Bucharina, Rykova, Tomského, Radeka, Piatakova, Sokolnikova a mnohých jiných bývalých členů různých opozičních skupin. Na tomto základě bylo rozjeto rozsáhlé vyšetřování. Jako první sklapla past nad Radekem, Piatakovem, Sokolnikovem a dalšími, kdysi levicově smýšlejícími opozičníky.

V lednu začal druhý velký politický proces se sedmnácti, ve většině případů vysoce postavenými stranickými činiteli, zastávajícími významná hospodářská či politická místa. Během procesu byla připomenuta jejich kdysi aktivní účast na činnosti sjednocené opozice z let 1924 až 1928. Cílem procesu bylo prokázat jejich přetrvávající tajné spojení s Trockým prostřednictvím takzvaného paralelního ústředí a pod jeho taktovkou řízené špionážní a záškodnické akce, směřující ke svržení stávajícího režimu. Za léta praxe byly vyšetřovací a donucovací metody vybroušeny téměř k dokonalosti. Vyslýchající uměli vyslýchaným metodou cukru a biče vymýt mozek tak dokonale, že se pak na veřejných přelíčeních jen výjimečně stalo něco, co by neodpovídalo předem nacvičenému scénáři. Tak si Stalin mohl dovolit učinit zdánlivě smířlivý krok k demokratizaci soudního systému. Obžalovaným byli přiděleni obhájci a do soudní síně byli pozváni i někteří zahraniční

---

⁵² VOLGOKONOV. D. A., *Triumf a tragédia I.* Bratislava: Spektrum 1989, s. 429

dopisovatelé a diplomaté. Zasvěcení ovšem věděli, že takovéto pozlátko nemá jakoukoliv hodnotu a ani obžalovaným nijak nepomůže. I zde se jedinými relevantními důkazy stala bezvýhradná doznání, barvitě doplněná o nejpikantnější detaily ze života zrádců. Zároveň byl kladen velký zřetel na to, aby v procesu často zaznívala jména Bucharin a Rykov, nebezpečně blízko slovům jako zrádce, špión nebo teroristická činnost. Postupně začalo být zřejmé, jakým směrem se bude osud těchto dvou ubírat. V procesu s paralelním ústředím bylo opět vyhověno prokurátoru Vyšinskému a ve třinácti ze sedmnácti případů byl vynesena rozsudek smrti. Radek na jistou dobu tomuto unikl, byl spolu s dalšími třemi odsouzenými poslán na deset let kamsi na bezejmenné místo v souostroví Gulag. Dlouho se ale ze záchrany života radovat nemohl, v roce 1939 byl pravděpodobně ve rvačce zabit.

10.4.3. Bucharin, Rykov, poslední leninovci

Ve světle výpovědí svědků a obviněných v procesu s paralelním ústředím bylo rozjeto další vyšetřování, tentokrát vůdců takzvaného pravicově-trockistického bloku. Ačkoliv bylo později vyhlášeno, že vyšetřování je oficiálně zastaveno, tajně probíhalo dál. Veškeré jeho výsledky byly rozeslány všem členům ústředního výboru, včetně těch, kterých se věc hrozivě dotýkala. Oba hlavní viníci Bucharin s Rykovem, pod kterými se začaly povážlivě kymáčet židle, bombardovali Stalina dopisy, vyjadřujícími oddanost. Bucharin v jednom z nich napsal: *„...Začal jsem k Tobě cítit totéž, co k Iljičovi (Leninovi), byl to jakýsi pocit blízké spřízněnosti, nezměrné lásky, bezmezná důvěra, jako k člověku, kterému se dá všechno říct, všechno napsat, na všechno si postěžovat... Chtěl jsem Vám (v pozdějších dopisech už Stalinovi vyká) říct, že bych byl ochoten splnit každý Váš požadavek bez jakýchkoli postranních myšlenek a bez nejmenšího zaváhání...“⁵³* Všechny jeho snahy obměkčit vůdce selhaly a dopisy zůstaly bez odpovědi. Ačkoliv ani jeden z mužů zatím nebyli zatčeni, o jejich osudu ve straně se mělo brzy rozhodnout. 25. Února 1937 bylo do Kremlu svoláno plénum Ústředního výboru strany. Na jejím programu bylo kromě rozdělení úkolů stranickým organizacím

---

⁵³ RADZINSKIĀ, E. *Stalin: zevrubný životopis založený na nových dokumentech z ruských tajných archivů*. Přeložily Anna Nováková a Vlasta Tafelová. Praha : Mladá fronta, 1998, s. 327.

v blízkých se volbách také rozhodnout o dalším postupu v případě Bucharina a Rykova. V sázce bylo nejen odvolání obou ze všech stranických funkcí, ale také vyloučení ze strany. Na schůzi pléna přednesl Molotov, místo nedávno zemřelého lidového komisaře těžkého průmyslu Ordžonikidzeho referát, ve kterém ukazoval prstem na nepřátele lidu a vypočítával ztráty, které svou záškodnickou činností způsobili. V podobném duchu pak pokračoval i lidový komisař dopravy Kaganovič. Nakonec vystoupil se svou řečí na téma O nedostatcích stranické práce a opatřeních na likvidaci trockistických a jiných obojetníků Stalin, aby vypíchl trockismus jako největší nebezpečí socialismu a vyhlásil potřebu po přitvrzení třídního boje. Poté, co Ježov přednesl zdrcující zprávu o trestné špionážně-záškodnické činnosti Bucharina a Rykova, přečetl, za téměř nepřetržitého osočování a hrubých urážek Molotova a dalších přítomných Bucharin prohlášení, sepsané společně s Rykovem, ve kterém rozhodně odmítli veškerá obvinění. Bucharin řekl: „*já nejsem Zinovjev ani Kamenjev, abych obviňoval sám sebe.*“⁵⁴ Veškeré svědecké výpovědi Piatakova, Radeka a jiných, kteří ochotně v době, kdy si ještě mysleli, že jim to zachrání život, reprodukovali smyšlená tvrzení o kontrarevoluční činnosti vůdců pravicových trockistů, oba muži rozhořčeně popírali a snažili se bránit takovými lžím a urážkám. Zároveň obvinili NKVD z fabulování a shromažďování falešných důkazů. Po této události bylo zasedání pléna na dva dny přerušeno. Byla sestavena třicetičlenná komise, jejíž úkolem bylo situaci vyhodnotit a rozhodnout o Bucharinově případu. Po těchto dvou dnech si Bucharin s Rykovem vyslechli zdrcující verdikt. Bylo vyhověno Stalinovu návrhu, který vyjádřil slovy: „*Navrhuj vyloučit Bucharina a Rykova ze strany, soudu je neodevzdávat, ale poslat případ na přešetření NKVD.*“⁵⁵ Oba byli zatčeni v té chvíli, kdy vycházeli po zasedání ze sálu. Následujících třináct měsíců, které uplynuly k procesu a definitivnímu konci posledních Leninových mužů, byly ve znamení příprav na frašku, která se měla odehrát. Třináct měsíců trvalo Ježovovi a jeho nohsledům, aby do detailů vypracovali plán jak svézt dohromady poslední zbytky roztroušené opozice. Dohromady byly spojeny pravá opozice, reprezentovaná Bucharinem a Rykovem s všudypřítomným Trockého odkazem, jeho věrnými, kteří doposud nebyli odsouzeni a také

---

⁵⁴ tamtéž, s. 448

⁵⁵ Medveděv R., Stalin a stalinismus, Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1990, s. 105

s některými kontakty v armádě či zahraničními špionážními službami. Z tohoto absurdního guláše pak bylo vygenerováno jedno velké spiknutí.

2. března 1938 byl zahájen velký politický proces s posledním protisovětským centrem. I tentokrát byl proces formálně v rukou předsedy vojenského soudu, V.V.Ulricha a žalobce A.J.Vyšinského. Proces, jak jsem již naznačila, přerostl rozměry Bucharina a Rykova, kromě nich zasedli na lavici obžalovaných například i někteří bývalí lidoví komisaři- Rozengels, Černov, Griňko nebo Ivanov. Největším paradoxem byla přítomnost Jagody, bývalého mocného náčelníka GPU. Proces probíhal v podstatě podle podobného scénáře jako všechny ostatní. K tradičním obviněním, která by se dala shrnout do hesla kontrarevoluční činnost, byla přidána obvinění z účasti na nevydařeném atentátu na Lenina, plánování vraždy Stalina, či vraždy M. Gorkého, jehož smrt ovšem byla z největší pravděpodobnosti přirozená. Samotný průběh procesu se neodehrál tak bezkonfliktně, jako ty předchozí. Hlavní obžalovaní, Bucharin s Rybakovem, jejichž role, tedy hlavně ta Bucharinova byly natolik zveličeny, že jako údajný Trockého nejbližší tajný sympatizant a spolupracovník, byl stylizován do role tajné eminence všech předchozích spiknutí. Bucharin hrál v procesu v podstatě dvojí roli. I když se vlastně v obecné rovině ke všemu přiznal a přijal osobní odpovědnost, zároveň všechna konkrétní obvinění s úspěchem vyvracel. Dával tak okázale najevo, co si o celé maškarádě myslí a jakým způsobem bylo získáno jeho přiznání. Vyšinského tato strategie přiváděla mnohdy k šílenství. Druhým neposlušným byl obžalovaný N. Krestinský, bývalý člen ještě původního Leninova politbyra. Ač se při vyšetřování přiznal ke všem bodům obžaloby, při samotném veřejném procesu vše popřel. V ten moment bylo jednání přerušeno a na Krestinského byly aplikovány přesvědčovací metody NKVD. Druhý den se na jednání objevil člověk zcela jiného psychického rozpoložení. Omluvil se za svůj včerejší morální poklesek a bez výhrad se doznal. Existují ale tací, kteří spekulují o tom, jestli se v tento den dostavil k soudu opravdu pravý Krestinský, byli totiž nalezeni svědci, kteří v inkriminovanou noc viděli ve vězení jeho tvář změněnou bitím k nepoznání. Při jednání na ní nebylo ani škrábnutí.

13. března 1938 byl Bucharin, Rykov a dalších šestnáct obviněných odsouzeno k smrti. Vyšinský pronesl plamennou závěrečnou řeč, ze které jen čišela pachuč kultu osobnosti. Na Stalina samozřejmě udělal tento projev uctívání dojem: „*Celá naše země, od nejmladšího po*

nejstaršího, čeká a žádá jedno: zastřelit jako prašivé psy zrádce a špióny, kteří prodávali naši vlast nepříteli! Roky plynou a hroby nenáviděných zrádců pokryté věčným opovržením čestných sovětských lidí, sovětského lidu zarůstají bodláčím. A nad námi, nad naší šťastnou zemí bude naše slunce dál jasně a radostně zářit svými světlými loučemi. My, náš lid budeme i dále kráčet cestou očištěnou od poslední špinavosti a podlosti dob minulých, na čele s naším milovaným vůdcem a učitelem – velkým Stalinem.“⁵⁶

V noci na 15. března byla poprava vykonána. Bucharin o milost nežádal, poslal Stalinovi jen kratičký lítostivý vzkaz na kusu papíru: „Kobo, proč jsi potřeboval moji smrt?“⁵⁷ Tento výkřik do tmy ale zůstal bez odezvy. Jistý význam však pro Stalina přece jen měl. Snad se v jeho očích objevila jiskřička lítosti, snad jen zlomyslná radost z pomsty, jisté ale je, že se tento vzkaz našel po Stalinově smrti, častým čtením ohmatán, v zásuvce jeho stolu.

10.5. Armáda v ohrožení

Není ani velkým překvapením, že rozsáhlé vnitrostranické čistky 30. let našly svou cestu nakonec i do armády. Stalin si moc dobře uvědomoval, že válka s fašistickými státy je na spadnutí a že mít armádu ve svých rukou je jedinou zárukou úspěchu v nadcházejících bitvách. Ač měl armádu ze srdce rád, byla složená z odborníků, které z duše nenáviděl. Navíc to byla právě Rudá armáda, jejímž zakladatelem a dlouholetým vůdcem byl Stalinův největší nepřítel Trocký. I po jeho odsunutí ze země panovaly v armádě vůči němu silné pocity loajality a sympatií. Tohoto se Stalin skutečně obával, zvláště když si byl vědom síly této instituce a toho, že ona jediná má páky na svržení jeho režimu. Od začátku třicátých let začaly probíhat armádní čistky, v jejichž důsledku z ní odešlo ať už dobrovolně či z přinucení okolo 47 tisíc vycvičených a cenných vojáků. Toto vyřazování se ovšem vyhnulo těm, kterých se Stalin obával nejvíce. Tyto legendy z občanské války jako Tuchačevský, Kork, Uborevič či Jakir Stalina navíc naprosto neuznávaly. Stalin se bál, že by se proti němu mohli spojit a díky svým bohatým zkušenostem, inteligencí a všeobecnou oblíbeností taky uspět. Proto neviděl

---

⁵⁶ VOLGOKONOV, D. A., Triumf a tragédia I. Bratislava: Spektrum 1989, s. 457

⁵⁷ MEDVEDĚV, R., Stalin a stalinismus, Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1990, s. 109

jiné východisko, než tento problém vyřešit starou dobrou metodou. Navíc se začaly z nejrůznějších směrů šířit kusé zvěsti o nekalých úmyslech armádní generality, namířené proti sovětskému vedení. Ač to byly většinou informace naprosto nepodložené, stačily k tomu, aby se Stalin rozhodl k radikálnímu řešení. Jaké mělo toto rozhodnutí důsledky v předvečer 2. Světové války, není asi těžké uhadnout.

K prvnímu zatýkání došlo na přelomu let 1936 a 1937. Citelnou ránu ovšem armáda zaznamenala v červnu 1937, kdy došlo k pozatýkání předních velitelů, mezi nimiž byly osobnosti jako Tuchačevský, Jakir, Uborevič, Feldman, Primakov, Putna a další. Nejvyšším soudem byl vytvořen zvláštní vojenský tribunál, jehož hlavními aktéry byli maršálové Dybenko, Bljucher, Bělov a Alksnis. Tentokrát měli v rukou životy svých kolegů, které nemilosrdně obětovali. Napříště budou pozice vyměněny a i oni okusí pach smrti.

Den po zatčení proběhl neveřejný proces, ve kterém byli velitelé obviněni kromě obvyklých paragrafů také z trockismu, špionáže pro fašistické Německo, ale i z plánování Tuchačevského idey obsadit Kreml a zabít celé politické ústředí. Ostřílení veteráni z občanské války ale nebyli žádné bezduché loutky, proto k tomu, aby byli zlomeni, bylo zapotřebí opravdu velmi krutého mučení. O tom, jakým způsobem byli obvinění přesvědčováni k přiznání, svědčí mimo jiné fakt, že jakákoliv písemná přiznání a jiné dokumenty, které byly vyslychaným předloženy k podpisu, byly potřísněny skvrnami od krve. Rozsudek nad obviněnými padl ještě tentýž den a byl to i poslední den jejich života.

Tento proces představoval ovšem jen začátek v boji proti nepřátelům lidu v armádě. Z nařízení Stalina došlo k vytvoření husté špionážní sítě přímo uvnitř instituce, na jejímž základě našla smrt převážná většina velitelského jádra. Mezi nimi: „3 z 5 sovětských maršálů, 13 z 15 velitelů armád, 8 z 9 admirálů flotily a admirálů 1. stupně, 50 z 57 velitelů armádních sborů a 154 ze 186 velitelů divizí.“⁵⁸ Ani odstranění velitelských špiček ještě pořád nestačilo k úplnému vykořenění sebevědomí mocné Rudé armády. O život muselo přijít přibližně dalších 35000 zkušených důstojníků a velitelů.

---

⁵⁸ BRITOVŠEK, M., Stalinův Termidor. Praha: Naše vojsko 1991, s. 250

Paradoxem je, že toto masové vybíjení armádní inteligence přišlo v tu naprosto nejnehodnější dobu, v předvečer 2. Světové války. Stalin si to musel uvědomovat, přesto bylo pro něj pravděpodobně menším zlem čelit válce, s rizikem porážky své země, než porážky vlastní na domácím poli. Tak zasáhla válka po vpádu wehrmachtu Sovětský Svaz citelněji, než by si kdo představoval. Teprve zde se projevil naprostý nedostatek důstojníků, kteří by vedli dezorientované nezkušené muže do boje proti nepříteli. To umožnilo německé armádě postupovat velkou rychlostí dovnitř ruského území a drtit obranu nebývalou silou. Navíc nedostatečná vyzbrojenost domácí armády, kdy v průměru na jednu pušku připadli dva řadoví vojáci, svědčila o fatální nepřipravenosti na válečný konflikt. Rusko ale opět ukázalo svou obrovskou výhodu, svůj velký počet a nemilosrdný přístup. Takto byli pod heslem „nás mnoho“ posíláni vojáci do předem ztracených bitev, ze kterých nesměli ustoupit ani o píd'. Udělali-li to, čekala je kulka od jejich vlastních důstojníků na cestě zpět do bezpečí. Jedině takto se podařilo po počátečním šoku zpomalit a poté plně zastavit německý postup. I tak si ale první měsíce válečného konfliktu vyžádaly neuvěřitelné ztráty na lidských životech jak z řad vojáků, tak civilistů.

11. Zmírnění teroru

Na konci roku 1938 již byla situace neúnosná. Urputný boj za hledání nepřátel lidu vedl až k tomu, že se začalo objevovat stále více hlasů, důrazně kritizujících stíhání a vraždění nevinných lidí. V letech 1936 až 1938 kdy stál ve vedení NKVD Ježov, proběhla v Sovětském Rusku největší vlna represálií a různých druhů čistek. Počty rozsudků smrti v tomto období dosáhly absolutně rekordních čísel. Zatímco v roce 1936 bylo vyneseno 1116 rozsudků smrti, v roce následujícím jich už bylo 357 680. V roce 1938 je pak možno počet poprav odhadnout na dalších 200-300 tisíc lidí. Pouze v průběhu těchto tří let bylo z politických důvodů uvězněno na pět miliónů lidí.⁵⁹ Navíc pracovní tábory a věznice praskaly ve švech, kupodivu ani souostroví Gulag nebylo nafukovací. Logickou otázkou se jeví, proč při tak masivnímu teroru nedošlo k žádnému odporu již dříve. Věc se ovšem měla tak, že obecně nedocházelo k žádným plošným zatýkáním. Lidé byli zatýkáni individuálně. NKVD rozsévala systematicky sémě strachu tak, že se lidé denně modlili, aby se jich zatýkání

---

⁵⁹ MEDVEĐEV, Roj. *Stalin a stalinismus*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1990, str. 145

netýkalo, a když před jejich domem obvykle v brzkých ranních hodinách zastavilo černé auto s Ježovými pochopy, bylo již na to, cokoliv podniknout, příliš pozdě. Byli ztraceni.

Jak jsem již podotkla, na konci roku 1938 si i Stalin uvědomil, že NKVD již není schopna zvládnout neustále narůstající množství obvinění a represí, a že další pokračování honu na čarodějnice by mohlo mít na jeho režim ve svém důsledku zhoubný vliv. Proto byla vytvořena zvláštní komise, zaměřená na prověrku činnosti NKVD. Do jejího čela byl dosazen Stalinův krajan Lavrentij Berija. Původně pracoval jako Ježovův náměstek, poté se vypracoval až do pozice jeho zástupce. Když Stalin v prosinci 1938, bez vědomí politbyra, přeřadil Ježova na pozici lidového komisaře lodní dopravy a jeho post hlavy NKVD přenechal Berijovi, bylo Ježovi jasné, že jsou jeho dny sečteny. Viděl to za tu dobu, kdy pracoval pro Stalina nesčetněkrát. Ba on sám připravoval zkázu mnohých. Bylo jeho prací shromažďovat materiály a důkazy o zrádcích uvnitř strany, co na tom, že byly jen vykonstruované. Každopádně pro svého vůdce odvedl velký kus práce. Odměna za věrnou službu byla přesně podle Stalinových představ. V březnu 1939 byl Ježov zatčen a obviněn ze špionáže a z přípravy spiknutí na půdě lidového komisariátu. Byl z něj učiněn největší a snad i výhradní viník teroru, který za jeho působení panoval. Měl pykat za chyby, kterých se spolu s NKVD dopustil, když vinou přílišné horlivosti zmařil životy neuvěřitelného množství potencionálních nepřátel lidu. Ten jeho skončil na popravišti v únoru roku 1940 stejně, jako životy jeho obětí.

Hrůzovláda, která se odehrávala zejména mezi lety 1936 a 1938 se před veřejností utajit nedala. A tak se Stalin postaral o to, aby ani na vteřinu nikdo z venčí nepochyboval o tom, že on je osobou, která chce pro svůj lid jen to nejlepší a že všechna zvěrstva, páchaná v jeho jménu, byla dílem jiných, kteří sledováním svých osobních cílů zrazovali ideu socialismu. Nikdy veřejně nevyjadřoval potřebu zesílení represí a jeho přímé rozkazy ohledně bezodkladného zavraždění tisíců nevinných lidí znala jen omezená hrstka lidí. A ti si svá tajemství vzali s sebou, většinou trochu předčasně, do hrobu. Ve finále se tak vždycky našel obětní beránek, jako například Ježov, který byl donucen převzít odpovědnost a následně byl i exemplárně potrestán za vše špatné, co se ruskému lidu událo.

Nový muž ve vedení NKVD Berija, byl člověk, kterého Stalin dlouho hledal. Byl nevzdělaný, hrubý neotesanec, který se ale vyznačoval taktéž prohnaností a rafinovaností. Zsvěcení by řekli, že tyto vlastnosti připomínaly ty Stalinovy. Berija se proslavil už při svém

působení na Kavkaze, jako surovce a člověka, který se nezastaví před ničím. Jeho jmenování do čela lidového komisariátu vnitra bylo typickým příkladem Stalinovy záliby obklopotvat se lidmi s přinejmenším rozporuplnou minulostí, u nichž mohl počítat s naprostou oddaností a splněním jakýchkoliv rozkazů bez zbytečných otázek.

Je jisté, že po Berijově nástupu do funkce došlo k částečnému opadnutí zatýkání a poprav. Dokonce bylo určité množství, asi 327 000 uvězněných, propuštěno a rehabilitováno pod podmínkou, že se nikdy nikdo nedozví o tom, jaké podmínky panují za zdmi Gulagů. To ovšem neznamená, že by přes noc NKVD zastavila svou činnost a už jí nebylo potřeba. Procesy, i když v menší míře, pokračovaly dál. Rozdíl byl v tom, že již neprobíhaly veřejně, ale za co největšího utajení. Zatímco za Ježovovy éry byly procesy považovány za mimořádná opatření, která ale svou častostí zase tak mimořádná nebyla, Berija používal represí jako permanentní prostředek moci. Mimo jiné mu to umožnila také směrnice, vydaná 20. ledna 1939, která ospravedlňovala mučení, jako vyšetřovací praktiku: *„Použití metod fyzického nátlaku v praxi NKVD je ústředním výborem VKS(b) od roku 1937 povoleno. Je známo, že všechny buržoazní zpravodajské služby uplatňují vůči představitelům socialistického proletariátu metody fyzického nátlaku a přitom je uplatňují v nejodpornější formě. Vzniká otázka, proč by měly být socialistické orgány státní bezpečnosti humánnější vůči vzteklým agentům buržoazie a prokletým nepřátelům dělnické třídy a kolchozníků? VKS(b) (čili Stalin – pozn. aut.) se domnívá, že metody fyzického nátlaku se mají jako výjimka uplatňovat vůči známým a zarytým nepřátelům lidu a v tomto případě chápat jako přípustné a správné.“*⁶⁰ Je nasnadě, že se ve skutečnosti tato výjimka stala běžným pravidlem.

XVIII. sjezd strany konaný v březnu roku 1939, znamenal pro Stalina definitivní utvrzení moci. Stal se naprosto nedotknutelným, opěvovaným, zbožňovaným vůdcem. Obklopil se lidmi, kteří ho bezmezně poslouchali a podřizovali se jeho autoritě. Nikdo se neodvážil milovanému, ale zároveň hrozivému voždovi odporovat. Ti, co to udělali, již dávno zplakali nad výdělkem. Však také z těch, kdo zasedli na sjezdu v roce 1934, tedy z celkového počtu 1966 bylo podle některých zdrojů 1108 delegátů eliminováno. Ze zbylých šťastlivců bylo umožněno účastnit se osmnáctého sjezdu pouze 95 z nich. Stalin držel otěže strany pevně ve svých rukou. 90% postů ve straně, ať již v politbyru či pozice okresních a krajských tajemníků, doznalo personálních změn. Původní osobnosti byly semlety režimem

---

⁶⁰ MEDVEDĚV, Roj. *Stalin a stalinismus*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1990, str. 238

v rozsáhlých čistkách a jejich místa byla přenechána kádrům novým, pečlivě prověřeným a Stalinovi zcela oddaným. Na sjezdu bylo také voleno nové osazenstvo do výkonných orgánů strany. Z politbyra, orgbyra či sekretariátu se napříště staly pouhé poradní orgány generálního tajemníka. Je nutno podotknout, že na dlouhou dobu byl sjezd v roce 1939 také posledním. Nebylo jich třeba. Stalin byl suverénním pánem situace a neměl zájem na tom, aby kdokoliv vyjadřoval svůj vlastní názor nebo upozorňoval na nedostatky. Tak se další sjezd sešel až roku 1952. V podstatě zapadal do Stalinova plánu prověřit oddanost svých „poddaných“, když na zasedání pléna přednesl návrh na uvolnění jeho osoby z funkce generálního tajemníka. Jako důvod uvedl svůj pokročilý věk a vyčerpání. Návrh byl jednohlasně zamítnut, maršál Timošenko se k věci vyjádřil: „*Soudruhu Staline, lid by to nepochopil. My všichni vás volíme za svého vůdce – generálního tajemníka!*“⁶¹ Stalin byl s výsledkem spokojen. Zároveň již měl ale v hlavě plán, jak zasadit straně další nemilosrdnou ránu. Přednesl referát, jehož obsahem bylo podobně, jak to kdysi udělal Lenin, kritika jeho nejbližších stranických spolupracovníků, nejschopnějších mužů strany a zároveň tedy jeho nejvhodnějších potenciálních nástupců. Pro tyto ale měl již v záloze jiný plán. Připravoval další ze svých stranických čistek, která měla zlomit vaz mužům, jako Malenkov, Molotov, Mikojan, Vorošilov Kaganovič ba dokonce i Berija, tedy mužům, kteří byli Stalinovou neocenitelnou pomocí a podporou v boji o moc. Řízením osudu, nebo možná podle nikdy nepotvrzených podezření za přispění v jisté době jednoho ze Stalinových nejvěrnějších mužů Lavrentije Beriji, k poslednímu Stalinovu velkému krvavému kroku nikdy nedošlo. 5. března roku 1953 Stalin zemřel.

12. Pochybný Stalinův triumf ve druhé světové válce

Již někdy blízko po mnichovské konferenci v září 1938 si Stalin definitivně vybral, ke které mocenské frakci bude v budoucnu směřovat jeho zájem. Ač vedl diplomatická jednání s francouzskou a britskou vládou ohledně politiky kolektivní bezpečnosti, zároveň pověřil lidového komisaře zahraničí Molotova, aby dal nacistům najevo ruské sympatie a ihned započal jednat o zlepšení vzájemných vztahů. Hitler souhlasil s dalšími jednáními pod podmínkou velkých hospodářských subvencí ze strany Sovětského Svazu. Tak byl v noci z 23. na 24. srpna 1939 podepsán v Moskvě, k velkému překvapení západních velmocí, kterým jen den před tím Stalin vypověděl ochotu k dalším diplomatickým jednáním, notoricky známý pakt Molotov-Ribbentrop, dokument o neútočení na dobu příštích deset let. Pakt obsahoval tajnou doložku, kterou Sovětský Svaz tajil ještě za padesát let, v jejichž

---

⁶¹ MONTEFIORE, S.S. Stalin: Na dvoře rudého cara. Přeložil Pavel Vereš. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA a Jiří Ševčík, 2004, s. 589.

ustanoveních byla východní Evropa pomyslně rozdělena na sféry vlivu dvou největších krutovládců. Zároveň dohoda počítala se zánikem čtyř samostatných evropských států- Polskem, Litvou, Lotyšskem a Estonskem. V souladu s uzavřeným dokumentem začaly obě velmoci podnikat potřebné kroky.

Ač se v drtivém počtu historických prací dozvíme, že Rusko stálo až do vpádu Německa na své území v červnu 1941 mimo veškerá válečná dění, je patrné, že tyto informace vypustila na světlo ruská propaganda, jejímž cílem bylo zamaskovat potupný fakt, že již od prvních německých výstřelů na Polsko 1. září roku 1939 až do operace Barbarossa, Stalin Hitlera plně podporoval a zasloužil se i o jeho četné úspěchy ve vedení války. Zatímco vyděšené Polsko odolávalo náporu německých kohort, Stalin využil situace a tvrdě na něj zaútočil z východu, obsadil celou východní část země a připojil ji pod sovětskou správu. Podle domácího vzoru pak započaly násilné deportace a krutý teror, páchaný na polské inteligenci a komukoliv, kdo by mohl zasít sémě rebelie. Polsko ale nebylo jediným Stalinovým úspěchem. Do konce roku 1939 přiměl všechny tři pobaltské republiky k podrobení se dohodám o vzájemné pomoci. Šel ale ještě dále, když po obvinění z nedodržení smluvních podmínek došlo k vytvoření prosovětských vlád, které oficiálně pozvaly na svou ochranu sovětská vojska. Anexe těchto území byla zanedlouho dokonána. Stejný osud potkal i Rumunsko či Moldavsko, u Finska ovšem Stalin podcenil severskou výdrž. 30. listopadu 1939 propukla Zimní válka, ve které i přes značnou převahu Rudé armády, neustoupili Finové ani o píď. Jejich houževnatá obrana proti mnohonásobné přesile způsobila zejména u vojenských odborníků přesvědčení o nedostatečné připravenosti a zaostalosti Rudé armády. Stalinovi se na tomto poli podařilo uspět až při druhé ofenzivě, do které musel soustředit značnou vojenskou sílu. Dále již scénář pokračoval poměrně standardně. Ve Finsku byla ustavena nová komunistická vláda v čele s O. Kuusinem, která opět poslala žádost o pomoc svým bratrům v Moskvě. Tento akt, ač formálně legální, nemohl zakrýt násilný vpád do Finska. Na vějičku neskočila ani Společnost národů a tak 14. prosince 1939 vyloučila SSSR ze svého středu. To ovšem pro Stalina představovalo jen malý mráček na jinak blankytné obloze vítězství. Podařilo se mu získat pro Rusko rozsáhlé území, vrátit jej zpět do střední Evropy a přivést s sebou na 23 miliónů nových obyvatel. Stalin ale zanedlouho zjistil, že úspěch ať již na jakékoliv frontě s sebou přináší i obtíže. Bylo pro něj jen přirozené, že pokud si nebral servítky s vlastním obyvatelstvem, lidé žijící na nově připojených územích stihne přinejmenším stejně krutý osud. Zanedlouho proto začala hromadná zatýkání inteligence a odborníků v různých sférách života, jejich vysídlování a odvážení do Gulagů. Šlo ovšem vesměs o lidi, kteří na takovýto útlak nebyli zvyklí a nehodlali se jen tak vzdát bez boje. Mezi těmi, které se nepodařilo Stalinovým pochopům pochyťat se rozhořela partyzánská válka a ti, kteří museli nedobrovolně trávit svůj život

v pracovních táborech, byli aktivními buřiči, organizátory vzpour a útěků. Najednou se začal léty prověřený systém souostroví Gulag sypat jak domeček z karet.

Myslím, že je nutno podotknout, že všechny Stalinovy vojenské kroky byly vykonány pod Hitlerovým dohledem a za jeho nepřímé podpory. Hitler ovšem nebyl žádný lidumil a o Stalinovi žádné velké mínění neměl. Doposud ovšem bylo jejich tajné spojení pro Německo výhodné. Na základě dříve uzavřených hospodářských dohod čerpal ze Sovětského Svazu jak peněžní, tak i materiální prostředky pro vedení války v Evropě. Mezi oběma zeměmi začal buně vzkvétat obchod. Jen pro informaci bych chtěla uvést, že v roce 1940 se vývoz ze Sovětského Svazu do Německa zvýšil z 62 miliónů rublů na miliónů 737, tedy skoro dvanáctkrát.⁶² I přes to, že si tedy Hitler ze Stalinovy naivity udělal výnosný business, obchodní partner Stalinova kalibru, nespolehlivý a prchlivý, jehož ideologie byla podle Hitler té jeho na hony vzdálená, ho brzy omrzela a již od července roku 1940 připravoval plán na obsazení SSSR. Plán Barbarossa byl zpuštěn 22. Června roku 1941 a byl pro Stalina naprostým šokem. Tento fakt je ovšem přinejmenším překvapivý vzhledem k tomu, že měl k dispozici poměrně spolehlivé a přesné informace o tom, co se chystá jednak od vojenské špionážní rozvědky a pak také od tajné policie. Právě její představený, Berija, který den před přepadením podával Stalinovi souhrnnou zprávu svých agentů, kteří byli o pohromě přesvědčeni, požádal vůdce o dovolení své podřízené odklidit do koncentračních táborů za to, že se pokoušejí poštvat Rusko proti jejich spojenci. Svědčí to o naprostém nepochopení situace a o podcenění Hitlerovy hamižnosti.

Stejně, jak zastihl vpád do Ruska nepřipraveného Stalina, byla nepřipravená i jeho země. Proto v prvních týdnech a měsících války byly ztráty na straně SSSR katastrofální. Fašistická armáda decimovala ruské území s ohromující silou a postupovala s překvapivou rychlostí. Jen za první tři dny se zakousla 300 až 600 kilometrů do sovětského vnitrozemí. První den války znamenal ztrátu 700 letadel na zemi a 500 ve vzdušných soubojích. V listopadu již bylo v německém zajetí na 3,9 miliónů ruských vojáků. Fatální neúspěchy ruské armády se ovšem nedají vysvětlit pouhou neočekávaní ataku. Důvodů je samozřejmě více. Tím nejzřetelnějším jsou bezpochyby rozsáhlé armádní čistky, páchané bezprostředně před válkou, jejímiž důsledky byla naprostá absence vyškolených odborníků, kteří by byli schopni velet mase nezkušených vojáků. Do role vrchního vojenského velitele se navíc pasoval sám Stalin, jehož praktické zkušenosti s vedením války byly prakticky nulové. Jeho rozhodnutí proto byla často nelogická, protikladná a většinou také chybná. I přes naléhání těch několika odborníků, kteří mu ještě zbyli, byl přesvědčen o své neomylnosti a jejich radu přijal jen

---

⁶² VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953)*. Praha: Triton, 2003, str. 97

výjimečně. Další závažný důvod neúspěchu můžeme spatřovat v tom, že po všech těch dlouhých letech útlaku a nespravedlnosti, narazily oddíly wehrmachtu na velmi slabý odpor. Ruský lid místo toho, aby je hnal vidlemi, vítal je jako osvoboditele od nenáviděného režimu, který mu způsobil tolika příkoří. Dokonce i ruští vojáci, ba dokonce celé oddíly při střetech odhazovali zbraně a dobrovolně se nechávali zajmout. Všechny tyto aspekty znamenaly, že situace v první fázi války se pro ruskou stranu nevyvíjela vůbec dobře. Stalin začal pomalu propadat beznaději. V srpnu 1941 vydal rozkaz, ve kterém všechny zajmutí vojáky označil za dezertéry a nechal přísně prošetřovat jejich rodiny. Zhruba rok poté vydal další nesmyslný rozkaz, s příhodným označením Ani krok vzad!, který předurčoval všechny velitele, kteří se bez posvěcení z hora museli stáhnout ze svých stanovišť, aby byli zařazeni do takzvaných trestních oddílů, jejichž úkoly představovaly téměř jistou smrt. Vrcholem Stalinovy zoufalosti byla snaha se s Hitlerem dohodnout na separátním míru, Hitler si v té době ale už byl jist svou naprostou převahou na východní frontě a neviděl důvod, proč by se jistého vítězství měl dobrovolně vzdát. Chyba lávky. Zanedlouho se misky vah na všech frontách začaly naklánět v neprospěch zemí osy. Východní fronta nebyla výjimkou. Zde se symbolem změny situace stala vítězná bitva u Stalingradu. Je ovšem nutné podotknout, že obrat byl v převážné míře způsoben masivní materiální i vojenskou pomocí USA a Británie. Většinou takzvanou jižní cestou přes Írán do Ruska proudily nepřetržité dodávky. V pozdním jaře roku 1942 bylo spojení ztvrzeno britsko-sovětskou a posléze i americko-sovětskou smlouvou.

Je notoricky známým faktem, že druhá světová válka skončila bezpodmínečnou kapitulací Německa a jeho spojenců. V Rusku v době nezdaru byla zodpovědnost připisována generálům, velícím důstojníkům, řadovým vojákům a vlastně všem, jen ne Stalinovi. Na Postupimské konferenci ovšem slavil svůj triumf. Najednou to byl on, kdo vedl Rudou armádu vstříc vítězství a osvobodil svůj lid od uzurpátorů. Stal se živým bohem. Ano, je pravdou, že řízením osudu stál Sovětský Svaz na straně vítězů, jestli ovšem bylo na místě slavit triumf, je nabíledni. Který vůdce by se nechal postavit na piedestal za to, že ztráty jeho vlastních lidí, přestože vítězů, byly mnohanásobně větší, než poraženého Německa? Stalin sám se odvážil přiznat sedm miliónů válečných obětí, Chruščov o několik let později kalkuloval s již reálnějším číslem dvaceti miliónů. I když je zhola nemožné dozvědět se dnes pravdu, současní odborníci uvádějí ještě hrozivější čísla-okolo třiceti miliónů mrtvých. Toto byl Stalinův triumf. Vládl zemi mrzáků, vdov a sirotků. Triumf dlážděný krví jeho národa.

13. Poslední Stalinovy hříchy

Konec druhé světové války znamenal pro ruský lid na kratičkou dobu oddech. Země ale byla rozdrásaná válkou, domy, města i vesnice byly zničené, pole rozryté koly tanků a bomb. Navíc je kvůli ohromnému úbytku produktivního obyvatelstva neměl kdo uvést do původního stavu a obdělávat. Jistou pomocí představovala demobilizace zhruba jedenácti milionové armády, ze které bylo v krátkém časovém období propuštěno domů asi osm a půl milionu vojáků. Druhou, pro mnohé již méně šťastnou zprávou byla takzvaná repatriace, proces, jehož podstatou bylo na základě dohody se spojenci nucené navrácení všech občanů SSSR z různých míst Evropy zpět do matičky Rusi. Problém byl v tom, že bylo veliké množství takých, po pravdě okolo pěti milionů, kteří pranic nestáli o to, vrátit se zpět do pekla, ze kterého se jim podařilo uprchnout. Podobně na tom byli i sovětští vojáci, kteří za války padli do zajetí a nyní byli osvobozeni z německých lágrů. Pravda je ta, že řada z nich dala dobrovolně přednost německému nepohodlí před tím ruským. Na všechny tyto navrátilce čekaly jako uvítání do vlasti opětovné represe a pracovní tábory.

Jak jsem již naznačila, vítězové války, sovětští občané, byli uvrženi do hrozivých životních podmínek. Zima a hlad způsobily bouřlivé nepokoje, na které ale Stalin reagoval jediným způsobem, kterým uměl. V zemi byly opět na denním pořádku brutální čistky a Gulagy se plnily závratnou rychlostí. Stalin bezprostředně po válce obvinil některé národy z masové kolaborace s nacisty a jako trest nechal celkem dva a půl milionu lidí odsunout na Sibiř či do Střední Asie. Takovýto osud potkal například národ Čečenců, krymských Tatarů, Kabardinců nebo Balkarů.

V prosinci roku 1949 oslavil Stalin své údajné sedmdesáté narozeniny. Jeho kult čišel z očí i slov všech, kteří o Stalinovi mluvili, stal se bohem, éterickou bytostí i prostým člověkem, jehož sláva dalece přesáhla hranice Sovětského Svazu. Lion Feuchtwanger ve své knize o cestách po Rusku napsal: *„Uctívání a nesmírný kult, kterým obyvatelstvo obklopuje Stalina, to je první, co padne do očí cizinci, cestujícímu po Sovětském svazu. Stalinovy gigantické busty a portréty vidno na všech rozích a křižovatkách. Projevy, které člověk poslouchá, a to nejen politické, ale dokonce i referáty na jakémkoliv vědecké a umělecké téma, jsou prodchnuté oslavou Stalina, přičemž toto zbožnění často nabývá až nevkusné formy.“*⁶³ Ve stáří byl Stalin snad ještě více paranoidní než dřív. Viděl spiknutí a intriky za každým rohem, neprůstřelnou vestu téměř nesundal. Nechal se vozit v automobilu ze sedmimilimetrovým pancířem a neprůstřelným sklem. Když jedl, muselo jít o speciální

---

⁶³ VOLKOGONOV, D. A., Triumf a tragédia I. Bratislava: Spektrum 1989, s. 377

jídlo, pocházející z farmy NKVD a než cokoliv pozřel, museli jeho osobní strážci potraviny ochutnat, zda nejsou otrávené. Většinou se ale tak moc bál vycházet ven, že nechal mezi svým úřadem a ostatními vládními budovami prorazit tunely. Jeho cílem bylo vrátit společnost do předválečných dob. Protože nebyl sto vymyslet cokoliv jiného, opět začal prosazovat metody násilí a boje proti svobodě a rozumu. Zahájil tažení proti intelektuálům, umělcům a básníkům. Spolu se svými nohsledy rozhodovali co, kde, kdy a jak se bude vydávat, jaké divadelní hry se budou hrát a co přesně může být obsahem různých děl. Stalin se stylizoval do role mecenáše, bez mrknutí oka zakazoval, povoloval, zavíral nebo nechal žít.

Zhoubný vliv mělo, když se hon na inteligenci spojil s antisemitismem. Sovětský vůdce rozpoutal vlnu pogromů. V roce 1948 bylo zatčeno kolem 430 židovských intelektuálů, týž rok byl poznamenán násilnou smrtí herce Solomona Michoelse, předsedy Antifašistického židovského výboru. Je znám i případ, kdy tajná policie zatkla skupinu židovských inženýrů, vyvezla je za město a pustila na ně rozzuřené psy. V polovině roku 1952 dokonce vymyslel ďábelský plán. Na zasedání prezidia ústředního výboru přednesl podezření, že Židům hrozí velké nebezpečí. Jedním dechem však dodal, že vedení státu musí být připraveno je bránit. Pro jejich vlastní dobro navrhl, aby byli přesídleni do bezpečí na Dálný východ. Jeho autoritu samozřejmě nikdo nepopřel a návrh byl nadšeně přijat. Při tom vznikl dokument, který prokazoval, že to byli sami Židé, kteří požádali vládu o pomoc.

Jednou z nejznámějších příhod této doby je takzvaný leningradský případ, na jehož konci svůj boj o život prohráli například dva do té doby vysocí leningradští předáci A. Kuzněcev a N. Vozněsenskiij, který byl považován mimo jiné za velkého ekonoma. Existuje podezření, že právě jeho novátorské ekonomické myšlenky, které prohlásil Stalin za své a použil je pro svou práci Ekonomické problémy socialismu, byly důvodem, proč musel zemřít. Snad posledním Stalinovým záchvěvem podezřívavosti bylo spiknutí lékařů. V lednu 1953 bylo oznámeno, že devět kremelských lékařů, nevyjímaje Stalinova osobního, připravovalo vraždy nejvyšších státních představitelů včetně toho nejvyššího. Nešťastníci v bílých pláštích, převážně židovského původu byli odvezeni do Ljublanky, kde se připravovali na jistou smrt. Naštěstí pro ně přípravu procesu přerušila Stalinova smrt.

Po té, co v Kremlu 28. února 1953 proběhl soukromý večírek se Stalinovými nejbližšími spolupracovníky, který se protáhl až do ranních hodin, dostal někdy mezi touto dobou a třetí hodinou ráno 2. března Stalin silný záchvat mrtvice. Stráž se bála nerudného vůdce po celou dobu zkontrolovat, a tak zůstal celých čtyřadvacet hodin bez pomoci. Až po tak dlouhé době Berija, Malenkov a další přivedli k vůdci lékaře. Bylo již však pozdě podniknout něco k záchraně ochrnutého těla. 5. března 1953, po několika dnech utrpení, ve svých 75 letech

zemřel. Jeho dcera Světlana o smrti svého otce mimo jiné řekla: „*Smrtná agónie byla hrozná. Bůh zaručuje lehkou smrt pouze spravedlivým. Jak jsme byli svědky, doslova se udávil.*“⁶⁴ U jeho postele ve chvílích posledních byli kromě ní jeho nejbližší spolupracovníci, kterým paradoxně Stalinův konec zachránil život. Berija si tento fakt zřejmě plně uvědomoval, když patolízalsky projevoval umírajícímu předstíranou úctu. Ve svých vzpomínkách Chruščov píše: „*Jakmile Stalin projevil známky vědomí, Berija klekl na kolena, vzal Stalinovu ruku a začal ji líbat. Když znovu vědomí ztratil a zavřel oči, Berija vstal a uplivil si...s tryskající nenávistí.*“⁶⁵

Následující den po Stalinově smrti oznámil Moskevský rozhlas národům Sovětského svazu tragickou zprávu: „*Srdce Josifa Vissarionoviče Stalina, Leninova spolubojovníka a generálního pokračovatele jeho díla, navždy dotlouklo.*“⁶⁶ Jeho tělo bylo na tři dny vystaveno ve Sloupové síni Domu odborů, kde se v šestistupu řadily obrovské davy lidí, kteří se přišli naposledy poklonit svému vůdci. Poté byla rakev převezena do Leninova mauzolea na Rudé náměstí. Celý Sovětský Svaz ustrnul v deseti minutách ticha na uctění památky muže, který po více než dvacet let držel v rukou moc nad lidskými životy. Budoucnost bez něj si nedovedli představit. Srdce se jim svírala obavami, když plakali pro muže, který způsobil tolik lidského utrpení, jako nikdo jiný předtím ani potom. Pak si ale začali postupně uvědomovat, že stín všudypřítomného strachu se začíná rozplývat, a že se alespoň na chvíli mohou zase volněji nadechnout. Ve své knize *Zápisky z mrtvého domu* Dostojevský napsal: *Kdo okusil moc, tu naprostou schopnost pokořit jinou lidskou bytost...nejzazším ponížením, chtě nechtě přestává ovládat své city. Tyranie je zvyk, má schopnost se rozvíjet a nakonec se z ní vyvine choroba...Lidská bytost i občan zemřou v tyranu navždy, návrat k lidskosti, kajícínosti a k obrození se pak stane téměř nemožný.*⁶⁷ Podle těchto slov Stalin zemřel na chorobu zvanou tyranie dávno před tím, než vydechl naposled.

14. Právní nástroje kultu osobnosti

Je nesporné a léty snad tisíckrát prokázané, že bolševici dokázali v Rusku rozšířit všeobecné ovzduší násilí a teroru. Téměř celý svět jejich počínání postupem času odsoudil. Otázkou ovšem zůstává, jak je možné teroru, kterým vládli, vetknout do právního řádu a tím z naprostých zřůdností udělat legální prostředek k prosazování moci. Je třeba vzít v úvahu, že Rusko nikdy za dobu své existence nezakusilo slasti a strasti demokracie. A lid po tom

⁶⁴ ALLILUYEVA, S. *Twenty Letters to a Friend*. Londýn: 1967, str. 18

⁶⁵ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str. 940

⁶⁶ BLUNDELL, Nigel. *Hitler, Stalin – Život v obrazech*. Praha: Columbus s.r.o., 2006, str. 188

⁶⁷ BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995, str. 946

nesmírně toužil. Proto byl ochoten uvěřit každé revoluční myšlence, která představovala alespoň vzdálenou vidinu zlepšení životních podmínek. Bolševická verze změn ovšem s demokracií neměla nic společného. Místo klasického modelu, kdy stát slouží potřebám občanů a chrání jejich zájmy, podřizuje se jejich vůli i přirozenoprávním principům, byl ten ruský založen na zásadách přesně opačných. Vše se podřizovalo vůli a potřebám jedné skupiny, či dokonce jednoho člověka. K prosazení jejich zájmů bylo násilí logickým prostředkem a tak není divu, že i právo se v jejich rukou stalo pouhou berličkou k umlčení všech nesouhlasných hlasů. V následujících kapitolách se pokusím shrnout nejtrestuhodnější případy deformace právního systému.

14.1. Ústavní základy

Za první náznaky sovětského ústavního práva je možné považovat již Říjnové dekrety, prvním pokusem o ústavu se stalo programové prohlášení II. Všeruského sjezdu sovětů, známé pod názvem Dělníkům, vojákům a rolníkům! Dalším, také spíše pokusem byla Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, jejíž ambicí bylo definovat škálu základních práv a svobod a podpořit zárodky demokracie. Od této chvíle se Stalinovo Rusko, ne rozhodně právem, pyšnilo hned třemi skutečnými ústavami.

V. sjezd sovětů přijal v červenci roku 1918 první z nich. Předepisovala oficiální nastolení diktatury proletariátu a silnou centralizaci vlády lidu. Vše se ale, včetně lidských a občanských práv, podřizovalo zájmům revoluce. Na první pohled budila zdání snahy o demokratizaci, ve skutečnosti ovšem místo lidu svírala moc v pařátech komunistická strana, o které v ústavě zatím nebyla byt' jen jediná zmínka. V roce 1924 byla nahrazena druhou ústavou, která se od té předchozí lišila v některých podstatných věcech. Do Leninovy smrti došlo k sjednocení ruského státu a vznik tak Svaz sovětských socialistických republik, federace socialistických států, která podle ústavy požívaly rozsáhlá národnostní práva včetně práva na znovuoživení. Jak to bylo ovšem ve skutečnosti, není třeba rozvádět. Ani zde nebylo ještě možno najít ustanovení o komunistické straně.

Velký význam pro Stalinův režim a jistou naději pro zdecimovaný lid měla ústava, přijatá v prosinci roku 1936. Stalin ji rád pyšně nazýval nejdemokratičtější ústavou světa a je pravda, že tak na první pohled také vypadala. Byla v ní potvrzena vedoucí úloha strany, moc vložena do rukou dvoukomorového sovětu, přičemž předseda Nejvyššího sovětu zároveň plnil funkci hlavy státu. (V tomto případě to byl Kalinin). Všem občanům bylo sice zaručeno volební právo, ale kandidáti na vítězství již byli předem dáni. Zasedání sněmovny pak bylo pouhý formální akt, jakákoliv kritika vládnoucích kruhů byla totiž osobní sebevraždou.

Nová ústava obsahovala velmi rozsáhlý katalog občanských práv a svobod. Mezi nimi například sociální práva - právo na práci či na odpočinek, kulturní právo na vzdělání, elementární práva jako rovnost občanů bez diskriminace, svoboda náboženského vyznání, nedotknutelnost osoby, jejího obydlí a listovního tajemství, či politická práva - svobodu tisku, slova, volnost shromažďování, a demonstrací a v neposlední řadě všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo. Po té, co jsem v předchozích kapitolách popsala alespoň v základních rysech stalinský teror, je podle mne naprosto zřejmé, že ústava byla pouhou propagandistickou snůškou lží, která neměla s realitou naprosto nic společného. Zatímco byla podstrkována pod nos západu jako demonstrace demokratického základu silného státu, zákonná či podzákonná úprava měla zcela jiný obsah a význam. Snad nejvíce je to rozpoznatelné v trestním právu, které ve Stalinových rukou tvořilo prostředek právě k potlačení všech práv a svobod jednotlivce, ale i celých národů.

Jednoduše se dá říci, že fenoménem sovětského trestního zákoníku bylo to, že ukládal nejvyšší tresty za lidské chování, jež by v demokratickém světě byly naprosto přijatelné a žádoucí. V Rusku bylo ovšem považováno mnohdy za těžký zločin. To ovšem ale také neznamenovalo, že jedinec mohl být postižen pouze za jednání, definované zákoníkem. Za prvé k usvědčení stačil pouhý úmysl bez náznaku jednání a za druhé byla za obecný nástroj trestního práva považována analogie v neprospěch obviněného. Tak se stávalo, že soudy libovolně horkou jehlou přímo na tělo ušily nešťastníkovi jeho vlastní skutkovou podstatu bez toho, že by pro to existoval nějaký právní základ. Šlo o neodpustitelné porušování základních lidských práv, zejména tradiční přirozenoprávní zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*.

Ústava z roku 1936 poměrně podrobně řešila otázku vlastnického práva. Víme, že Dekretem o půdě bylo již v roce 1917 zrušeno soukromé vlastnictví půdy, o rok později došlo ke zrušení dědického práva jak ze zákona, tak i z církevní závěti tak, že se po smrti zůstavitele majetek automaticky stával vlastnictvím státu. Nová ústava zakotvila institut takzvaného socialistického vlastnictví, které bylo možno dělit na vlastnictví státní a družstevní. Definovat bylo možno také jistou formu osobního vlastnictví, které mělo parametry individuální a kolektivní. Do osobního vlastnictví bylo možno počítat věci osobní spotřeby, včetně rodinného domku nebo výdělků. Kolektivně se pak vlastnil majetek uvnitř kolchozních usedlostí. I když se formálně vlastnictví podřizovalo určitým pravidlům, v první řadě bylo ovládáno státní mocí a proto kdykoliv se byrokratický aparát, respektive Stalin rozhodl, svévolně vlastnické vztahy zrušil, majetek zabavil a jeho majitele nechal zlikvidovat.

O tom, jaký režim ústava zaštiťovala, svědčí mimo jiné již samotný osud jejích tvůrců. Sestavením zbrusu nového dokumentu byla pověřena třicetijedna členná komise ÚVV pod

vedením Stalina. V následujících letech bylo osmnáct z těchto vysoce postavených představitelů státu postupně pozatýkáno, vyšetřováno a nakonec popraveno. Mezi nimi můžeme jmenovat například již zmíněného Bucharina, Ajtakova, Ikramova, Musabekova či Jenukidzeho.⁶⁸ Dokument, který pro Stalina tito muži vytvořili, se stal mocným nástrojem k represím a teroru. Jen s malými změnami byl v platnosti až do roku 1977.

14.2. Stíhání nepřátel lidu

Jedním ze snad nejhroživějších pojmů celé éry Stalinovy vlády byl pojem nepřítel lidu, pojem, který pokud byl spojen s určitou osobou, bylo to stejné, jako kdyby byl nad ní vynesena ortel smrti. Bolševici s ním operovali již od Velké říjnové socialistické revoluce, masového využití ovšem tento institut doznal až za dob největšího teroru ve třicátých letech. V článku 131 Stalinské ústavy bylo stanoveno, že: „*Osoby, které vztáhnou ruku na společenské, socialistické vlastnictví, jsou nepřátelé lidu.*“ Kdo byl tedy vlastně ten obávaný nepřítel lidu? V podstatě kdokoliv, kdo se ukázal v očích sorty svírající moc jakkoliv nepohodlný nebo i potencionálně nebezpečný. Berija rád říkával, že: „*Nepřítelem lidu je nejen ten, kdo škodí, ale i ten, kdo pochybuje o správnosti linie strany. A takových je mezi námi ještě mnoho a musíme je zlikvidovat...*“⁶⁹ V roce 1935 byla vytvořena speciální komise, podléhající ústřednímu výboru, jejímž úkolem bylo vyhledávat a odstraňovat tyto nepřipustné živly ze společnosti. Vzhledem k tomu, že obsah tohoto pojmu nebyl nijak konkrétně definován, byla NKVD dána pravomoc zastřelit v podstatě kohokoliv, pro koho se rozhodli, bez jakékoliv šance na obranu. Škála obětí byla různorodá. Od obyčejných rolníků na poli, pro jejich úrodu až po lidového komisaře, na kterého spočinul nespokojený Stalinův pohled. Když došlo k vydání příkazu číslo 00447, začala NKVD zběsile plnit předepsané kvóty. Vznikly dvě kategorie provinilců. Ti z první kategorie byli bez milosti zastřeleni, druhá sloužila jako zásobárna pracovních táborů. Rozvášnění pochopové tajné policie posílení vidinou moci nad životem a smrtí, bohatě překračovali dané kvóty mrtvých s heslem, radši přiliš mnoho než přiliš málo. Dalším krvelačným rozkazem, vydaným pod číslem 00458, byly za nepřátele lidu prohlášeny dokonce celé národy. Mezi zhruba jedním a půl miliónu zatčených byli Poláci, Korejci, Bulhaři, Makedonci, Řekové, Finové, Čičani či Lotyši. Z nich bylo sedm set tisíc popraveno. Šlo vlastně o naprosté popření individuální trestní odpovědnosti a nastolení kolektivní viny, samozřejmě pokud tedy připustíme, že příslušnost k určitému národu, skupině či vyznání vůbec nějakou vinu znamená.

⁶⁸ VLČEK, Eduard. *Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty*. Brno: MU, 1994, str. 43

⁶⁹ Volkogonov D. A., *Triumf a tragédia I*. Bratislava: Spektrum 1989, s. 437

K dokreslení situace bych chtěla dodat, že ve třicátých letech došlo k návratu fenoménu, který byl v ruském národě zakořeněný od pradávna. V době kolektivizace se stalo udavačství nejužitečnější metodou, jak odhalit chamtivé kulaky, kteří zatajili obilí pro sebe. Vždycky se našel nějaký ten soused, který věděl, že musí ukázat prstem na viníka dříve, než tuto laskavost prokáže někdo jiný jemu samotnému. Ani tehdy ovšem nebylo jisté, jestli se jeho vlastní zbraň neobrátí proti němu a nebude zastřelen společně s tím, koho udal. Po celé zemi probíhaly úderné kampaně hlásající potřebu odhalování nepřátel lidu. Vyrostla armáda hrdinů a hrdinek bdělosti, jak Stalin udavače nazýval, kteří byli schopni a ochotni nahlásit nic netušící nešťastníky třeba jen pro pár nevinných slov. Snad nejsmutnějším a zároveň nejděsivějším případem se stal příběh malého chlapce Pavlíka Morozova, který obvinil svého vlastního otce z prodávání falešných dokumentů kulakům. Je zřejmé, že jeho příklad nezůstal malými sovětskými „hrdiny“ nenásledován. Vedle těchto nahodilců ovšem v ulicích pracovala i řada profesionálů, placených NKVD, jejichž zaměstnáním bylo infiltrovat se do všech vrstev společnosti a odhalovat podvratnou činnost na všech jejích úrovních. Sám Stalin se v jednom ze svých dopisů vyjádřil: „*Nepostradatelnou vlastností každého bolševika v nynějších podmínkách musí být schopnost prohlédnout nepřátele strany bez ohledu na to, jak důkladně jsou zamaskováni.*“⁷⁰ A tak se hledali nepřátelé všude. Stalin z obyčejných, mnohdy slušných lidí soustavně podávanými dávkami strachu vytvořil paranoidní monstra, taková, jako byl on sám.

14.3. Zrůdné vyšetřovací metody

Pokud chtělo Rusko alespoň navenek působit dojmem civilizovaného moderního státu, bylo nutné, aby alespoň navenek byla dodržována také základní suma občanských práv a svobod, v demokratických státech zcela běžných. Proto bylo nutné, aby každý vězeň, obviněný z trestného činu prošel „řádným“ soudním procesem. Nejprve ale zakusil proceduru, která rozhodně v moderním světě nemá obdoby, fázi přípravného řízení, čili vyšetřování. Jejím oficiálním úkolem bylo zjistit, zda se podezřelý skutečně dopustil činu, který mu byl připisován a vyhledat o tom důkazy. V ruském podání ovšem procedura znamenala donutit dotyčného jakýmkoliv prostředky k přiznání něčeho, o čem ani nevěděl, že je možné. Objektivní pravda byla něco, čím se nikdo nezabýval a pouhá úvaha nad tím, zda bylo vůbec v lidských silách spáchat předmětný čin, byla radikálně smetena ze stolu. V drtivé většině jediným a nejsilnějším důkazem o vině bylo přiznání, ke kterému jedinému

---

⁷⁰ TUCKER, Robert. *Stalin na vrcholu moci 1928 – 1941*. Praha: BB art, 2000, str 499

směřovalo vyšetřování. Pokud se vyšetřovaný přiznal, tato fáze řízení byla de facto skončena. Presumpce nevinny byla něčím, co sovětské trestní předpisy naprosto nerespektovaly a po pravdě se zde neuplatnila ani presumpce viny, to by totiž muselo být obviněnému umožněno podat důkazy o své nevině. Takto bylo cílem vyšetřovacích metod zlomit tělo i duši člověka tak, aby se smířil se svým osudem a spolupracoval v dalších fázích procesu. Kruté bití, mučení a ponižování se stalo naprosto běžnou praxí. V prvopočátcích sovětského režimu bylo k tomu, aby vyšetřovatel mohl užít fyzického násilí, potřeba svolení nadřazených orgánů. Při tom musíme vzít v úvahu, že praktiky jako bití, mučení hladem či žízní, topení a nedovolení spánku byly v Rusku považovány za naprosto obvyklé a přípustné a povolení k nim nebylo třeba. Od roku 1938, kdy bylo násilí jako prostředek ke „zjištění pravdy“ legalizováno, se mašinerie rozjela naplno a bylo pouze na fantazii a otrlosti mučitele, jaké zručnosti si na vyšetřovaného vymyslí. A tak když nelidské mučení skončilo, bylo často možné v očích trýzněných zahlédnout pološilný pohled zvířete, lapeného v kleci.

14.4. Soudní procesy

Ve chvíli, kdy byl obviněný zlomen a donucen podepsat doznání, začalo čekání na soudní proces. Ani tady mu ovšem nebyl dopřán klid. Bylo mu sice podáváno jídlo a bití se povolovalo pouze na místech na těle, skrytých oblečením, fyzický teror ovšem vystřídal ten psychický. Opět nastalo střídání metody cukru a biče, kdy za poslušnost vězňatelé slibovali shovívavost a možná i ušetření života, ovšem za neposlušnost krutou smrt ne jen provinilcovu, ale i jeho nejbližších. Pod tímto nátlakem není prakticky možné, aby lidská duše nepodlehla, proto trýzňatelé většinou nakonec lehce dosáhli toho, že šel obviněný k soudu poslušně jako ovce na porážku. Mnohdy pak před soudem předváděli skvělé divadelní výkony, očerňovali sebe i lidi, které třeba vůbec neznali, mnohdy sami pro sebe žádali trest nejvyšší. Tak účinné byly metody vyšetřovacích orgánů.

Soudci pak tedy už měli práci poměrně lehkou. Vyslechli precizně naučenou řeč o bezpodmínečné vině od samotného obviněného a vynesli rozsudek smrti. Je myslím zjevné, že propojení moci výkonné a soudní bylo dokonalé. O soudcovské nezávislosti nemohla být řeč. Třídní boj, to bylo heslo, které ovládalo soudní procesy. Jako kontrolní všemocný orgán zde fungoval Všeruský ústřední výbor sovětů, který mohl kdykoliv do jakéhokoliv soudního řízení zasáhnout a vynést nezpochybnitelný rozsudek.

Percentuelně zaručeně nejvíce soudních procesů probíhalo s politickými vězni. Trestné činy proti straně a státu byly považovány za společensky nebezpečnější než kterákoliv jiná kategorie trestního zákona a byly také proto nejpřísněji trestány. § 58 tohoto zákona o kontrarevoluční činnosti proti státu, dával justici obrovský prostor pro zneužívání, pod jeho abstraktní dikci se totiž dala podřadit neomezená variace chování. Tato fraška popírala jakékoliv právní zásady. Zásada volného hodnocení důkazů se ani uplatnit nemohla, žádné důkazy kromě přiznání – totiž k dispozici obvykle nebyly a nebyl nikdo, koho by to zajímalo. Obhájce, který by za normálních okolností hravě vyvrátil většinu nespravedlivých obvinění, obvykle v procesu chyběl úplně, a když už mu bylo dovoleno se jednání účastnit, byla to jen pasivní dosazená loutka. Navíc pokud se už výjimečně našel příslušník ohroženého druhu odvážných advokátů, jeho iniciativa byla jen na škodu jeho klientovi. A tak byl ten, na koho se snad i úplnou náhodou zahledělo chtivé oko „spravedlnosti“, ztracen. Jeho šance na přežití byla nulová.

14.5. Trest smrti

V moderních dějinách naprosté většiny států celého světa, je trest smrti považován za zcela výjimečný, ke kterému se justice uchyluje jen ve skutečně krajních případech, při spáchání těch nejtěžších zločinů. Tak tomu bylo mezi lety 1876 a 1905 i v Rusku. V průběhu této doby bylo zaznamenáno 486 rozsudků smrti. V únoru 1917 byl Prozatímní vládou zrušen, v červenci téhož roku ovšem znovu obnoven jako trest za vojenské trestné činy. Za doby velkých říjnových dnů byla nastolena otázka, zda by jedním z prvních revolučních změn nemělo být právě definitivní zrušení trestu smrti. Lenin se tehdy této, pro něj utopické myšlence vysmál, přesto ale 28. října ke zrušení došlo. Jeho slova se ale nakonec naplnila a zanedlouho se již zase legálně popravovalo. Po různých dalších peripetiích a úpravách byl v roce 1927 trest částečně omezen, vynášen mohl být napříště pouze podle již dříve zmíněného § 58 trestního zákona, za kontrarevoluční trestné činy proti státu a armádě. Toto zúžení ale prakticky hrozbu tímto trestem nijak nezmenšovalo, jak jsem naznačila v předešlé kapitole, pod kontrarevoluční skutkové podstaty se dalo subsumovat v podstatě cokoliv. V praxi to tedy fungovalo poněkud nesmýslně tak, že několikanásobný vrah nejhrubšího zrna, který urputně hlásal stranickou ideologii byl potrestán mírnějším trestem, než například chudý rolník, který ukradl pár cihel na kolchozním majetku. Ten byl jako třídní nepřítel potrestán mnohdy trestem nejvyšším. K začátku roku 1939 záznamy udávají 1 700 000 rozsudků smrti zastřelením. Až od dubna roku 1934 bylo možno také odsouzené věšet. Je

třeba podotknout, že režim se nezastavil ani před krokem, nad kterým se tají dech hrůzou-legalizací trestu smrti u dětí od dvanácti let.

Na závěr bych chtěla dodat, že ač byl oficiálně trest smrti možný pouze na základě řádného soudního rozhodnutí, každý den se odehrávaly anonymní popravy a dokonce hromadné masakry. Rusko se tak stalo hromadným popravištěm neprobádaných rozměrů.

14.6. Mimosoudní teror

Jak jsem již naznačila, čím rychleji se začala točit kola soudní mašinerie, tím častěji se objevovaly případy, které nebylo možné uspokojivě vyřešit standardní soudní cestou. Proto bylo nutné vytvořit jinou alternativu, jak se zbavit nepohodlných individuí, ohrožujících stabilitu systému. Za tímto účelem byly zřizovány tajné rady, takzvané trojky, jejichž existenci vláda tvrdošíjně popírala. Jejich oficiální neexistence jim dávala obrovskou sílu a sebevědomí tím spíše, že jedinou autoritou, které podléhali, byl samotný Stalin. A ten se nikdy násilím, páchaným na bezbranných nezpěchoval. Úkolem trojek nebylo složité vyšetřování ani procesy, ale bohapustá likvidace beze svědků. Úměrně s tím, jak rostly jejich pravomoci, rostla i jejich odvaha. Za nedlouho už nebylo účelné zatýkat jednotlivce, ale celé skupiny například kulaků, či momentálně nevyhovujících společenských celků. Těm pak bylo ušito na míru vyfabulované obvinění, soudní proces, další logická fáze tady však chyběla, dotyčným bylo uloženo jakési administrativní opatření, které ale mnohdy znamenalo otázku života a smrti. Podstatou těchto mimosoudních zásahů bylo naprosté nerespektování jakýchkoliv lidských práv, které by jinak v soudním procesu musely být alespoň na oko dodržovány. Jen pro příklad šlo o porušení zásady, že nikdo nesmí být odebrán svému soudci, zásada veřejného projednávání, právo na obhajobu, presumpce nevinu nebo právo podávat opravné prostředky. Velmi často se stávalo, že byl verdikt vysloven v nepřítomnosti, dokonce pak i dodatečně poté, co bylo rozhodnutí vykonáno. Ti nejšťastnější vyvázli s pouhým tříletým pobytem v některém z dalekých Gulagů, bylo ovšem i mnoho takých, kteří zaplatili životem. Procedura byla přitom velmi rychlá a stručná. Komise na rozdíl od soudu nevyžadovala přiznání, proto odpadla mnohdy zdlouhavá fáze přesvědčování a následný často problematický proces. Komise se prostě rozhodla o vině a pak už nebylo cesty zpět. Kdo se jednou dostal do spárů trojky, nemohl být očištěn. Odvolání bylo nemyslitelné.

14.7. Pracovní tábory

Ten, kdo prošel některou z forem represivního programu a nezaplátil za to životem, obvykle skončil v zařízení, notoricky známém jako GULAG - Glavnoje Upravlenje LAGrov. Šlo o obrovský systém pracovních táborů, ve kterých pár let pobytu znamenalo takřka totéž, jako rozsudek smrti. Tradice odesílat nepohodlné osoby daleko na Sibiř se vyvinula již za dob carského Ruska, zatímco ale tehdy odsouzení do vyhnanství znamenalo „pouze“ vydržet odloučení od domova v primitivních podmínkách někde na severu po dobu vyměřeného trestu, Stalin tento systém zdokonalil tím, že ze zahálejších trestanců vytvořil obrovskou armádu levné pracovní síly. GULAGY se staly důležitou součástí sovětské ekonomiky a právě jich se používalo k úspěšnému šíření industrializace. Protože se tento systém osvědčil, Stalin nařídil, aby represivní orgány šířeji využívaly tohoto druhu trestu, namísto rozsudků smrti. Z popravených nic, snad kromě zabaveného majetku neplynulo, vězni mohli však zadarmo tvrdě pracovat po celé roky. A tak byli kromě rodin nepřátel lidu zatýkáni i jejich přátelé a přátelé přátel tak, aby byl uspokojen stále rostoucí hlad po pracovní síle. Pro příklad uvedu, že v roce 1930 pracovalo v Gulazích okolo 30 000 lidí, rok na to jich bylo již více než dva miliony. Podmínky v táborech byly otřesné. Dělníci žili v naprosto primitivních životních i hygienických podmínkách bez jakékoliv zdravotní péče. Pracovali v průměru deset až šestnáct hodin denně. Lidský život při tom neměl nejmenší cenu, naopak, režim v táborech byl nastaven tak, aby vydrželi jen ti nejsilnější. Lidských zásob bylo dost a v případě nouze stačilo jen poslat novou „objednávku“ do Moskvy.

Vězni byli využíváni hlavně ve stavebnictví k plnění těch nejtěžších úkolů. Vystavěli například Bělomořsko-baltský či Moskevsko-volžský průplav, přičemž u prvního ze zmíněných podlehl tvrdým podmínkám podle oficiálních záznamů 25 000 lidí. Dále se podíleli na stavbách silnic na některých těžko dostupných místech, či na těžbě zlata, uhlí, dřeva, nebo stavbě továren daleko za polárním kruhem. V zimě, mrazu, bez teplého oblečení a potřebného vybavení, trpící hlady, není velkým překvapením, že ztráty na životech byly obrovské. K tomu navíc čas od času docházelo i k umělým eliminacím, nařízeným z centra. Například rozsáhlá čistka proběhla v roce 1938, která byla zaměřena na trestance, odsouzené k pětiletému trestu. Když byl Ježov vystřídán ve vedení NKVD Berijou, bylo také nutné vykořenit všechny jeho někdejší přísluhovače a proto došlo i v Gulazích k vyvraždění těch, kteří do té doby hráli role katů, pánů nad životem a smrtí. Stalo se tedy to, co bylo pro Stalinovu dobu typické, trýznitelé okusili svou vlastní medicínu. Pro vězně to ovšem, možná kromě velkého zadostiučinění, žádné ulehčení neskýtalo, na uvolněná místa okamžitě nastoupili noví pochopové, připravení ochotně pokračovat v zaběhnutém režimu.

Ke konci Stalinova života se postupně z dříve efektivních pracovních táborů začala stávat pro Rusko ekonomická hrozba. Hrozilo, že se síť Gulagů, složená z jednotlivých táborů rozkládajících se na území o velikosti středoevropských států, přeplněných vězni, totálně zhroutí. Právě to bylo důvodem hromadných amnestií, nařízených v roce 1953. I tak se ovšem odhaduje, že Souostroví Gulag pohltilo na osm miliónů obětí. Osm miliónů případů strašlivého utrpení, beznaděje a zmaru pohřbených ve statisících bezejmenných hrobů.

15. Konečné důsledky Stalinova kultu

Kult osobnosti Stalinovy éry zanechal stopy snad na všem, na co Stalin pohlédl či na co pomyslel. Ještě dnes, i po těch letech, když si detailně prohlédneme moderní Rusko, pocítíme mrazení v zádech a zašlý punc stalinismu na každém kroku. Stalin to tak zařídil, ovládl právo, politiku, kulturu i obyčejný každodenní život.

Pokud se zaměříme na jeho opatření v oblasti práva, jedná se zejména o:

- Nedodržování ustanovení Ústavy a ostatních právních předpisů
- Formální zakotvení lidských práv v Ústavě bez jejich materiálního zabezpečení
- Vydávání zákonů poplatných době s užitím obecných tzv. gumových formulací
- Vytvoření kategorie nepřátel lidu
- Hojné užívání trestu smrti nevyjímaje děti od dvanácti let
- Zavedení principu kolektivní viny
- Omezení a následní zrušení soukromého vlastnictví
- Masová trestní represe hlavně vůči „politickým zločincům“, mnohdy za zanedbatelné přestupky
- Protiprávní postupy při vyšetřování, užití násilí, vynucená přiznání
- Mimosoudní teror
- Zinscenované soudní procesy za popření veškerých procesních práv
- Odsuny do vyhnanství, využívání vězňů jako levné pracovní síly

Mezi politické důsledky lze počítat zejména:

- Odstranění veškerých politických odpůrců
- Izolace těch, co přežili, v pracovních táborech
- Zavedení vlády jedné strany, skupiny, člověka
- Upozadění potřeb lidu za potřebami strany
- Znemožnění uplatnění volné politické soutěže a veškerých politických práv

Kromě těchto hlavních, nejmarkantnějších projevů a důsledků Stalinovy vlády bylo samozřejmě mnoho dalších, prolínajících se do různých stránek života v Sovětském Svazu. Mezi ty důležité ještě bezesporu patří procesy industrializace a kolektivizace a s tím spojená násilná eliminace kulaků jako třídy, zákazy stěhování nebo protináboženské tendence. Ať už bohatý či chudý, měšťan či venkovan, politik nebo rolník, všichni nakonec do jednoho pocítili tvrdou ruku svého vůdce.

16. Závěr

Myslím, že se nespletu, když napíši, že období Stalinovy samovlády se nesmazatelně vrylo do srdcí všech Rusů. Není mým úkolem vynášet soudy nad jeho osobou ani nad jeho činy. Tuto čest už měli jiní, převážně ti, kterých se tato historická tragédie bezprostředně týkala. Je však zřejmé, že snad nikdy od doby mongolské nadvlády netrpělo Rusko tak hrozně, jako pod Stalinovou rukou. Přesto, když se konal Stalinův pohřeb, celý národ, který byl tak strašlivým způsobem utlačován, plakal nad odchodem svého vůdce. Dokonce je tak ještě na konci dvacátého století, kdy komunismus v Rusku nadobro ztratil svůj vliv, možné v rukou převážně starších demonstrantů v ruských ulicích vidět portréty Stalina, nesené jako ikonu či pomyslný ochranný štít. Je pro mě nepochopitelné, že se ještě dnes najdou tací, kteří ve Stalinovi vidí mocného vládce, který zaostalé Rusko industrializoval, slavně zvítězil nad Hitlerem a pozvedl z prachu mocné sovětské impérium. Je možné, že právě proto, že v minulosti byla tato země více a častěji než kterákoliv jiná týraná dějinami, je v jejich obyvatelích zakořeněná víra v to, že jen násilí a teror mohou Rusko zachránit. Zřejmě je pro ně vedlejší fakt, že by pravděpodobně dnešní průmysl byl mnohem, mnohem vyspělejší, kdyby Stalin ve své paranoie nenechal jako sabotéry vyvraždit celou generaci zkušených, schopných inženýrů a technokratů. Také již možná zapomněli na fakt, že by Rusko porazilo Němce ve Druhé světové válce snáze a rychleji, nebo by úplně zabránilo jejich vpádu na své území, kdyby těsně před jejím začátkem nepopravil jako prevenci případného puče téměř celou vojenskou důstojnickou elitu. Asi je jím také lhostejné, že by jejich národ byl dnes mocnější a nosil by hlavy více vztyčené, kdyby v něm Stalin nezlikvidoval bojovný elán a nenastolil ovzduší strachu. Stalin místo toho způsobil, že se čirá hrůza šířila nejen stále rostoucí armádou zatčených a poslaných na smrt nebo do gulagů, ale zakořenila hluboko v duších těch, kteří ještě zatčeni nebyli a vyvolala podezření jednoho vůči druhému. Proto se každou noc po setmění celé Rusko zahalilo do opony ticha. Lidé zhasli svá světla a napjatě naslouchali autům, míjejícím jejich domy, krokům na schodech. Úpěnlivě se modlili, aby ono auto projelo bez zastávky, kroky se nezastavily u jejich dveří. Neboť to byly právě takovéto tmavé noci, kdy Berijovi tajní chodili na lov.

No a koho ve Stalinovi vidím já? Aby si člověk mohl udělat opravdu objektivní obrázek o tom, kdo ve skutečnosti byl Josif Vissarionovič Džugašvili a jaký odkaz světu zanechal, musel by strávit nad tímto tématem moře času a nastudovat stohy knih. Z toho, co jsem měla možnost poznat já, mi vychází prostý závěr. Byl to krutý, sebestředný tyran bez svědomí, který se z pouhé bezradnosti a neschopnosti sám přijít s revolučními nápady, ve své neukojitelné touze po moci, schovával za Leninovy myšlenky. Jeho cílem byla naprostá nadvláda nad společností, což se mu také nakonec částečně podařilo. Soustavným terorem

zbavil převážnou většinu lidí samostatného myšlení a ty ostatní, u kterých se mu to nepodařilo, jednoduše odstranil. Podle nejnovějších odhadů podlehl Stalinovu řádění okolo 43 milionů občanů Ruska.⁷¹ Myslím si, že hlavní zodpovědností vůdců je uchránit svůj vlastní lid před nebezpečím, nespravedlností a tyranií. Kdo ale chránil lid ruský, když ten, ke komu se prosebně vztahovaly ruce trpících, byl právě tím člověkem, který zapříčinil jejich zkázu?

---

⁷¹ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953)*. Praha: Triton, 2003, str. 139

17. Resumé

From time immemorial, history is connected with the great leaders, in a good or even in a bad sense. People like Alexander the Great, Genghis Khan, Caesar, William the Conqueror, Peter the Great or Napoleon are belonging to them. For some reason, we can include two men into this group, Adolf Hitler and Josif Vissarionovic Dzugasvili, Stalin. As Hitler's thousands years lasting Third Empire lived two decades at longest, USSR was in being even twenty years ago! Until the day, when USSR fell down, history of this gigantic country was defaced according to the leaders needs. Today it's already probably impossible to find out real and true historical information, to be honest, aim of my work is not to say, that my words are the truest and most presumable, I just wanted to collect all available, and in my opinion most objective sources. My graduation theses describe Stalin's first steps in the ecclesiastic seminary through his terrorist saboteur actions in Georgia and than in all Russian area, till he became God in the eyes of his people. My work describes forming of Stalin's personality and its external manifestations. As much as his power was growing, his people and country was suffering. People in the countryside in the country with the most largest granaries in the World were dying of hunger. Millions of them were arrested and sent into the working camps- Gulags, a lot of them were killed. For the real or for the assumed mistakes even his closest comrades like Trockij, Bucharin, Rykov, Kamenev, Zinovev or Kirov must pay. In a fabricated trials, under a cruel pressure, they finally pleaded guilty of crimes, which they mostly even couldn't take a part. In the World, They were represented as the enemies of the people and the country, destroyers of the socialism and all World believed that. For their trust and support of the cult of the personality, Stalin's loyal were awarded by the bullet into the nape or by the gallows. Most of the time, for the thousands of deaths, which they caused, the verdict was condoning punishment. For all this, just a kind smile could be seen from the pedestals in every bigger town. The law system was built by dilettantes, because intelligentsia was working in Gulags and there was nobody skilled in building, these people were extraordinary just in demolishing and destroying. So there is no wonder, that the law system, that was supposed to protect the people and citizens became an instrument to enforce the ambition of the country, more exactly the limited group of leading class. The effect of this, was just the fear, terror, denunciation and fatal decrease of morality among the common people. Russian society is trying to settle with this consequences till today. I sincerely hope, that there will never happen again that the millions of innocent victims pay the top price- their own life, for the glory of one man.

18. Fotografická příloha, seznam použité literatury

Portrét z doby Stalinova prvního zatčení

Jeden z posledních Stalinových portrétů

Mramorová konstrukce nad Stalinovým rodištěm v Gori

Stalin s Leninem za jejich revolucionářské éry

Podmínky v pracovních táborech byly ošřesné, pro miliony to znamenalo smrt

Nikolaj Ivanovič Bucharin

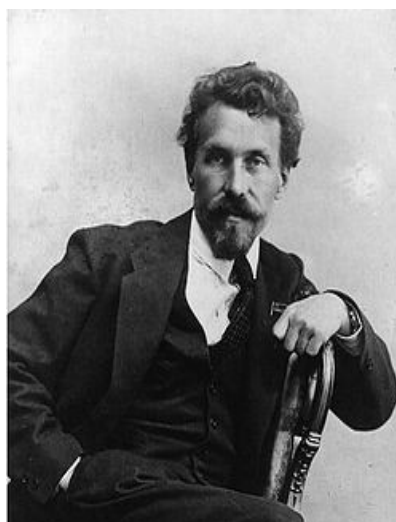
Grigorij Zinověv

Lev Borisovič Kameněv

Le v Davidovič Trockij

Alexej Rykov

Sergej Mironovič Kirov

Takto mizeli Stalinovi blížci z historie: Fotografie s Nikolajem Ježovem a stejná bez něj

Seznam použité literatury

- ALLILUYEVA, Svetlana. *Twenty Letters to a Friend*. Londýn: 1967
- BLUNDELL, Nigel. *Hitler, Stalin, život v obrazech*. Praha: Columbus s.r.o., 2006
- BRITOVŠEK, Marjan. *Stalinův Termidor*. Praha: Naše vojsko, 1991
- BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin, paralelní životopisy*. Plzeň: Mustang s.r.o., 1995
- DÖRRZAPF, Reinhold. *Lásky slavných mužů*. Praha: Ikar spol. s.r.o., 1998
- CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *O kultu osobnosti a jeho důsledcích*. Moskva: Tiskové agentury Novosti, 1990
- KRAMÁŘ, Karel. *Ruská krize*. Praha, 1921
- LEGGET, George. *The Cheka: Lenin's political police*, Oxford: 1981
- LENIN, Vladimír Iljič. *Spisy*. Praha: SNPL, 1957
- LENIN, Vladimír Iljič. *Selected works, 3 svazek*. Moskva: 1970-71
- LENIN, Vladimír Iljič. *Sebrané spisy*. Praha: Svoboda, 1990
- MEDVEDĚV, Roj. *Stalin a stalinismus*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1990
- MONTEFIORE, Simon Sebag. *Stalin: Na dvoře rudého cara*. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA a Jiří Ševčík, 2004
- PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny Ruského práva, I. vydání*. Praha: C.H.Beck, 2000
- RADZINSKIJ, E. *Stalin: zevrubný životopis založený na nových dokumentech z ruských tajných archivů. Přeložily Anna Nováková a Vlasta Tafelová*. Praha : Mladá fronta, 1998
- REIMAN, Michal. *Lenin, Stalin, Gorbačov*. Praha: Lidové noviny, 1991
- RYBAKOV, Anatoli., *Třicátý pátý a další roky*. Praha: Lidové nakladatelství, 1991
- STALIN, Josif, Visarionovič. *Spisy IV*. Praha: Svoboda, 1951
- STALIN, Josif, Visarionovič. *Stručný životopis*. Brno: Knihovna rovnosti, 1945

TROTSKY, Leon. *Lenin. London: Garden city, 1959*

TROTSKY, Leon. *Stalin. New York: 1967*

TUCKER, Robert C. *Stalin as a Revolutionary. New York: 1973*

TUCKER, Robert. *Stalin jako revolucionář 1879 – 1929. Praha: BB art, 2003*

TUCKER, Robert. *Stalin na vrcholu moci 1928 – 1941. Praha: BB art, 2000*

VEBER, Václav. *Leninova vláda (Rusko 1917-1923). Praha: Triton, 2003*

VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924- 1953). Praha: Triton, 2003*

VOLKOGONOV, Dimitrij. *Triumf a tragédia I. a II. Bratislava: Spektrum, 1989*

VOLKOGONOV, Dimitrij. *Lenin - počátek teroru. Praha, 1996*

VOLKOGONOV, Dimitrij. *Sem vožděj1. Moskva, 1995*

VLČEK, Eduard. *Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty. Brno: MU, 1994*

Internetové prameny:

www.wikipedia.cz